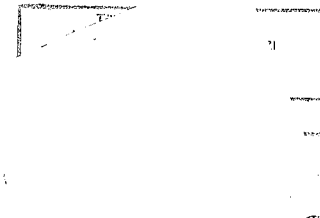

LOTİ'NİN KADINLARI

Osmanlı Hareminin Gizemli Dünyası

Orhan KOI OĞLU

DOĞU'NUN HAREMİ - BATI'NIN METRESİ

Büyükbabam Hacı Mebruk Efendi'nin dört eşi varmış. Bunlardan 15'i kız, 14'ü erkek 29 çocuğu olmuş. Büyüklüğü tahmin edilebilecek evinde her eşinin ayrı bölümü ya da odası bulunuyormuş. Çocuklarının ne en büyüğü ne de oğullarının ilki olmadığı halde en çok sevdiği evladı olarak babama bir ayrıcalık tanınıyormuş: Babasının geceyi geçireceği eşinin odasına önce o gider böylece sıranın kimde olduğu anlaşılırmış. Anneliği önce bu 2-3 yaşındaki yavrucağı uyutur, sonra beyine yönelirmiş.

Bunu anlattığım kimselerin hemen hepsi manalı manalı bakıp sormuşlardır: "Eeee... Senin kaç tane var?...". Yanıtım daima büyük bir hayal kırıklığı doğurmuştur: 'Eşim bir, çocuk hiç...' Yüzlerinde bir acıma ifadesi belirir, haremim nimetlerinden yararlanacak 'iktidara' sahip olmadığımı ima eden esprilere girerler.

Büyükbabamınki 1880'lere ait bir davranıştı. Babamın haremim olmadı. Birinci evliliğinden iki erkek bir kız çocuğu dünyaya geldi. Eşinin ölümünden on yıl sonra yaptığı ikinci evliliğinden de iki oğlu doğdu. Üçüncü kuşakta ise zürriyet daha da sınırlandı, bu beş çocuktan ancak biri kız, ikisi erkek üç torun ortaya çıkabildi. Böylesine bir düşüşü haremim ortadan kalkmasına bağlamaktan daha kolay ne olabilir!..

Hele konuştuğum kişi bir Avrupalı ya da Amerikalı ise espriler büsbütün tuzlu, buharlı oluyor, zira batılının bu kuruma bakışı bambaşka özellikler taşımakta. Bir tür özlemi, içeriyor. Tarihinde haremim bulunmadığı toplum yoktur. Çok kadınla evlilik bir toplumsal gereksinme olarak en eski zamanlardan beri vardı. Zenginleşen ve güç sahibi olanların böyle bir çoğulculuğa başvurması doğal karşılanırdı. Fakirde ise kadının çocuk doğuramaması gibi sebeplere dayanıyordu. Hazreti Peygamber'in içine doğduğu Hicaz toplumunda ise sadece erkeklerin değil, kadınların da sınırsız bağlarının bulunduğu biliniyor. İslamla kurumun meşrulaştırılması doğrudur ama sınırlama getirildiği de bir gerçektir. Aslında birden fazlası tamamen sosyal koşulları bağlanmış, gelgelelim bunun da suiistimal edildiği bir gerçektir.

Hristiyanların aşırı tepkisinde, kilisenin, bırakınız ruhsal anlaşmazlığı, hastalık ve kısırlık durumunda bile boşanmayı yasaklamış olması yatar. Bu kural genelde kadınların onayını almışsa da erkekleri memnun etmemiş ve 'metres'i' yasallaştıran bir uygulama, kadınların da suç ortaklığıyla kurumsallaşmıştır. Doğulu, gözler önünde açıktan işleyen bir "çok evliliğe" ne derece şaşıyor idiyse, batılı da çok eşliliğin kapalı ve gözlerden uzak bir ortamda işleyişine o derece merak sarıyordu. Her iki taraf da yanlış bilgilenmenin kurbanı olmaktan kurtulamadılar. Bizimkiler batıda herkesin metres hayatı yaşadığına inanmış, onlar da doğuda haremsiz tek bir aile bulunmadığını sanmışlardır. Bu yanlış anlayışta, doğulu toplumları özellikle Osmanlı'yı değerlendirirken sadece sultanı ve en yakın çevresini dikkate almaları, sade vatandaş hiç düşünmemeleri baş etkindir.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi Yavuz ARĞIT Bölümü	
Dom.No.	100035
Tau.No.	

16-17. yüzyıllarda Osmanlı'nın gücü karşısında Türk-Müslüman'ın değerlendirmede daha çok siyasi askeri konular egemendi. Harem ancak sultanla bağımlı olarak bahsedilen bir konuydu. Tahttan indirilen padişahla birlikte boğdurulan 30 eş ve cariyesi, ya da saraydan çıkarılan 800 kadın haberi, harem içinde iktidar için dönen entrikalar, zehirlemeler konuları oluşturur. 18. yüzyılın ikinci yarısında, artık Osmanlı'nın tükülecek bir güç olmaktan çıktığı dönemde ilk olarak **Montesquieu** doğunun erotik niteliğini vurgulayarak tanımlamaya girişir: En ince zevklerin, mahmurluk getiren keyiflerin diyarı. Harem konusundaki yanlış imajın mucidinin "Aydınlanmanın bu önde gelen bilim adamı" olduğunda bütün araştırmacılar birleşir.

19. yüzyılda, Osmanlı'nın artık bitik ve Avrupa'nın insafına kaldığı dönemde bir dizi yazar ve düşünür, harem imajına yepyeni içerikler kazandırmaya girişmişlerdir. Bunların en sonuncusu olan Loti'nin maceralarını anlayabilmek için, bu süreçteki üretilenleri özetle aktarmaya çalışacağız. Fransız Devrimi'nin henüz yaşadığı dönemde (1811) **Chateaubriand** doğuya İncil'in, Ortaçağ Fransası'nın ve Amerika'nın görüş açısından bakar. Anlamaya çalışmaz, doğrudan mahkum eder. Bütün kurumlarını çarpık sayar. **Victor Hugo**, Yunan ayaklanması na rastlayan **Les Orientales** (1828) eserinde, hiç görmediği İslam alemini Yunanseverliğin gölgesi altında hayli çarpık şekilde sunar. Huriler, haremağaları, sayısız cariyeler, zorba savaşçılar ya da şehvet düşkünü sultanlar tarafından ırzlarına geçilen masum gencecik kızlar, bol bol bahis konusu edilir. Türk ve Müslüman aslında kadından nefret eden ve sadece diğer dinleri aşağılamak

THE POLISH DWARF (COUNT BORUWLOSKI) PERFORMING BEFORE THE GRAND SEIGNEUR.

İlk harem karikatürü 1795 (İngiliz)

Polonyalı cüce Boruvlivski Kontu, Sultanın huzurunda konser veriyor.

için onlardan kadın kaçırıp hareme atan kişiler olarak sunulur. Haremdekilerin genç Hristiyan erkeklere tutkun olduklarını bile iddia eder. Aşkta anlamadığını ileri sürdüğü Müslüman erkeğe 'Medine için krallığını / Aşk için Medine'yi / Sana karşılıksız veririm' dedirtmekten de geri kalmaz. Ona göre bir müftünün savaş çağırısı da şöyledir: "Ey Allah'ın elçisine inananlar / Şarapla sarhoş olan bu askerleri / Sadece bir karısı olan bu adamları eziniz."

Yunan ayaklanmasını bastırmak üzere Mora yarımadasına çıkan **Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa**'nın oğlu **İbrahim Paşa** komutasındaki askerlerin pek çok esir alıp bunları esir pazarlarında sattıkları hakkındaki haberler Avrupa'nın entelektüel çevrelerinde büyük tepkiler doğurmuştur. Victor Hugo ve benzerlerinin kızgınlığında doğal olarak bunların etkisi vardı. Ancak önyargılı davranmak ve karar vermekte çok kararlı olan bu çevreler, doğuyu tanımayan ve oradan gelen doğru haberleri de önyargılarına feda etmekten çekinmeyen kimselerden oluşuyordu. Haçlı Seferleri'nden beri Türkler'i ilk kez yenmenin zevkini çıkarmak için çalışıyorlardı. Örneğin İzmir'de Fransız tüccarların çıkarttığı **Le Courier de Smyrne** gazetesinde, Avrupa basınında yer alan yalan haberleri düzeltmek üzere çıkan ayrıntılı bir yazıyla ilgilenmek işlerine gelmemiştir: (27.9.1828 tarihli)

'Cerigo'dan gelen haberler, İbrahim Paşa'nın ordugahında bulunan esirlerin serbest bırakılmasına dair bütün ayrıntıları içermiyor. Gerçeği ortaya çıkarmak için bize ulaşan bazılarını yayınlıyoruz.

Mısır ordusunda bulunan 600 esirden sadece 11'i özgürlük önerisini kabul etti; geri kalan 589'u Mısır'ı Yunanistan'a tercih edeceklerini ve efendilerini izlemek niyetinde olduklarını bildirdiler. İskenderiye anlaşmasının beşinci maddesi bu konuda gayet açık olduğu halde, anlaşmayı uygulamak ile, isteklerine gözü kapalı uymayanları insafsızca ezen Yunansever kamuoyu arasında kalan amiraller kadın ve çocukları durdurmak için büyük bir çaba sarfetmek zorunda kaldılar. Mısır gemileriyle gitmek isteyenlerin sayısını azaltmak için açıkça şiddet kullanmak gerekti ve özgürlüğe kavuşturulan bu esirlerin kurtuluşu gerçek bir büyük üzüntü sahnesi oldu.'

Özgürlüğü için savaşan Yunanistan'da kalmaktansa Mısır'da hareme gitmeyi tercih eden bu kadınlara uygulanan zencilere yapılarına benzeyen davranışın yanlışlığı uzun uzun anlatıldıktan sonra İslam'da esir kavramının batıdakinden farklılığı vurgulanıyor ve ekleniyor: "Böylesine barbar bir anlayış İslam'da asla olmamıştır. Türkiye'de bir esir, eski Yunanlılar'ın douloi, hizmetkar dediklerinden başka bir şey değildir... Aileden sayılırlar, hiçbir aşırı muameleye maruz kalmazlar.'

Lamartine ile (1835) romantizm'in etkinliği belirir. Daha duygusaldır 'exotisme = yabancı şeylere karşı tutku' artık Osmanlı'yı korkulacak değil anlaşılması gereken bir konu haline dönüştürür. En önemlisi Fransa'da oturup yargılar ileri sürmemesi, bizzat görerek yazmasıdır. Eksikleri, yanlışlıkları da olsa evvelkilerden biraz daha gerçekçidir.

Théophile Gautier daha objektif gözlemlerle ortaya çıkar, ayrıntılara eğilir ve kesin bilgi vermeye çalışır. Romantikler arasında harem üzerinde en ayrıntılı duran ve en gerçekçi tabloları vermeye çalışan **Gérard de Nerval** olmuştur (1851). Gezi notlarında İstanbul'dan Kahire'ye çeşitli yerlerde aile yaşamının işleyişini aktaran birçok örnekler vermiştir. Müslüman kadını tam bir esir

ve yetkisiz mahluk sayan anlayışı kökünden eleştirir. En aşağı batılı kadınlar kadar özgür olduklarını, istedikleri zaman evden çıkıp gezebildiklerini, hamama gidebildiklerini anlatır. Müslümanlar'ın başlıca eleştirisini tekrarlar şekilde harem doğuda Avrupa'dan daha az olduğu Avrupa'da başka isimler (Metreslik) adı altında devam ettiğini kaydeder. Başta Rumlar olmak üzere doğu Hristiyanları'nın da çarşaf ve peçe kullandıklarını, çok evlilikli olmasa da evlerinde harem selamlık ayırımı bulunduğunu anlatmakla, Avrupalılar'daki Hristiyan-Müslüman ayırımı şeklindeki anlayışı da sorgulamaya açar. Peçenin İstanbul ve İzmir'de daha ince, Kahire'de ise daha kalın olduğunu belirtmekle de İslam dünyasında bir tek düzeliğin bulunmadığını anlatmaya çalışır. Kadının kenara itilmiş hiçbir girişim hakkı bulunmayan bir yaratık olmadığını kanıtlamak için de bir Fransız'ın başından geçen harem macerasını da aktarır:

İlk fotoğraf makinesi olan Daguerrotype ile İstanbul'a gelen genç fotoğrafçıyı bir gün resmini çekmesi için bir kadın evine davet eder. Fotoğrafçı aletinin ancak güneşte işlediğini dolayısıyla açıkta çalışmak gerektiğini söyleyince kadın 'öyleyse güneşi bekleyelim' deyip genci odasına çekmeye çalışır. Adam, kadının kocası tarafından yakalanıp bir anlık zevki hayatıyla ödemekten korkar ve gitmek ister. Kadın dul olduğunu anlatır, gencin yine de tereddüt etmekte olduğunu görünce 'Şimdi bağırır, bir Müslüman'ın evine zorla girdi diyerek yakalattırırım' tehdidiyle aklını yatırır ve hayli zevkli anlar geçirirler. Ancak olay mahalleli tarafından farkedilir ve polis çağırılır. Genç başına geleceklerin telaşı içindeyken, polis onu arkadan kaçırıp linç edilmekten kurtarır. Kadına ise Avrupa'da inanıldığı gibi ölüm cezası değil, falakaya yatırılıp elli sopa vurulmaktan başka bir ceza verilmemiştir. Yardımcısı zenci köle kadın ise adet olduğu üzere yarısı kadar sopa yer.

Bu öyküyü anlattıktan sonra Nerval Avrupalılar'a harem zevki hayallerini unutmalarını önerir. 'Zira, der, harem zevklerine kanıp Müslüman olan Avrupalılar, bekledikleri çoğulculuk yerine Hristiyan tek evliliğinin keyifleriyle sınırlı kalırlar. Zira harem de olsa evde hakim olan erkek değil, kadındır. Haremdeki her kadının dans edip şarkı söylediğinin, efendisini eğlendirdiğinin aslı yoktur. Bu işi profesyoneller yapar. Değişik eşler ayrı evlerde yaşarlar. Erkek evin hakimiyse kadın da haremde hakimidir. Bu kadın anne, kaynana, en yaşlı eş ya da en büyük çocuğun annesi olabilir... Çok eş varsa, ki bu zaten ancak büyük adamlar için geçerlidir, harem kendine özgü ve kadınların yönlendirdiği bir disiplin içinde yaşar.'

Kadınların evden dışarı çıkmakta, gezmekte ve dostlarını ziyarette hiçbir sınıra tabi olmadıklarını vurguladıktan sonra bunun kaçamak yapmak isteyenler için ek olanaklar sağladığını da anımsatır. Son olarak da Avrupa'da çok yaygın olan erkeklerin çarşafa bürünüp hareme girme öykülerinin hayal olduğunu özellikle belirtir, İslam'da zina yoktur yargısına varır.

Nerval'in bu düşünceleri öne sürmesinde, özellikle haremde egemenliğin erkeklerde değil kadında olduğunu ısrarında belki de o dönemde **Sultan Mahmut** ve **Abdülmecit** hakkında halk arasında dolaşan ve bazı kitap ve anılarda yer alan öyküler etkili olmuştur. Haremde sadece mekanik bir seks anlayışının bulunmadığını aşkın da önemli bir yeri olduğunu bu öykülerden anlıyoruz.

Sultan İkinci Mahmut bir gün haremde kadınlarıyla çatışmış ve onlara fazla kızmıştı. Ancak kadınlar da geri kalmamış üzerine varmış hatta arkasından

maşa bile fırlatmışlardı. Sultan büyük bir hiddet içinde mabeyinde dolaşıp duruyordu. Kabağın kendi başlarına patlaması endişesi içindeki saray erkânı durumu Musahip Sait Efendiye anlatıp bir çare bulmasını ve sultanı yumuşatmasını istediler.

Sait Efendi derhal mangalda maşayı kızdırdı, cübbesinin birkaç yerini yaktı, sonra da sultanın yanına çıktı. Arada bir belini tutuyor bir yerleri yanıyormuş gibi sesler çıkarıyordu. Sultan sordu:

- Sait bu halin ne?

- Aman efendim huzurunuzda söylemekten utanırım.

Padişah ısrar edince bir hikaye anlatmaya başladı:

- Bu sabah evde eşimle kavga ettik. Kızgın maşa ile üzerime yürüyerek elbiseyi yaktı. Yanıklar vücuduma kadar dayandı. Güç halle kendimi sokağa attım. Cübbemi değiştirmeye bile vakit bulamadım. Şimdi acısından içinde duramıyorum.

Padişah bir kaza yoldaşı bulmanın sevinci ile rahatladı sinirlerinin gerginliği geçti ve içini boşalttı.

- Zararı yok, olağan şeydir. Bugün kadınlar benim de arkamdan maşa attılar.

Haremdekiler sert bir karaktere sahip olan Sultan Mahmut'a bunu yaptıktan sonra daha yumuşak tabiatlı Abdülmecit'i dışlerine daha da uygun bulacaklarını tahmin zor değildir. Sultan, adını meşhur saraya verdiği "Yıldız" a sırlıklam aşığı. Bu yüzden onun bütün kaptislerine dayanır, karşılığında sadece yanında kalma iznini beklerdi.

Bir gün selamlıkta musahiplerinden biriyle konuşurken adamcağızın darmağınık kılığı, saçının başının peripşanlığı dikkatini çekti, sebebini sordu. Musahip derinden bir ah çektikten sonra, kansından o gece yediği dayağı anlatmaya başladı. Abdülmecit hikayeye kahkahalarla gülerken bir haremağası yanlarına yaklaştı. İşaretle Yıldız'ın kendisini içeriye çağırıldığını haber verdi.

On dakika sonra Abdülmecit alı al moru mor haremde döndü, fesi çarpılmış, yakası açılmıştı. Odaya girince derin bir nefes aldı, zoraki bir gülümseme ile hiçbir şey olmamış gibi musahipten hikayesine devam etmesini istedi. Musahip gülümsedi:

- Uzun söze ne hacet, dedi. Aynı afetin efendimizin de başında olduğu anlaşıyor.

Abdülmecit bir yandan aynada üstünü başını düzeltmeye çalışırken öbür yandan da söylendi:

- Sus kimse duymasın, bu öyle bir dert ki, dayanması güç, ifadesi güç, ancak tadı da yok değil.

Buna rağmen Abdülmecit'in fırsat buldukça başka kadınlara iltifat etmekten geri kalmadığı da bilinir. Herhalde erkek tabiatının icabıydı. Grandük Nikola'nın karısı Aleksandra, bütün Avrupalı kadınlar gibi kendisini de çok düşündüren bir konu hakkında soru sormak istiyordu. Sultan izin verince, ciddiyetle işveyi tatlı bir şekilde birbirine karıştırarak "taaddüdü zevcat = birden fazla kadınla evlenme" konusunda nükteli sorular sordu. Abdülmecit, güzelliğine hayran kaldığı Grandüşese dikkatle baktıktan sonra "Sizin gibi bir eşe malik olmak bahtiyarlığı nasip olsa, taaddüde yer kalır mıydı?" dedi. Bu sözlerin o devrin yabancı muhitlerinde de büyük dedikodulara sebebiyet verdiği söylenir.

Yine Abdülmecit'e ait bir fıkra, onun harem meselelerinde ne kadar anlayış

Fransız Karikatüristi Cham'dan (1850'lerde)

Osmanlı Hazinesi'nin sorumlusu: Personel üzerinde indirim yapmamız gerekecek.

Haremağası: Umurumda mı!.. Benim zaten kaybedecek bir şeyim kalmadı.

lı ve kendisi gibi - kılıbık deyimi biraz fazla olur - yumuşak ve kadınlara esir kişilere yardımlardan ne kadar zevk aldığını göstermektedir. Büyük Reşit Paşa'nın cariyelere ilgisi fazlaydı. Buna karşılık karısı son derece kıskanç ve sert olmakla Paşa'ya nefes aldırılmazdı. Abdülmecit bu durumu öğrendikten sonra arada sırada "Paşa, diye sorardı "Adile Hanım yine sizi rahat bırakmıyor mu?"

Çok iyi anlaştıkları bir konu olduğundan Paşa Sultana yana yakıla şikâyetle bulunur, Abdülmecit'in acıma hislerini harekete geçirmeye çalışırdı. Sonunda daima padişah "Öyle ise valdeye söyleyeyim aldırın, siz de rahat edin" derdi. Böylelikle hanım, valde sultan tarafından saraya davetle birkaç gece misafir edilir, Reşit Paşa da baskıdan uzak istediği gibi eğlenirdi. Nitekim ölümünün de yine böyle bir kaçamaktan sonra olduğu söylenir.

Paşa bir ara soğuk algınlığından yatınca elçiler yalısına kadar gelip hatırını sormuşlardı. Biraz düzelince, Tarabya'daki sefarethanelere uğrayıp ziyaretleri iade etmek bahanesiyle sokağa çıktı. Gerçi ziyaretleri yaptı ama, bu fırsatla, o sıralarda almış olduğu bir odalığın oturduğu eve de uğradı ve biraz eğlendi. Yalıya dönüşünde hamama girdi ve orada kalp sektesinden öldü.

Nerval'in belirttiği 19. yüzyılın ikinci yarısındaki bu yumuşamaya yalnız edebiyatçılarda değil, ressamalarda da rastlanır. **Delacroix**'nın **Victor Hugo** çizgisinde Türk vahşetini yansıtan tablolarının yerini doğulu yaşamının egzotik özellikleri alır, tabii harem ya da odalık resimleri özellikle ön plana çıkar. Bu yumuşamada Abdülmecit'in saltanatı döneminde hanedan üyelerinin sarayda kapalı tutulmasından vazgeçilmesi ve her şehzadenin kendi köşkünde ayrı bir yaşam sürmesine izin verilmesi etkili olmuştur. O dönemde Pera'nın yabancı ve Levanten çoğunluklu sosyetesinde, kadınlara düşkünlüğü ile tanınan sultanın bazı kadınlarının Beyoğlu civarında yerleştikleri ve bazıları gayri-müslim olan erkeklerle ilişkiye girdikleri hakkında dedikodular dolaşmıştır. Bunlar yabancı elçilerin raporlarında yer aldığı gibi, bazı Avrupa gazetelerinin sütunlarına da yansımıştır. Hatta 1856'da, önce bir Rum sonra da bir Ermeni ile ilişki kuran saraylının bulunduğu, ikisinin de suikaste uğradığı ve Ermeni'nin öldüğü ileri sürülmüştür. Olayın doğruluğu hakkında hiçbir belge yok, ancak konumuz açısından, bu tür söylentilerin yayılmasının harem hakkındaki anlayışı değiştirmek yönünden önem taşıdığını vurgulamalıyız. Haremi hâlâ daha olağandışı bir kurum olarak hayal edenler için böyle söylentilerin apayrı bir önem taşıdığına dikkati çekmeliyiz. Nitekim bunların etkisiyle Osmanlı ülkesini her konuda pazar olarak kullanmayı düşünenlerin arasına 'haremlere kadın satma tüccarlarının' da belirdiğini görüyoruz. Babasıyla İstanbul'a gelen ve ülkede geçirdiği otuz yıllık yaşamını 1884'de bir anı kitabıyla anlatan **Slav/Polonyalı Wanda** böyle bir olayı aktarıyor:

Fransa'da ikinci cumhuriyet döneminde (1848-1852) iki macerasever, iflas etmiş Fransız soylusu Marki de Pingres ile Polonyalı göçmen binbaşı Solomowski kolay para kazanmanın yollarını arıyorlardı. Roçild'lerin desteğine sahip olan, kendisi de göçmen Yahudi Aksenfild'in sermaye koymasıyla işe giriştiler. İki soylu Fransa'nın Montpellier, Aix, Marsilya gibi bölgelerinde doğudaki yaşamı överek topladıkları seksen genç kızı İstanbul'a götürdüler. Kısa zamanda piyasada haber duyuldu ve eve müşteri akmağa başladı ve hepsi satıldı. Marki ile ortağı Eflak'a gidip arazi aldılar. Olay, satılan kadınlardan ikisi ha-

remlerinden kaçıp Fransız elçiliğine sığınınca ortaya çıktı. Elçi de Bourqueney'in çabalarına rağmen diğerlerini bulmak mümkün olmadı... Yıllarca sonra Şumla-Ruşçuk bölgesinde rastladığım biri çok mutlu olduğunu, iyi bir kocaya düştüğünü, çocuklarıyla rahat bir yaşam sürdürdüğünü söyledi.

Hepsinin aynı derecede mutlu olduklarını söylemek tabii ki mümkün değildir, ancak harem artık gizlilikten çıkmakta olduğu da böylece anlaşılmış oluyordu.

Hareme bir yoğun eleştiri de, yaşlı adamların gencecik kızları zorla kapatması ve bu açıdan da aşkın yokluğu konusundadır. Oysa bunun da pek çok istisnası vardır. Haremsiz dünyadan Şarlo'nun, kendisinden 35 yaş küçük onsekizindeki son eşi **Oona O'Neil** ile ne kadar mutlu olduklarını herkes bilir. Haremli dünyadan da örnek verilebilir. 18. yüzyılın ilk yarısında, **Sultan III. Ahmet**'in en sevdiği kızı **Fatma Sultan, Serdarı Ekrem Ali Paşa**'ya nikahlandığında 12 yaşındaydı. Ama 'Hücrei zifafa' girmeden paşa bir savaşta şehit oldu. Padişah bu kere de bakire/dula, kibarlığı, zekası ve inceliğiyle sıvrılan **Neveşehirli İbrahim Paşa**'yı uygun buldu. Gelinle güvey arasında 36 yaş fark vardı. İngiliz elçisinin eşi **Leydi Montagu** bu evliliği şöyle anlatmıştır: 'Ali Paşa devletin yakışıklı vezirlerinden olduğundan Fatma Sultan onu çok sevmiştir. Halbuki yeni kocası yakışıklı değil. Sultan elli yaşlarındaki kocasını görünce ağlamağa başlamış. Gerçi bu seferki eş çok değerli bir vezir ama, ellilik bir erkek 13 yaşındaki bir kadının gözünü de gönlünü de dolduramaz.' Oysa kısa süre sonra bütün İstanbul, Fatma Sultan'ın bu izdivaçla gayet mutlu bir yaşama kavuştuğunu öğrenince şaşkına döndü. Görkemli **Lale Devri**'nin ruhu olan İbrahim Paşa inceliği, şiir dolu davranışla sultanı kendisine aşık etmeyi becermişti. Tarihçi **Ahmet Refik** bu değişimi şöyle anlatıyor:

Fatma Sultan mutluydu. Bütün işittiği saz ve ahenk, bütün gördüğü zevk ve renkti. Şiir, nağme, çiçek, ihtişam Fatma Sultan'ın gözlerinde daima mutluluk şevki uyandırır. Babası bütün şefkatiyle kendisine bağlı, kocası bütün varlığıyla güzelliğine hayrandı. Saçlarını süsleyen yakutlar, zümrütler ve elmaslar, ince endamını bütün güzelliyle gösteren ipekli cepkenler, canfes şalvarlar, işlemeli gömlekler içinde İstanbul hanımlarının en mutlusuydu Fatma Sultan.'

13 yıl artarak devam eden bu mutluluk ve aşk, **Patrona** ayaklanmasıyla sona erdi. 63 yaşındaki paşa idam edildi, 27 yaşındaki eşi de yıkılan mutluluğunun ızdırabını duya duya üzüntüsünden kısa süre sonra öldü. Eşini öylesine seviyordu.

Sevginin harem içinde olmak ya da olmamakla bir ilgisi yoktu.

SADRAZAM HAREMİNDE DELİ PARİSLİ

Tarihte, haremi özgür yaşama tercih edenler görüldüğü gibi, haremde kaçanlar ya da sevmediği erkeğin hareminden sevdiğinkine geçenler de eksik olmamıştır. İslam dünyasında da bu tür olaylara rastlanırsa da öyküleri fazla açığa vurulmamış, yine harem kutsal sessizliğine emanet edilmişlerdir. Buna karşılık özellikle 19. yüzyılda, batı yaşamı ile bağlantılar arttıkça gündemin odağına yerleşmeye başlamışlardır. Dikkati çeken, bu olayların kahramanlarının daha çok Müslüman olup hareme girmiş Avrupalılar olmalarıdır. En ünlüsü olan Melek ile Ayşe'nin öyküsü gerçekten okunmağa değer.

19. yüzyılın ilk yıllarında Londra'da **Jakob Milligen** ile **Elizabet** evlenirler. Sırasıyla biri kız ikisi erkek üç çocukları olur. Ancak kısa süre sonra karı koca arasında şiddetli geçimsizlik başlar. Elizabet Paris'te tanıştığı bir kadınla ahablığı sonucu Katolik olmağa karar verir. Bu davranış Protestan olan Jakob'u gayet rahatsız eder. İki oğlunu yanına alıp arkeolog olarak çalıştığı Roma'dan İngiltere'ye döner, kız ise annesiyle kalır, o da Katolik olur. Babanın bütün mali yardımı kesmesi üzerine gayet sıkışık bir durumda kalan anne-kıza Papa el uzatır ve onun mali yardımıyla Roma'da yaşama devam ederler.

Jacob'un ikinci oğlu **Junlius Milligen** 1827'de Edinburg Üniversitesi'nden doktor diplomasını alır ve Yunan ayaklanmasına destek vermek üzere Yunan-severler Komitesi ile temasa geçer, oradan sağlanan parayla **Lord Byron**'un yanına ulaşır. Az sonra Lord ölür, Yunan kuvvetleri de Osmanlı ordusu karşısında yenilgiye uğrar. Julius bu kez de **Mısırlı İbrahim Paşa**'nın hizmetine girer. Ancak o dönemde Mısır büyük kazançlar sağlanabilen bir ülke değildi, hele doktorlar için. Bir süre sonra Julius, Akdeniz ticaretinde çok önemli bir merkez haline gelen ve geniş bir Avrupalı kolonisi besleyen İzmir'e yerleşir ve iyi kazanmaya da başlar. Üç yıl orada kaldıktan sonra İstanbul'a yerleşmeye karar verir. Dönem, Rus ve Mısır tehlikelerine karşı Babıali'nin İngiliz desteğini aradığı zamandır, birçok İngiliz gibi o da Osmanlı başkentinde saygıyla karşılanır ve yüksek dereceli görevlilerin, hatta sarayın doktoru durumuna gelir. Bu arada Yunan ayaklanmasına katkısı ve ayrılışını Yunanlıları aşağılayan bir kitapla anlatarak güvenilirliğini artırmaya özen gösterir.

1831'de 29 yaşına basmış olan Milligen'in Galata'da oturan dul Fransız **bayan Dejean**'in onaltı yaşındaki kızı **Mari**'yi tedavi ederken aralarında duygusal bir ilişki başlar. Evlenmek istemektedirler ancak Katolik cemaati bir Protestanla evlenmesine karşıdır. Herhalde aynı tepki Protestan cemaatinde de vardı; sonuçta Mari sevgilisine kaçır ve bir Ortodoks papazı tarafından nikahları kıyılır. Böylece Julius'un ailesindeki din yüzünden düşmanlığa benzer şekilde Mari'nin ailesinde de bir çatışma belirir.

Üstte Melek, altta Ayşe Hanım

Üstelik Katoliklerde büyük kız evlenmeden küçüklerin evlenmesi geleneklere aykırı ve Mari'nin ablası doktoru kendisine yakıştırmakta olduğundan bu açıdan da düşmanlık belirir. Bu karmaşanın daha sonraki etkisi, evliliğin hiçbir resmi makamca onaylanmamış olması sonucunda doğacak çocukların meşruiyeti sorununda hissedilecektir.

Julius ihtirash ve başarı için herşeyi göze alabilecek bir kişi olduğunu bütün davranışlarında gösterdiği gibi eşi Mari de güzelliği oranında haris biriydi. Bu nu kendi oğlu **Frederik** şöyle anlatmıştır?

"Annem erdemlerinde olduğu gibi kusurlarında da ateşli, gözüpek ve hatta erkek davranışlı bir kadındı. Olağanüstü gücü aciz ve korkaklık duymasını engellerdi. Aslında erkek olarak yaratılmalıydı. Ama bu arada batıl inançları da vardı. Rüyalarını herkese yorumlatır sonra da başından geçenleri daha önce rüyasında gördüğünü ileri sürerdi."

1830'lu yıllarda 'Pera Cumhuriyeti' adı verilen Beyoğlu bölgesinde etkili olan ve Babıali'nin politikalarını etkileyen bir Avrupalı koloni yer etmişti. Millingen'in bunların arasında önemli bir yeri vardı. Mesleği icabı Türklerle de yakın ilişkide bulunduğundan siyasi haberlerin, hükümet dedikodularının içinde yaşıyor, dolayısıyla bilgi arayanlar tarafından dostluğu aranılıyordu. Buna karşılık karı-kocanın ilişkileri giderek bozuldu. Sonunda Mari kızları **Evelin**'i de yanına alıp evinden ayrılır ve Bağlarbaşı'na yerleşir, boşanmak istemekte, ancak doktor işi ertelemektedir.

Bu sırada Mari Bağlarbaşı'nda **Kolağası Kıbrıslı Mehmet Emin** ile tanışır. Bir süre sonra da bir çocuk dünyaya gelir. Kimilerince **Frederik**, kimilerince **Osman** diye adlandırılan bu çocuk kendi babası hakkında şunları yazmıştır:

"Bağlarbaşı'nda ben doğmuşum, tam doğum tarihim bilmiyorum; bildiğim şey kızkardeşim Eveline ile aramda otuz ay olduğudur. Bu durumda ben kimin çocuğuyum? Bu soruyu sık sık kendime sormuşumdur. Gerçek belgeler ortada olmadığından hüküm vermek için olaylara bakmalıdır..."

Tabii bundan sonrası sempatiye dayalı yargılardır. Ancak çift boşanmamış olduğuna göre doktorun babası sayılması doğaldı. Olayın hayli dedikoduya sebep olması sebebiyle Julius eşini ve çocuklarını Roma'ya annesinin yanına gönderir. Katolik olan Mari'nin Katolikliği tercih etmiş kaynanasının kontrolüne girmesinin skandalı kapatmaya yarayacağını düşünmüş olmalıdır. Bu arada çocuklarının da Katolik olarak yetiştirilmelerine razı olduğu anlaşılıyor. Ama kısa süre sonra kaynana-gelin çatışması bütün şiddetiyle gündeme gelir. Kaynana sadece gelinin kendisine tam itaatini sağlamak için zorlamalara başvurmakla kalmaz, ahlâki eksikliklerini unutturmak için manastıra kapanmasını da ister. Mari isteri krizleri geçirmeye, dört kişinin zor zaptedebildiği çırpınmalara duçar olur. Kaynana resmi makamlara başvurur çocuklar kendisinde kalmak üzere gelin Arnavutluk'ta bulunan Julius'un erkek kardeşi **doktor August**'un yanına gönderilir. 1838'de kiliseden boşanma sağlanır ve Mari'ye Paris'te kocasının kiraladığı bir pansiyonda kalabileceği, bir miktar yardım da yapılacağı bildirilir.

Mari ise İstanbul'a gitmeyi ve bir ara ilişkide bulunduğu Kıbrıslı'yı bulmayı tasarlamaktadır. Papa'ya başvurup çocuklarının kendisine verilmesini ister ama red edilir. İstanbul'da, Kıbrıslı'nın Paris'te ne bulunduğunu öğrenince, Fransa'ya

gider, ancak bu sefer de kocası orada yaşaması için vadettiği parayı ancak Paris'ten ayrılırsa vereceğini bildirir. O da doğruca Türk temsilciliğine gider, elçi sultan damadı **Ahmet Fethi Paşa**'ya çıkar, yardım ister. Yirmidört yaşındaki güzel kadın paşanın da başını döndürür ve oğlunun iddiasına göre ona üçüncü karısı olması teklifinde bulunur. Mari en gözde karısının hangisi olacağını sorarsa paşa gülümser 'tabii ki siz' der. Sonunda elçiye Kıbrıslı'yla ilişkisi anlatılır ve o da yardım vaadinde bulunur. Çift de evlenme kararı alır.

1839'da İstanbul'a dönünce genç subay (26 yaşındadır) miralaylığa atanır, az sonra da Tophane'de paşa olur. Mari birlikte gitmez. Peraların yapacakları dedikoduları önlemek için gidişini geciktirir. Hakkında, 'Bak işte Türkler onu geri getirdi' denmesinden endişelidir. İstanbul'a getiren gemi limana girer girmez muteber bir aile nezdine misafir edilir ve Müslüman olup **Melek** (ilk adı **Angelika**'dır zaten) **Emine** adını aldıktan sonra paşasıyla evlenir, Cihangir'de bir eve yerleşirler. Böylece yeni bir din sorunu gündeme gelir. Melek Julius'tan olan çocuklarını yanına almak istemekte bu amaçla sarayı ve valide sultanı bile aracı yapmaya çalışmakta, doktor ise bu kez Katolik olmaları için annesinin yanında bıraktığı çocuklarını İngiltere'ye, babası Jakob'un yanına gönderir tekrar Protestan yapmayı tasarlamaktadır. Bu amaçla İngiltere'de tanıdığı siyasetçi dostlarını bile harekete geçirir.

Kocası Kıbrıslı'nın durmadan daha yüksek mevkilere geçmesi Melek'in ihtirasını daha da körükler. Bütün amacı eski kocası Millingen'den intikam almaktır. Girdiği gerek Peralı, gerekse Müslüman ve saray çevrelerinde durmadan doktor aleyhinde haberler yayar, hain ve ajan olduğunu söyler, onun etkisini baltalamak için her çareye başvurmaya başlar. Sarayın da doktoru olan Lillingen de doğal olarak onun aleyhinde propagandaya girer. Oğlu bile anılarında annesinin her kesimle ilişki kurup aralıksız dedikodu yaptığından bahsetmektedir.

Valide Sultanı, Mustafa Reşit Paşa'nın hanımını diğer paşa karılarını, daha açıkçası haremli dolaşmakta ve istediklerini yaymaktadır. Hatta Mustafa Reşit Paşa ile görüşür ve oğlunun yazdığına göre, Paşa 'Melek'in her çeşit ajanlık görevini başarabilecek, bir parmağında düzineyle diplomatı oynatabilecek bir kişiliğe sahip olduğunu farkederek ve bu yeteneklerinden yararlanıp rakiplerini tasfiyeyi tasarlar.'

Kıbrıslı'nın bu faaliyetlere hiç karışmadığı çok yoğun bir çalışma hayatı içinde bulunduğu anlaşılıyor. 1844'de Akka Muhafızı, 1845'de Kudüs Muhafızı, 1847'de Belgrad Muhafızı ve 1848'de Londra elçisi olur. Melek'in ise kafasında bu gücü kendi düşmanlarıyla kesin hesaplaşma için kullanmaktan başka bir düşünce yoktu. Oğlu da öyle diyor 'Ya onu yıkacak, ya kendisi yıkılacak.' Ve Millingen ile İngiliz arkadaşlarının İstanbul'daki etkinliğini yıkmak için Londra elçisi olan kocası 'İngilizlere doktorun ne mal olduğunu gösterecek, gözden düşmesini sağlayacak ondan sonra İngiliz hükümetiyle pazarlığa oturulacak ve her iki tarafın saptayacağı imtiyazlara karşılık bu herif yerinden uzaklaştırılacaktı.' Kocası Londra'da iken Melek onun itibarını kendi hırsını tatmin için aşırı şekilde kullandı. Arabası, atları, koşum takımları ve maiyetinin ihtişamıyla sarayla yarışa girmiş gibiydi. 'Valide Sultan ve dostlarının bu gösterişi kendilerine karşı yaptığına inanıp köpürdüklerini düşünüyor' ve tabii mutlu oluyordu.

Başka yapacak işi yokmuş gibi eski kocasına bir oyun da düzenledi. İsim vermeden doktoru haremine çağırır. Haremağası tarafından salona alınan Millin

1877'de Alman karikatürü

Savaş muhabirimiz hareme girmek gerektiğini öğreniyor

gen, bir grup kadının önündeki divanda oturan bir hanım görür. Sadece kendisi değil yanındaki halayıklar da güzellik ve mücevherleriyle göz kamaştırmaktadırlar. Hanım birden ayağa kalkar, peçesini açar ve bağarmaya başlar: "Tanıdın mı beni alçak herif! Ben kolundan tutup sokağa fırlattığın kadını." Sonra da usaklarına emreder ve adamı yaka paça sokağa atırır. Doğal olarak bu davranış, zaten aleyhinde dedikodu yapmakta olan doktorun işi daha da şiddetlendirmesine ve Müslüman kesimi harem kutsallığını lekelediği şeklinde kıskırtmasına yolu açar.

Bu dengesiz davranışları yetmiyormuş gibi bütün yaşamını altüst edecek bir hata daha işler. 'Harem'de Otuz Yıl' ismiyle İngilizce olarak yayınlanan anılarında Melek bu olayı itiraf ettiğine göre başkasına kusur bulmaya olanak yoktur. Kıbrıslı'dan sadece **Ayşe Sıdika** adını verdikleri bir kızı olmuştu. Ancak erkek çocuk doğuramazsa kocasının mirasından yararlanamayacağına inanıyordu. Yine parasız kalmak bir köşeye atılmak korkusu içindeydi. **Muharrem** adını verdikleri bir oğulları olur ama erken ölür. Belgrat'tayken **İhad** adını verdikleri ikinci bir oğulları doğar ama hastadır ve her an ölmesi beklenmektedir. Bu arada Kıbrıslı Londra'ya gidince bir plan yapar. Hamile olduğunu etrafa yayar ve **halayık Fatma** ile anlaşır getirttiği bir yeni doğmuş bebeği doğurmuş gibi ortaya çıkarır. Ancak bir paşa haremde hele bir yüksek düzeylinin kabalık haremde böyle bir olayın öğrenilmemesi mümkün değildir. Olayın halayık Fatma ile **Haremağası Beşir**'in kavgalı olması yüzünden yayıldığı yabancılarda ileri sürülürse de unuttukları husus bir paşa haremde haremağasının herkesten önce efendisine bağlı ve sadık olduğudur.

Olayın bütün şehre yayıldığı bir zamanda işin içine bir de cinayetin karışması Melek'i büsbütün zor duruma düşürür. Suç ortağı Fatma, **Ömer** isimli bir yardımcısı ile birlikte haremağasını konağın hamamına sokar ve öldürürler. O sırada evde küçük Ayşe'nin Kur'an kursuna başlaması vesilesiyle kalabalık bir misafir grubu bulunmaktaydı. Yaptıkları yeterli değilmiş gibi iki katil marifetlerini kalabalığın önünde de açıklarlar. Herkes emrin Melek tarafından verilmiş olduğuna inanıyordu. Tabii ki başka türlü böyle bir şeye kendi başlarına cesaret edemezlerdi. Olay süratle şehre yayılır. Suçlular mahkemeye sevk edilir. Millingen olanları İngiliz basınına, özellikle en etkili gazete Times'e yetiştirmekte hiç vakit kaybetmez. Doğal olarak Kıbrıslı'nın elçi olarak itibarı zedelenir. Londra'dan geri çekilmesinin tek sebebi olmasa da etkilemiş olduğu düşünülebilir.

Osmanlı toplumunda hanedanın içinde ve Valde sultan ile Baş Kadınefendi düzeyinde olmadıkça harem içi olaylar devlet sorunu haline gelmezdi. Haremdeki olaylardan dolayı erkeğin saygınlığının gündeme gelmesi de bahis konusu değildi. Ancak konunun Millingen ve Melek yanlıları tarafından Avrupa basınıyla kamuoylarına yansıtılışı ve polemik haline getirilişi yönetimi rahatsız ediyordu. Kıbrıslı'dan işi bir an önce kapatmasından başka bir şey istemiyordu. Zira devlet yönetiminde daha yüksek mevkilere geleceği farkedilen bir yetenektir. Kendi dışında gelişen ve hakimlerin cinayeti kabul ettiremeye de genelde kusurlu buldukları eşini boşadı. Esasen Melek'in başvurduğu sahtekârlık böyle bir karar için yeterliydi. Ayrıca Melek'in Bursa'ya sürülmesine de hüküm çıktı. Evini yeniden kurmak durumunda olan Kıbrıslı, **Feride** adında dul ve bir erkek çocuğu sahibi bir hanımla evlendi. Melek'ten olan kızı da bu hanıma teslim edildi.

Bu olayların 1850 yılında cereyanından kısa süre önce Millingen Roma'da Katolik Kilisesi'nin kontrolünde olan çocuklarını onlardan almayı başarmıştı. Kız bir süre sonra bir İtalyan Kontu ile evlendi. Söylendiğine göre annesi gibi maceralar yaşıyormuş. Oğlu Frederik ise Londra'ya eğitim için gönderildi. Orada, o güne kadar öldüğünü zannettiği annesinin yaşamakta olduğunu öğrenir. Doğal bir özlemle onu bulmak üzere İstanbul'a gelir. 'Babamsın' diyerek yaklaştığı Kıbrıslı bu iddiayı kabul etmez ama sefil olmaması için yardımdan da kaçınmaz, askeri okula öğrenci kaydettirir. Bir yıl orada kaldıktan sonra 1854'de 15 yaşındayken okuldan kaçıp sürgündeki annesinin yanına gider. Ana-oğulun kendi sorunlarından başka düşündükleri yoktur. Osmanlı Devleti Rusya ile bütün cepheelerde savaş halindedir (Kırım Savaşı) ve Kıbrıslı önce kaptanı Derya (Yani bütün donanmanın komutanı) sonrada Sadrazam olmuştur. Bu ortamda Frederik ya da askeri okuldaki adıyla Osman, annesinin teşvikiyle Kıbrıslı'yı sıkıştırmaya çözüm istemeğe başlar. 'Annen ne istiyor?' sorusuna yanıtı açıktır: 'İstanbul'da rahat yaşamasını sağlayacak maddi olanaklar.' İngiliz ve Fransız ordularının Ruslar'a karşı destek verdiği bir dönemde Babıali yabancılarla sorun yaşamak istememektedir. Sadrazam bir ev verilmesi ve bir aylık bağlanmasıyla işi kapatmayı kabul eder. Ancak Melek'in ihtirası sınır tanımamaktadır. Bunu garanti edince yeni koşullar ileri sürer, Kıbrıslı'nın babalığını kabul etmediği Cihad'ın tedavi masraflarının karşılanmasıyla yetinmeyip Kıbrıslı'nın varisi olarak ilanını da adeta emreder. Hatta Sadrazam'ı mahkemeye vermeye kalkışır. Şeyhülislam'ın hakemliği sonucu iddialarının reddine karar verilir. Melek'in şımarıklığının sonu yoktur eski eşinin evine gider çılgınlar gibi onun üzerine sal-

dırır ve tabii karşılığını da görür. Sadrazam'a hakarettten tutuklanır. Hem hapis-ten hem de sürgünden bir şartla kurtulabileceği anlatılır: Küçük bir aylığı kabul edip bir daha bu iddiaları ileri sürmeyeceği hakkında imzalı belge vermek. Çaresiz kabul eder ve çok avantajlı bir yaşamı red etmiş olur. Bu da geçimsiz ruhunu bu kez de Kıbrıslı ailesini rahatsız etme tutkusuyla doldurur. Hem eski kocasını hem de onun yeni eşini düşman ilan eder. İntikam almak için bu kez ortak ürünleri kızları Ayşe'ye çengel atmanın yollarını aramaya başlar.

Askeri okuldan mezun olan ve kendi iddiasına göre binbaşı rütbesi verilen **Frederik/Osman** Karadağ ve Doğu Anadolu'da ayaklanmaların bastırılmasında görev yaptıktan sonra, annesine çekmiş olmalı ki, daha heyecanlı bir yaşam aramaya girişir. 1865'te Amerika'ya vardığında İç Savaş'ın bitmiş olması onda hayal kırıklığı yaratır ve dönüp Paris'e yerleşir. Artık 'bazan yazar, bazan ajitatör ve bazan da elde kılıç silahşor olarak bir macera yaşamının içine dalar, herşeyden önce para kazanması gerekmektedir. Bu ara Paris'e yerleşir, sığınan Yeni Osmanlıların **Mustafa Fazıl Paşa, Namık Kemal, Şinasi...**) arasına kendisi de sürgünmüş gibi katılır. Amacı Paşa'nın çevresine dağıttığı paralardan nemalanmaktır. Anılarında özgürlük davasıyla ilgisi bulunmadığını Paşa'yı mücadeleyi bırakıp İstanbul'a dönmeye ikna ettiğinden bahsetmektedir. Tam bu günlerde annesinden bir mektup alır. Ayşe ile birlikte tekrar Konya'ya sürüldüklerini, oradan gizlice İstanbul'a geldiklerini Fransa'ya kaçmak için yardımına ihtiyaçları bulunduğunu yazmaktadır.

HAREMDEN PARİS'E VE TİMARHANEYE

Anne ile kızın, Melek ile Ayşe'nin mektupta kısaca bahsedilen serüvenlerini şimdi 1870 yılında Paris'te yayınlanan 31 sayfalık '1852'den 1869'a kadar Paşa ve Sadrazam, Kıbrıslı Mehmet Paşa'nın kızı Ayşe Hanımefendi'nin mutsuzlukları ve kaçıışı' isimli broşürden izleyelim. Bunun neden kaleme alındığı 'Genel Düşünceler' başlığı altındaki girişte şöyle anlatılıyor:

"Burada hayatımın ve mutluluklarımızın öyküsünü anlatmaya girişmem, okuyuculara kendimi bir roman kahramanı olarak sunmak amacıyla değil, doğum yerim ve ızdıraplarımla sahnesi olan Türkiye'nin en önde gelenlerinden olan ailemin içinde cereyan eden olayların bir kurbanı olduğum içindir. Güçlü düşmanlarca hırpalanmak, özgürlüklerden mahrum olmak, haremde doğup oraya kapatılmak yüzünden içine düştüğüm umutsuzlukla kaderimi değiştirmeye zorlandım. Bütün kaynağım olarak, biraz cesarettten, Allah'a güven ve umuttan başka bir şeyim yoktu; böylece vatanımdan, ailemden, benim için yalnız bir hapisane olan ve içindekilerin sadece birer zindancılık yaptığı baba evinden kaçtım. Osmanlı vatandaşı olarak Türkiye'yi terkettim, en büyük engellere rağmen beni esir tutan duvarları aştım, yokluklar ve tehlikelerle dolu bir geleceğin belirsizliklerine kendimi bıraktım ve Fransa'ya bir sığınak bulmaya geldim.

LES MALHEURS ET LA FUITE

DE

AISSÉ CHANUM EFFENDI

FILLE DE SON ALTESSE

KIBRIZLI-MEHMET

Pacha et Grand-vizir

DE 1852 A 1869

—•••••—

Kıbrıslı'nın kızı Ayşe Hanım adına yayımlanan broşürün kapağı

Hayatımı ve mutsuzluğumu anlatmaya karar verdiğem beni buna iten ne ihtiras ne izzetinefis sorunu ne de intikam almak isteği. Yüksek mevkideki kimselerin icat ettikleri rezil iftiralarla hergün insafsızca suçlanmalara maruz kalmak, Allah ve gerçekten başka savunma olanağım bulunmaması, yalnız ve desteksiz kalmam bana hem hemşehrilerim hem de bir sığınak bulduğum ulus önünde şerefimi savunma görevini yüklüyor."

Bu gerekçeden sonra öyküsünü anlatmaya başlar:

"1845 yılında doğdum. Babam dört defa sadrazamlık yaptı. Muhammed'in yasası evli erkeklere boşanma izni verir, bunu sık sık kötüye kullanırlar. Daha çocukluğumda bu boşanma beni annemden ve onun ihtimamından kopardı. Adeta öksüz kaldım. Hayatımın sefaleti o dönemden başlar. Babam devlet işleriyle meşgul olduğundan beni haremde cariyelerin eline bıraktı. Büyük bir lüks içinde, ama benden uzaklaştırılmış bir annenin okşamarına nail olmadan büyüttüldüm. İsmi bile anamıyordum, bana onu unutturmaya, hatta ölmüş olduğuna inandırmaya çalışıyorlardı. Hepimiz, çocukluğumuzu en mutlu çağımız olarak anımsarız. Ben ise o dönemi acı bir keder ruhumu sarmadan hayal edemem (...) Türkiye'de boşanma çok kolaydır. Babam annemden ayrılıp **Ali Rıza Paşa** adlı bir vezirin kızıyla evlendi, o da kocasından ayrılmıştı ve **Şevket Paşa** adında bir oğlu vardı. Babamın yeni eşi, kaybettiğim annemin yerini almaya çalışmaktan çok haremın hakimi durumuna gelince, benim için bir düşman oldu. İhtiras ve bencillik dolu bu kadın babamın kalbi üzerinde tek başına hüküm sürmeyi ve ilk eşine duyduğu sevgiyi tamamen unutturmaya hedefliyordu. Babam devlet işlerinde annemin tavsiyelerini dinlemeden asla bir karar almazdı, böylece onun üstün zekâsına saygı gösterirdi. Üvey annem, babama ilk eşini anımsatacak herşeyi ortadan kaldırmaya çalışıyordu. Sadece ben, zavallı güçsüz bir çocuk olduğum halde projelerinin gerçekleşmesine bir engeldim; bu yüzden bütün kını bana yöneldi. Varlığımdan hemen kurtulamadığı için kıskançlıkla durmadan bana kötü davranıyor, kenara itiyor ve bana küçümseyici ve aşağılayıcı bir şekilde hitap ediyordu. Çevreme kendisine bağlı cariyeler doluruyor ve bunlar bana bir sadrazamın kızı gibi değil, bir mahkum gibi davranıyorlardı. Tam bir cehalete terkedildim ve hiçbir eğitim almama izin verilmedi. Tahsilimin ana dilimde yazıp okumakla sınırlı bırakılmasına zor inanılır. Çevremdeki yaşlı kadınların boş inanca dayalı masal ve efsaneleri düşünceme sunulan tek kaynaklardı (...) İşlerine dalmış olan babamın da desteğini elde edemediğimden bana ağlamaktan başta birşey kalmamıştı. Büyüdükçe bir annenin yokluğunun ne kadar acı olduğunu daha çok anladım, kalbime bir tür kin doldu (...) Hep birgün annemi bulacağımı umdum. Yaşam gücüm bu umuttan kaynaklandı (...) Yıllar böyle geçip 14 yaşına girdiğimde kaderim tamamen değişti. Türkiye'de genç kızları onaylarını almadan evlendirirler ve koca olarak ailelerinin seçtikleri erkekler verilir. O gencin de evlenmeden önce müstakbel eşini görme ve tanıma hakkı yoktur. Üvey annemin beni evlendirmeyi kararlaştırdığı an gelince, bu evden bir kere uzaklaşınca (evliliğin ne olduğunu bile bilmiyordum) o kadar ızdırap çektiğim kaderimin iyileşeceğini düşünüyordum; Ama heyhat!. Bu da babamın karısının bana yönettiği bir entrikaydı. Bana eş olarak Şevket Paşa isimli oğlunu seçmişti. Bu da babamın ve benim servetimize el koymak için bir hileydi. Böylece üzerimde bütün hakimiyetini kuracaktı. Genç olduğumdan bu manevrayı anlayamadım.

Zavallı babam, üvey annemin ince oyunları ile tamamen körleşmişti; öyle başarılı oldu ki, bu birliğin bütün çocuklarının yanlarında kalmasını sağlamak ve beni sevdiği için düzenlediğine inandırdı. Herşey hatta gerdeğim bile benim haberin olmadan kararlaştırıldı. Esirlere gelinliği giydirmeleri emredildi, saçlarım ve göğsüme kadar her tarafım mücevherlerle donatıldı ve nihayet bana hiçbir şey söylenmeden bir bebek gibi giydirildim. Beni götürdükleri salonda bütün nazıların ve paşaların eşleri toplanmıştı. Onlar da ayaklarına büyük değer taşıyan Keşmir şallar serdiler. O zaman beni evlendirmek istediklerini anladım. Türkiye'nin geleneklerinin gerektirdiği gibi bu bir tür nişandı. Müstakbel eşimi bana tanıtmadılar, onun adına gelen bir adam onayımı aldı. Kimi onayladığımı bilmiyordum. O zaman üvey annem bütün topluluğun önünde evlenmek istediğim yanıtı vermemi emretti. Nişanımız böyle kıyıldı. Gelenek üvey annemin elini öpmemi gerektiriyordu, o da başıma son derece kıymetli elmaslar koydu. Daha sonra bunun babamın hediyesi olduğunu ama onun sahiplenildiğini öğrendim. Misafirlerin önünde bunu vererek bana olan cömertliğini kanıtlamış oluyordu.

Törenden sonra tekrar hareme götürüldüm ve eski günlerimdeki gibi yaşamaya devam ettim. Dört ay geçmişti ki nikah tarihinin geldiğini haber verdiler. Yeniden, bol püsküllü, altın işlemeli bir elbise giydirdiler. Boynuma kadar yükseliyor ve iki Çerkes kölenin taşıdığı iki uzun eteği bulunuyordu. Başımın altına kadar mücevherlerle donattılar, ayakkaplarım bile inciler ve elmaslarla süslüydü. Başımda son derece kıymetli ve taşınmayacak kadar ağır bir tac vardı. Vücudumu altın ve elmaslarla süslüyorlardı ama ruhum ve kalbim, gençliğime rağmen en büyük umutsuzluk içindeydi. Ziyet eşyaları ve kıymetli taşların pırıltısıyla gözümü kamaştırmak ve elimde olmadan akan gözyaşlarımı kurutmak istiyorlardı. Bin kadar misafirin bulunduğu bir salona götürdüler. Geleneğe uygun şekilde babamın ayaklarına kapandım o da tamamen elmastan bir kemeri elleriyle belime takıp bana hayır duada bulundu. Arkasından yine gelenek icabı yere bol sayıda altın ve gümüş sikkeler attı, köleler bunları paylaştılar. Kocamı görme zamanı gelmişti. Kolunu uzatıp beni gerdek odasına, herkesin önünden geçerek götürdü. Burada geleneğe uygun olarak beni bir sedire oturttu, yüzümü tamamen kaplayan işlemeli, kırmızı peçeye hiç dokunmadan bu durumda gerekli olan iltifatlarda bulundu. Sonra, akşama geri gelmek üzere uzaklaştı. O zaman kadınlar yeni gelini görmek için girdiler ama onunla konuşmak yasaktır o da hiçbir soruyu yanıtlamamış. İşte o zaman peçemi kaldırdılar. Şunu da eklemeliyim ki, alnıma, yanaklarıma ve çeneme küçük elmastan çiçekler yapıştırmışlardı. Genç gelinin bu şekilde gösterime sokulması gelenektir. Bütün kadınlar girip onu görebilirler. Türkiye'de kadınların harem dışında daima taşımaları gereken peçeleri böylece açıldığından davetlileri tanımak mümkün olmaktadır. Yeni gelini seyretmeye gelenler tarafından tanınmayan güveyi, birleşmekte olduğu kişinin güzelliği hakkında onlardan bilgi alır. Gelini tanımada, kıskançlığın da karıştığı tam bir kadın mantığıyla adım atılır. Aynı sırada bir büyük akşam yemeği daha doğrusu ziyafet bütün gün devam eder.

Akşama doğru, bütün misafir davetliler iyice karınlarını doyurup ayrıldıktan sonra damat, imamlar ve yakın arkadaşlarıyla birlikte selamlığa gelir. Burada kısa bir dua edilir, sonra bir harem ağasının eşliğinde, kendisini peçeli ve ayak

1877 Alman karikatürü

Özel çizerimiz haremde

ta bekleyen gelinin bulunduğu odaya girer. Oda tamamen ışıklandırılmıştır. Damat namaza durur, kadın ona bir para fırlatır bu fiyatla satın aldığı söyler. Namaz bitince erkek doğrulur. Bu an kadın ile erkeğin birbirinin ayağına basıp kimin hakim olacağını belirlemeye çalıştıkları andır. Kadın eşinin huzurunda artık sedire oturabilir. O da peçesini kaldırmaya çalışır. Kadın önce engelleme çabaları gösterir, ama sonra bırakmalıdır. Damat da onu elmastan bir hediye ile ödüllendirir. O zaman bir köle gümüş bir tabak içinde ve altın işlemeli bir havlu ile birlikte bir tavuk getirir. Damat, üzerinde tam hakkı bulunduğunu ifade etmek için tavuğu parçalar ve geline sunar. Bütün ve törenler sona erdikten sonra kadın erkeğin kaptırlarının esiri olur. Kraliçeliği ve kocasının üzerinde hükümler sayılış sadece düğün günüdür, ama bir kere tören bitti mi tam bir köle olur, kaderini yeni efendisinin iyi ya da kötü niyeti belirler; unutmamalı ki onun nikahın ertesi günü gelini terketmek ve ebediyen bırakmak hakkı da vardır.

Evlendiğim kişinin çocukluğumu birlikte geçirdiğim ve kötü karakterini bildiğim üvey annemin oğlu olduğunu öğrendiğimde ne kadar şaşırdığımı tahmin edilebilir. Oysa ona kardeşim derdim, sonra aynı evde büyümüştük. Ama ona sevgi duyguları hissetmekten son derece uzaktım. Beni bu şekilde evlendirmenin babamın haremde kalmak ve ertesi gün kaynanamın kontrolüne girmemi sağlamak için yapıldığını hemen anladım.

(Kaynanasının odasından çıkmasına, babasıyla konuşmasına asla izin verilmediği, hatta şikâyetlerinin babasından laf işitmesine sebep olduğu hakkında

bir hayli dedikodu aktardıktan sonra). Artık bu hayata daha fazla dayanamaya-
caktım, neyse ki mutlu bir rastlantıyla annemin yaşadığını öğrenmek bütün ru-
humu sardı ve onu bulmakla üzerimdeki zulümden kurtulabileceğim umudunu
doğurdu (...) Böylece kaçmaya karar verdim ama çevrem üvey annemin casus-
larıyla dolu olduğu için gerçekleştirmek kolay değildi. Her taraftan korumalar-
la sarılı, hele bir sadrazam kızı olan için haremnden kaçmak kolay değildir. Ko-
cama olan nefret beni daha da kararlı kıldı (...) Babamın Anadolu'da bir göre-
ve tayini ve üvey annemi de yanında götürmesi onun kontrolundan çıkmamı
sağladı. Artık tek hakimim kocamdı. Bu arada annemin aynı şehirde bulundu-
ğunu ve adresini öğrendim. Bir gece mücevherlerimin bir kısmını yanıma ala-
rak gizlice konaktan kaçtım. (Boğaziçi'nde bir kayığa binip yaşlı bir ebenin pa-
ra karşılığı yardımıyla İstanbul'a geçtiğini ve sonunda annesine kavuştuğunu,
bir süre sonra yerinin belirlendiğini ama zorlama yapılmadan, ayrı bir eve çık-
ma hakkı tanınarak geri dönmesinin istendiğini, red ettiklerini ve her türlü teh-
likenin geçtiğine inandıkları bir zamanda Midilli Adası'na geçtiklerini anlatıyor)

Bir Rum papazını ziyarette gittiğimiz bir gün hizmetçilerden biri gelip bir me-
murun bizi aradığını haber verdi. Valinin gönderdiği adam sadrazam olan ba-
bamın emriyle bizi tutuklamak zorunda olduğunu bildirdi. İzni olmadan ayrıl-
mamızı sebep olarak gösteriyordu. Avrupa konsoloslarından birine ulaşacak
birkaç dakikamız olsaydı tutuklayamazlardı ama sadece iki kadındık ve hiçbir
desteğimiz yoktu. İstanbul'da yine annemle birlikte sakin bir hayat sürebilece-
ğimiz umuduyla gönül rızasıyla davete uyduk. Emrimize gönderilmiş bir vapu-
ra nezaketle götürüldük ama bir kere kamaramıza girince kapının önüne mu-
hafızlar kondu. Bu bizi onurlandırmak için değildi, esir sayılıyorduk. Ertesi gün
İzmir'e yanaştık, işte o zaman bir felâketin gelmekte olduğunu farkettilik. Soru-
larımızın hiçbirine cevap verilmiyordu. Evine kapatıldığımız subay ailesi fertle-
rinin 'Bu zavallı kadınları öldürecekler mi?' şeklindeki fısıldaşmaları korkumuzu
artırdı. Ve Konya'ya gönderileceğimizi böylece öğrendik. Burada Türk misa-
firperverliğinden saygıyla bahsetmekten kendimi alamayacağım. Her ne kadar
az uygar olsa da bu millet büyük bir zekâyâ ve doğal ve dürüst bir ruha sahip-
tir. Tutumlu olmamıza rağmen seyahatimiz sırasında erkekler ve özellikle felâ-
ketimize acıyan kadınlar bize son derece yardımcı oldular. Bu ülkede yol bulun-
madığı için tahıtravanlarla ayrı ayrı taşınıyorduk (...) Konya'da içinde hiçbir mo-
bilya hatta yatak bulunmayan bir eve sokup tek kelime söylemeden bizi bırak-
tılar. Annem yirmibin franka mal olmuş mücevherleri 500 franka satarak ge-
çimimizi sağlamaya çalıştı. Bununla eve biraz eşya aldık.

(...) Konya bize mezar olarak seçilmişti. Paramız azaldıkça en büyük sefalet
düşecektik. Kaynananın niyetini bildiğimiz için, onun kininden Türkiye'de kur-
tulamayacağımıza inanıyorduk. Ama mevsim kıştı daha uygun zamanı bekle-
memiz gerekliydi. Dört ay böylece geçti. Havalar ısınınca planımızı gerçekle-
ştirmenin zamanı geldiğine karar verdik. İşe dört at satın alarak başladık. Bizi
bilinmeyen ve karmaşık yollardan geçirerek kaçmamıza yardım edecek iki ada-
ma dörtbin frank ödedik. At ve rehber bulmak yeterli değildi, hizmetçilerimizin
sessizliğini de satın almak için para ödememiz gerekliydi. Türkiye'de kadınlar
yalnız başlarına bir evde oturduklarında kimseyi kabul etmemek hakkına sahip-
tirler. Bu adeti lehimize kullanarak, hizmetçilerimizin her birine beşyüz frank
verip bir süre hasta olduğumuzu söyleyerek eve kimseyi sokmamalarını sağla-

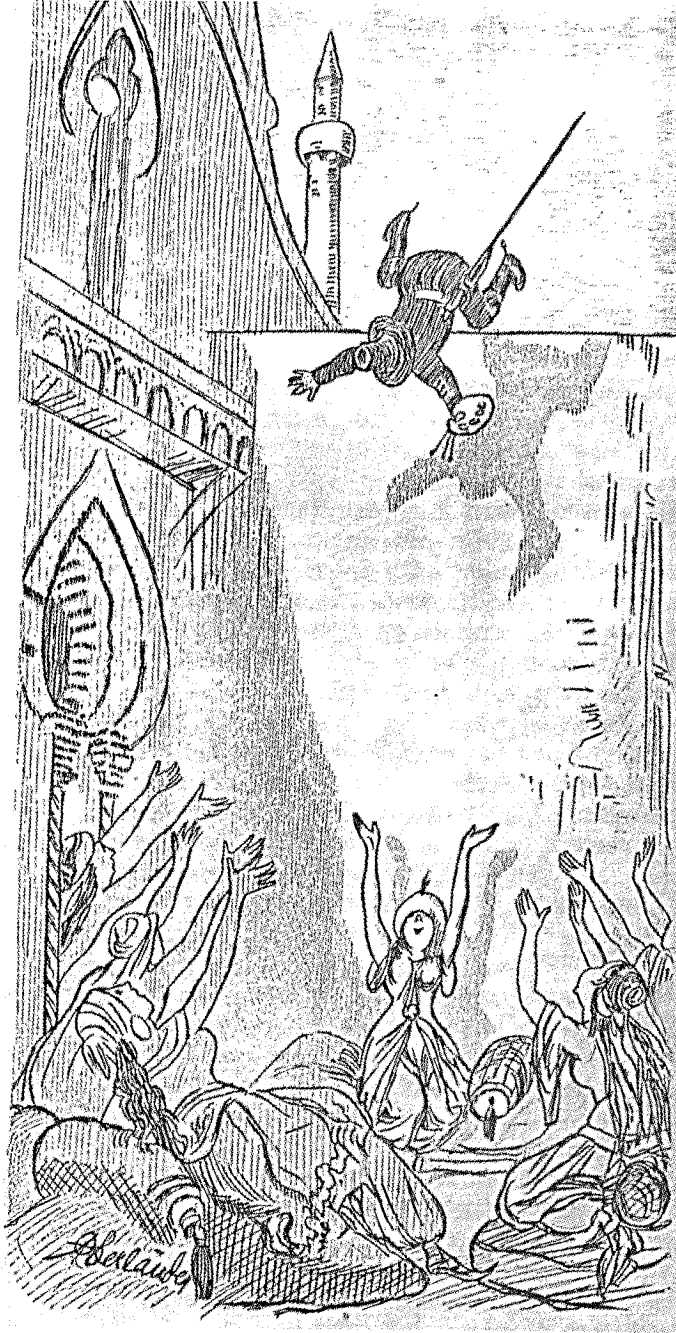
dık. Böylece yokluğumuz farkedilene kadar zaman kazanmış olacaktık. Bir ak-
şam gece bastırırken çıktık (...) Bırındığımız Türk erkeği kıyafetleri, yüzleri-
mizin atkılarla örtülü olması ve rehberlerimizin barbar görünüşü yolculuğumu-
za hayli garip bir hal veriyordu. Bazen tırıs ile bazan atnallı ile bazan da yürü-
yerek ilerliyorduk. Gece ve gündüz hiç dinlenmedik. Yorgunluğumuz giderek
artıyor, fakat kurtuluş umudu güç ve cesaret veriyordu. Her an haydutların sal-
dırsına uğrayabilirdik. Dağları, keskin kayaları aşmamız gerekiyordu. Altı gün-
lük bir yürüyüşten sonra Mersin'e vardık. Hemen Fransız konsolosluğuna git-
tik. (...) Felaketlerimizi öğrenince bize acıdı ve misafir etti. Bir süre dinlendik-
ten sonra konsolosun aracılığıyla gemiyle İstanbul'a hareket ettik. Oraya varın-
ca kaçışımızın öğrenildiğini ve arandığımızı haber aldık. Kendi ülkemizde neler
çektiğimizi anımsayarak yeniden buradan ayrılma kararını verdik. Avrupa elbi-
seleri sağladık ve kapalı yolcu sandalyeleri içinde saklanarak bir Fransız gemi-
sine girdik. Böylece Marsilya'ya vardık...Nihayet kurtulmuştuk."

Yazının son iki sayfası bu maceranın sonucunu ve broşürün yayınlanmasın-
daki amacı anlatıyor:

"En büyük bir yoksulluk içinde Fransız topraklarına vardığımızda hükümetine
başvurup, bizimle bizi ezenler arasında aracılığı istedik, rica ettik. Türkiye'de
bir servetim bulunduğuna göre Dışişleri Bakanlığı'ndan, babama başvurup bu
kişisel servetimin hiç olmazsa gelirlerinin bana verilmesi iznini sağlamasını ri-
ca ettim. Gerek bu başvuru, gerekse diğerleri hiçbir sonuç vermedi. Doğrudan
doğruya babama, sonra da Türkiye elçiliğine başvurdum. Gelen tek yanıt, Tür-
kiye'ye dönersem istediğimden de fazlasına sahip olabileceğim şeklideydi.
Geçmişin deneyimi, eğer bu vaatlere kanarsam beni bekleyen sonun ne olaca-
ğını gösteriyordu. Bugün içten olabilirler, ama en önemsiz olayda, kaynananın
kötü niyeti sonucu unutulabilirlerdi. Geri dönmeye kalksam ya zehiri ya da ebe-
di hapsi göze almalıydım. İşte bana kalan bütün umut buydu. Adaletin yasala-
rın birincisi sayılması, hükümetin kiliseden tamamen ayrı olduğu ülkeler insan-
ları için doğal sayılabilir. Ama Türk tarihini okuyunca ve Türkler'de dinin yasa
olduğunu, Muhammed'in dininin ölüm bir cinayetin sonucu da olsa cesede do-
kunmayı yasakladığını öğrenince şaşkınlıkları kaybolur.

Haremin başıboş yaşamına alışmış olarak maalesef herhangi bir çalışmayla
hayatımı kazanabilecek durumda değilim. Fransa'ya yerleştiğim iki yıldan beri
annemle birlikte en ağır sıkıntıları göğüslemeye çalışıyoruz. Ve eğer kamuoyu-
na hayatımın üzücü öyküsünü açıklamaya karar verdiysem bu en had derece-
ye varmış olan yokluk sebebiyledir."

Bu son bölümün başlığı broşürün kaynağı hakkında ipucu veriyor: 'Fransa'ya
yerleşme - Müslümanlığı red etmemiz - Gelecek projeleri.' Doğru dürüst eğitim
görmemiş olduğunu hele Fransızca'yı bilmediğini itiraf eden Ayşe'nin böyle bir
broşürü kaleme almış olması imkansızdır. Annesinin de ümmiliği belirtildiğine
göre yazar ancak **Frederik / Osman** olabilir. Annesini ve kendisini tamamen
arka plana çekip sadece Ayşe'nin üzerine odaklaşmasının nedeni kolaylıkla far-
kedilir. Melek sadece Türkler için değil Avrupalı kadınlar için de sempatik bir
tip değildi. Hiç kimseden yardım görmemeleri ve açlığa mahkûm olmaları bu-
nu kanıtlar. Ayrıca laik Fransa'da Katoliklik-Protestanlık-Ortodoksluk-Müslü-
manlık arasında yalpalayan birine hoş bakılması mümkün değildi. Üstelik bü-
tün davranışları, miras hırsı içinde türlü dalavereler düzenlediğini, cahil kızını da

1877 Alman karikatürü

Geminin infilâkıyla havaya uçan özel çizerimiz hareme düşünce

buna alet edip sefaletle sürtüldüğünü gösteriyordu. Bir yandan inanılmaz bir refah ve zenginlik içindeki harem yaşamını anlatırken diğer yandan haremden şikâyetle kalkışı da, pek çoğu o ihtişama kavuşabilmek için özgürlüğünden hemen vazgeçmeye razı Fransız kadınlarını tersine etkiliyordu. Melek'in Mari'liğe, Ayşe'nin de herhalde Miriam'lığa dönmesi kimseyi kandırmadı. Nitekim yardım için başvurdukları Fransız Kraliçesi de onlara İstanbul'a dönmelerini önermekle yetindi.

Osman, bazen de **Osman Seyfi (Kılıç Osman ya da Osman'ın Kılıcı)** isimlerini kullanmakta direnin Frederik ise bu ısrar sayesinde para kazanabileceğinin hesaplarını yapmaya devam ediyordu. **Mustafa Fazıl Paşa** ve **Yeni Osmanlılar**'dan beklediği maddi desteği alamayınca aleyhlerine döner. Alacaklarını ödemediği iddiasıyla **Ali Suavi** aleyhinde dava açar. Kabedince de aleyhinde en yüksek düzeyde (Babiali, İngiliz Başbakanı gibi) komplolar düzenlediği iddiasını ortaya atar. Asıl amacının bu kez **Sultan Aziz**'e yanaşıp para koparmak olduğu anlaşılır. Nitekim **'Abdülaziz Döneminde Türkiye'** isimli kitabıyla sultanı övmeye girişir. Ancak oradan da destek alamayınca, anılarında açıkça yazdığı gibi, İngiltere'deki Yunan zenginleri ve Yunansever İngilizlerle temasa geçer, para alıp Osmanlı devletine karşı Girit'te savaşmaya gider. Ancak hayalleri çok büyüktür. Herhalde babasının Lord Byron yanında bulunmuş olmasının öyküsünü anımsamaktadır. Emrine verilecek yüz kişinin başında kumandanlık yapmayı hayal etmektedir - Öyle ya, binbaşı rütbesine sahip ya!.. - Oysa bir birliğe katılmasını önerirler. 'Böyle şarlatanların emrine giremeyeceğini' söyleyip vazgeçer. Yunan kralına başvurur, alaya alınır ve sonunda kendini hapiste bulur. Anılarında bütün bunları anlattıktan sonra 'Para kazanacağımı umarak gittiğim Yunanistan'dan beş parasız geri döndüm' kaydıyla bölümü kapatır.

Namık Kemal'in mektuplarıyla bütün aile hakkında gayet olumsuz kayıtlar vardır. Yeni Osmanlılar'ın arasına sızma çabaları İstanbul'a kadar yansımış olmalı ki, babasının sorusu üzerine ona şunu yazmıştır:

"Biz, Kıbrıslı'nın kızını meclisimize almadık; o kendi dilencilğe geldi; şimdi gördüğümüz bile yoktur. Hinzire vaftiz olmuş, bir kilisede oturuyor; Allah belasını versin."

Namık Kemal sonraları da damadı **Menemenlizade Rıfat**'a 1878'in son günlerindeki bir mektubunda Ayşe'nin yanısıra, onun **'Osman Seyfi Bey'** adı ile bazı kitpalar yayımlayan kardeşinden şöyle bahsetmiştir:

'Kıbrıslı Mehmet Paşa'nın bir mantinosundan hasıl olma dediğin binbaşısı bilirim. Hatta adına Osman Bey derlerdi. Avrupa'da birkaç kere gördüm. Binbaşılıktan istifa etmiş; validesiyle o mahut orospu hemşiresiyle beraber Avrupa'ya gitmiş bir teres idi. Benim gördüğüm zamanlar, birkaç kuruş aylık bedeline Suavi'ye tercümanlık ederdi. Sonraları İslamiyet aleyhine Osman Melinjen (Millingen) imzasıyla bir kitap da neşretti. Melinjen güya babası olacak deyyusun familyası imiş. Moskof değil, geçinmek için, cellat olmaya kabiliyetli bir hınzırdır.'

Frederik, Londra, Brüksel, Paris, Venedik, Sırbistan, Romanya, İsviçre arasında dolaşır durur. Ermeniler sonra da Kürtler hakkında kitap yazıp para kazanmayı dener, işlemez. Hatta bazı yerlerden polis gücüyle hudut dışı edilir, Venedik'ten kızkardeşi **Evelin**'in başvurusu üzerine olduğu gibi. Bu arada bir ya-

yıncı annesine harem anılarını yazarsa para verebileceğini söylemiştir, zaten başka satacak şeyleri de kalmamıştır. 55 yaşına gelmiş olan Mari, gücünü son derece kaybetmiş, ruhsal bunalımlar içinde kıvranan, her tarafta polisler ve zehirleme komploları arayan bir tip haline gelmiştir. Gözleri de yarı yarıya görmez haldedir. **Kontes Pisani** olarak büyük bir refah içinde yaşayan öz kızı Evelin tarafından bile anneliği inkar edilmiştir. Artık tek umudunu, Katolikliğe geçmiş olan kızı - sabık Ayşe'nin babası Kıbrıslı'dan kalacak mirasa bağlamışlardır. Frederik daha sonra Rusya Çarı'nın hizmetine girmeye talip olur bu sayede mirası elde edebileceklerini düşünür. Her yerde peşlerinde ajanların kovaladığı psikozu içindedirler. Ana oğul Cenevre'de buluşurlar, Mari tencerede Türk tatlıları pişirip sokakta satarak geçimlerini sağlamaktadır. Bu arada bu Avrupa'nın cambaz avukatları da ellerinden vekaletname alıp Türkiye'de dava açarak 1871 yılında ölmüş bulunan Kıbrıslı'nın mirasından pay koparmanın yarışı içindedirler. Biri, Paşanın babalığını kabul etmediği **Cihad**'ı kandırır götürür, tabii hiçbir sonuç alamazlar, genç adam da anlaşılmaz şekilde Nil Nehri'nde boğulup ölür.

Frederik Osman kitap yazar basacak ve para verecek kimse bulamaz. Konferans vermek ister tek bir dinleyici gelmez. Borçlar yüzünden otellerden, eş yalarını bırakıp kaçmak zorunda kalırlar. Bütün bunların baba Millingen'in kışkırttığı Osmanlı-İngiliz-Yahudi-Nihilist komplocularının yürüttüğü düşmanlığın parçaları olduğu fikri sabitinden kurtulamaz.

Artık sokaklarda kendisini takip edenler bulunduğu vehmindedir. Yolda yürürken ani yön değiştirmeler, bir arabaya binip iki adım sonra inerek bir başkasıyla peşindekileri atlatma aşamasına varır. Bu arada ruhsal bozukluğu gide rek artan Mari/Melek Paris'te bir evin beşinci katından kendisini atarak intihar eder. Sabık Ayşe birisiyle evlenir ancak adamın asıl amacı Türkiye'deki mirası sahiplenmektir, bunun imkansızlığını anlayınca da boşar. Bir ikinci adamla metres hayatı yaşar. O da aynı şeyi hedeflemektedir. Kadının elinden imzalı vekaletname de alır. Ve birlikte İstanbul'a gitmeyi tasarlarlar. Ancak Osman bunun Ayşe'yi götürüp Türkler'e teslim etmek planının bir parçası olduğunu ileri sürer. Babıali'nin onu getirene yüzbin Frank vadettiği rivayeti dolaşmakta miktarın yüksekliği mirasın da ne kadar büyük olduğu iddialarını pekiştirmektedir. Böylece, bir sürü çıkarıcının arasında aslında yasal olarak bulunmayan mirası hayal ederken Ayşe ruhsal dengesini tamamen kaybeder ve kocası onu 1877'de akıl hastahanesine yatırır. Artık bir daha çıkamayacak ve ömrünü orada tamamlayacaktır.

Osman kızkardeşinin tımarhanede bulunduğunu 1887'de öğrenir. Savcılığa dilekçe verip serbest bırakılmasını onu alıp birlikte Kıbrıs'a gideceğini ve mirasını almaya çalışacağını bildirir. Açıktan nefesi kokan bir adamın büyük masraflar gerektiren böyle projeler yapması, içeride yatan kadar kendisinin de akıl dengesinin bozuk olduğu kanısını güçlendiriyor. Anneleri kadar dengesizdiler, demek. Başlangıçta hareme hiç karşı çıkmaz ve sağladığı olanaklara sahip olmak için her kuralını kabul ederken, sonunda haremi salt entrikalar dünyası olarak anlatan bir kitapla (Harem'de Otuz Yıl) ortaya çıkmaları, bütün haremi ilginin odağına getirerek sürdürdükleri kampanyanın aslında bu kurumla hiçbir ilgisi bulunmadığını kanıtıyor. Zaten çıkarıcılıklarının herkesçe anlaşıldığı hiçbir yerden destek görmemeleriyle belli olmaktadır. Buna karşılık hiçbir etki yarat-

madıklarını söylemek de mümkün değildir. Haremden kaçma, Avrupa'ya sığınma, bu girişimleri engellemeye yönelik komplolar, kadının tercihine bakılmadan evlendirilmesinin yarattığı bunalım temaları, bu yayınları okumuş ya da öykülerini dinlemiş olanlarda izler bırakacaktır. Otuzbeş yıl sonra aynı havaya girip benzeri davranışlarda bulunanların öyküsünü ilerde anlatacağız.

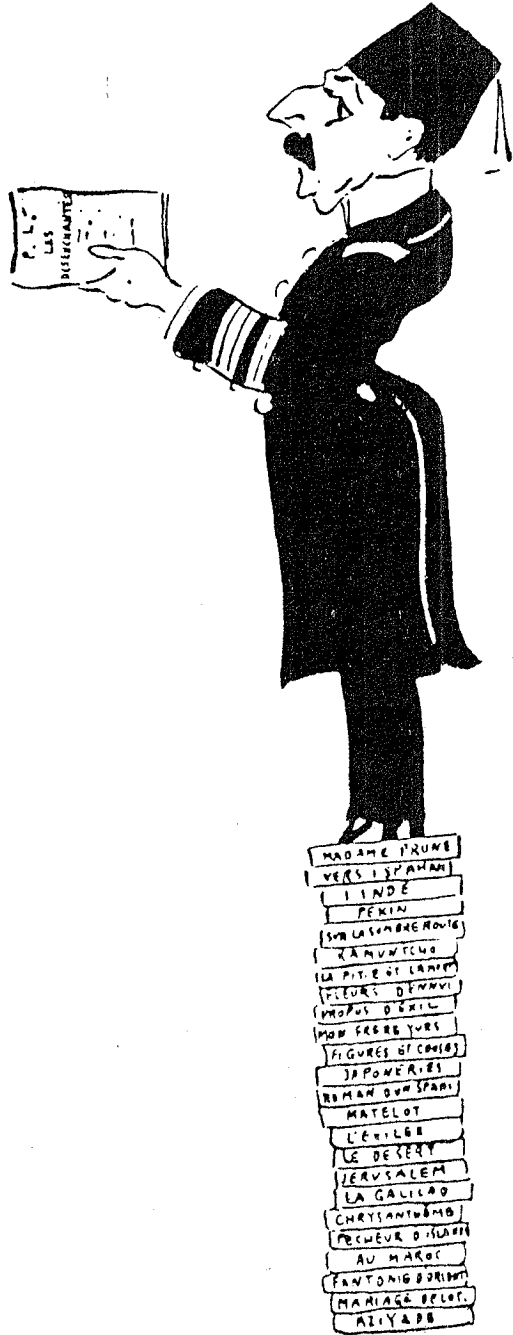
HİRİSTİYAN KIZ HAREME GİRMEK İSTEYİNCE

Denizcileri, hele geçen yüzyılın daha basit yapılı gemilerinde çalışan denizcileri, iri yapılı, okyanus seferlerine dayanacak güçte, tuttuğunu koparır tipte düşünmek bir alışkanlık olmuştur. Fırtına çıkınca yelkenleri toplayacak, sahile çıkınca barları birbirine katacak biri. Oysa vücut yetenekleri ortanın üzerine çıkmıyor ve buna üzülüyordu.

Julien Viaud. Ufak tefek, koca kafalı, iri kavisli burunlu biriydi. Hani ailelerde 'tekne kazıntısı' adiverilen, ağabeyleri ve ablalarıyla aralarında büyükçe yaş farkı bulunan anne ve babalarının yaşlılığında dünyaya gelmiş ve bu yüzden fazla ilgilenilmemiş çocuklar vardır. Julien de bunlardandı. Üstelik yüzündeki sedef lekeleri gözlere hiç de hoş görünmüyordu. Hele hele uzun deniz yolculukları sonunda derisi güneş ve rüzgardan yandığında görünüşü büsbütün çirkinleşiyordu. Nitekim onu ilk gördüğünde yazar **Claude Farrère** Kahire müzesindeki Ramses mumyasına benzetir. 'Karşıdan bakınca sadece gözdü, sanki her zaman faltaşı gibi açılmış, hareketsiz sabit gözler. Yarı yarasa yarı kedi gözü.' diye ekler. Çöp görünüşlü adalelerini geliştirmek için cambazhanede çalışmayı deneyecek kadar kendisi de yapısından memnun değildi.

Doğum yeri olan Batı Fransa'nın Atlas Okyanusu üzerindeki **Rochefort** kentindeki ilk eğitim günlerinde arkadaşları ve öğretmenleriyle uyuşamayan içine kapalı bir çocuktü. Davranışlarında bir günü diğerine uymuyordu. Özel bir yetenek de göstermiyordu. Hatta bir öğretmeni 'Bu çocuk hiçbir zaman Fransızca yazmayı başaramayacak' yargısında bile bulunmuştu. Daha çok ailesi ve ailesinin kadınlarıyla - Annesi, ablası, halası gibi - yaşayan bir çocuktü. Tahiti'de bulunan ağabeyinin gönderdiği mektuplardaki yabancı ve tropikal ülke hayranlığını körtükleyen bilgiler onu daha çok ilgilendiriyordu. İçine kapanıklığını aşmanın yolunu hatıra defteri tutmak, resim yapmak ve piyano çalmakta buluyordu.

Denizci olmak istemesinde, ailesinin geçmişinde bir hayli denizcinin bulunması kadar, uzak denizlerde bir hayli dolaştıktan sonra oralardan getirdiği eşyalar ve nebatlar arasında bir tropik yaşamı sürdüren amcasına özenme de rol oynadı. Ama hepsinden önce eğitimini yatılı bir okulda devlet hesabına yapıp ailesine yük olmama zorunluluğu vardı. Çünkü belediyede başkatip olan babasının mali durumu oldukça bozuktü. Pek parlak bir öğrenci olmaması, 1856'da onaltı yaşındayken girdiği bahriye okulu sınavında başarı sağlamasını engelledi. Paris'e gidip bir yıl çalışmanın sonucunda nihayet seksen kişi arasında kırkinci olarak kazanabildi.

Fiziki eksikliklerini daima hissetti.

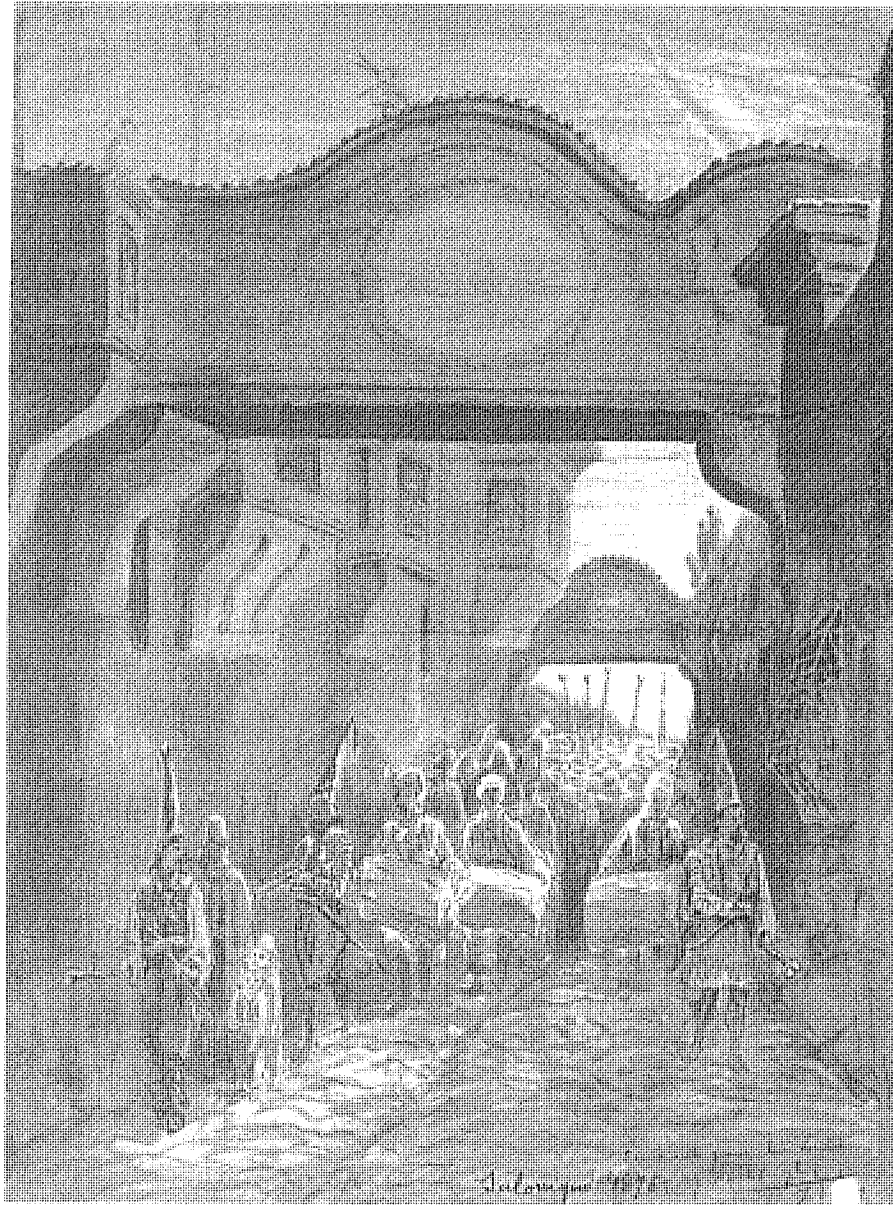
Paris o dönemde 'Işık şehir' ünüyle dünyanın en gözde en uygar ve ileri sayılan kentiydi. Parisli olmak bir ayrıcalık, Parisli gibi davranmak bir üstünlüktü. Bunlara yabancı olan, üstelik içine kapanıklığını atamamış bulunan taşralı gencin o Paris günlerinde arkadaşlıklar kurması ve çevre yapması da kolay değildi. Sınıf arkadaşlarının çekişmeleri sırasında birbirlerini suçlamaları hatta yalan ithamlarda bulunmaları onu rahatsız ediyordu. Bunların siyasi konulardaki önyargılarına karşı yalnızlığı, ya da saflığını yitirmemiş, iddiasız ve herkesçe itilenlerin arkadaşlığını tercih ettiği dikkatleri çekiyordu. Nitekim mistik, yumuşak tabiatlı ve kasım ayının ilk soğuklarına dayanamayıp zatürreden ölen zavallı küçük bir Türk'ü arkadaş seçmiş olması bu yüzdendir. Sınavı kazanmak için özel bir hırs göstermesinde yaşamını Paris'te geçirmenin olanaksızlığı duygusunun bulunduğu muhakkaktı. Böylece Brest limanındaki okul gemisinde öğrenciliğe başlama olanağına kavuştu. Ancak hep yalnız kaldı, hiç ziyaretçisi ya da ziyaret edeceği kimseler olmadı. Hayatındaki iki arkadaşından biriyle, anlaşılama-yan karmaşık bir sebeple darıldı. Gemilerde ise hizmetindeki çavuş ya da hizmet eri gibi düşük rütbelilerle bağlantı kurdu, onları özel yaşamına soktu, birlikte seyahatlere çıktı.

18 yaşında Fransa'nın Atlantik sahillerini eğitim gezilerinde tanıdı. Yirmisindeyken ikinci sınıf subay adayı olmuştu ve Akdeniz'i, Kuzey Afrika'yı, Atlantik Okyanusu'nu, Brezilya'yı, Amerika Birleşik Devletleri'ni, Kanada'yı dolaşmıştı.

O yaşlardaki bir sürü gencin, bu birbirinden ilginç liman şehirlerinde geçirdikleri günlerde ne yaptıklarını tahmin zor değildir. Günlerce süren seferlerden sonra limanların meyhanelerinde içki ve kadın aramak, birkaç günü tatlı geçirmek, sonra da tekrar yola çıkılınca bu başarı öykülerini birbirine anlatmak... Bilirsiniz dünyanın en çok çapkınlık öykülerini denizciler anlatırlar... Bu öykülerine en az inanılan kişiler de yine denizcilerdir, zira tanığı hiç bulunmayan şeyler anlatırlar.

Ondokuzuncu yüzyılda Fransızlar çapkınlık alanında dünyanın en önde gelenleri diye ünlüydüler. Bu yargı hepsini Parisli farzetmenin ürünüydü. Tabii ki her Fransız Parisli değildi. Taşranın hem de güneyde İspanya'ya yakın, kenara itilmiş bir bölgesinin, Rochefort gibi 'renksiz, dünyanın en sakin yeri ve küçük kentlerin en basiti olan' kentindeki tutucu ortamdan çıkmış, her davranışı ailenin katı otoritesi tarafından yönlendirilmiş bir delikanlının bu alanda iddialı olması mümkün değildi. Üstelik çirkinliğinin kompleksini üzerinden atmanın yolunu bulamamış biri için bu büsbütün güçtü. Aslında sorun sadece çapkınlık maceralarıyla da sınırlı sayılamazdı. Dünyayı dolaşırken limanlarda geçirdikleri kısa izin süreleri sırasında yaşadıklarını, haftalar süren denizleri aşma günlerinde konuşurken onun da anlatacak bir şeyleri olması gerekirdi. Tabii bunun gerçek bir macera olması şart değildi. Hiçbir tanığı bulunmayan öyküler anlatmak ya da bir parça olmuş şeyi abartmalar ve uydurmalarla süslemek bu ortamda kaçınılmaz bir davranıştır.

Julien bu ilk dünya turunda daha çok içine kapanıklıktan sıyrılmanın sevincini yaşıyordu. Çeşitli ülkelerin birbirinden farklı insanlarını hele kadınlarını değerlendirmek için çok gençti. Ama öğrenme hırsı olduğu da yadsınamaz. Deneyimlerinin, hele karşı cinsle ilişkileri konusunda ileri sürdüklerinin ne kadar gerçek olduğunu bilemiyoruz. Bunların kendisinden başka tanığı yoktur. 1870 Şubat'ında altı gün kaldığı İzmir'de Osmanlı toplumuyla ilk temasa geçmenin so-

1876'da haremın kafeslerinden sokaktaki gösteriyi izleyen kadınlar

nucunda ileri sürdüğü yargılar, Avrupa'dan Uzak Doğu'dan ve hele Afrika İslam toplumlarından farklı bir yapıyı gözlemlediğini ortaya koyuyor.

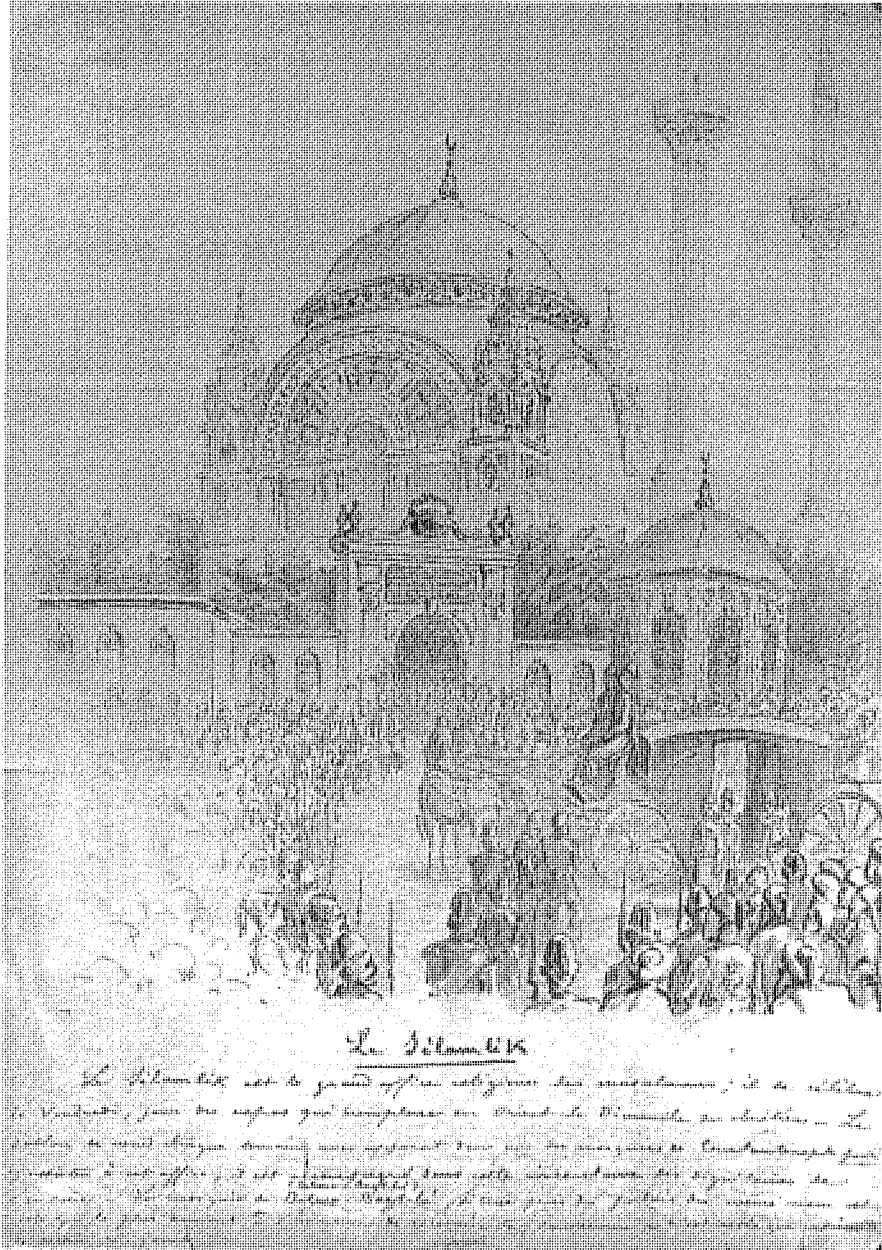
Loti'nin çizgileriyle:

Abdülhamit padişah olduğunda kılıç kuşanmak için saltanat kayığıyla Eyüp Sultan'a gidiyor...

"Boyalı ve yaldızlı kayıklarda meraklı ve rengârenk elbiseler giymiş insanlar bizi izliyordu. Bütün vadilerden uzun deve kervanları yavaş yavaş büyük doğu kentine doğru iniyorlardı. Uzakta siyah servisler ve ince minarelerle dolu görünen bu kentten harikalar bekliyorduk, zira herşey renkli ve orijinaldi. Oysa bizi tam bir hayal kırıklığı bekliyordu.

Bir gün bizi, seller gibi yağın yağmurun altında, düzensiz ve sanatsız inşa edilmiş evlerin oluşturduğu karmaşıklığın içinde karaya çıkardılar. Sayısız oluktan sel gibi sular yolcuların, ıslanmış ve çamura batmış bir kalabalığın üzerine kusuyorlardı. Herşeyden bir parça vardı, Türkler, İranlılar, Rumlar, Yahudiler, İngilizler, develer ve sokakların acayip ırkını oluşturan küçük serseriler.

Doğuya, bütün büyüklükleriyle doğuya, şairlerin ve seyyahların tasvir ettikleri şekliyle doğuya İzmir'in eski çarşı mahallelerinde rastlanır. Bu Türk pazarlarının öyle bir garip görünüşü vardır ki, orada bulunan her şeyin gerçekliğinden şüphe edilir ve eski doğu öykülerinin peri masallarını andıran ortamına taşınmış sanar insan kendini (...) Bu peri masalından çıkıldığı zaman Avrupalıların mahallesine geçilir ve bizim bu halklarınkine nazaran son derece soğuk ve aptalca uygarlığımızla karşılaşılır."

Loti'nin çizgileriyle

Sultan Abdülhamit'in Dolmabahçe Camisi'nde bir Cuma selamlığı töreni...

Avrupa mahallesindeki yaşama tepkisinin kökeninde orada verilen ve davetli oldukları bir balo vardır. Bir sürü yaşı geçmiş kadının dans etmeye özentisini

hazmedememişti. Bunda Parislilere duyduğu tepkinin benzerini bulmak mümkündür.

Julien'i kendi kültürüne, kendi toplumunun yaşamına yabancılaştıran şey mutlaka arkadaşlarının uzun sefer sohbetlerinde ele aldıkları konular olmalıdır. Onlar gençlik heyecanlarının ilk taşmalarını ortaya dökerlerken bizimki ailesinin durumunu düşünmek zorundaydı. Babası ölmüş ve hayli borç bırakmıştı. Büyük bir sevgiden çok geleneğe bağlılığın tutkusuyla ailesine yardım etme ve bu arada içinde oturdukları evi satılmaktan kurtarma tutkusu kafasını çok daha meşgul ediyordu. Bu ihtiyaç onu denizcilikten vazgeçmeden gazetecilik yaparak biraz daha fazla para kazanmanın yollarını aramaya yöneltti. Tabii ki haber gazeteciliği değil, gözlemlerini edebi bir üslupla anlatmaya yönelik bir yazarlıktı bu. Yeteneğini en çok hissettiği alan da buydu. Nitekim ertesi yıl evi alıp annesine hediye etti.

Yirmibir yaşında Kuzey Denizi ile Baltık'ı ve Güney Amerika ile Atlas Okyanusu'nu dolaştı, ve Birinci Sınıf Subay Adaylığı'na yükseldi. 1872'de 22 yaşındayken Büyük Okyanus ve Tahiti Adası sınırlarını ona açtı. Merakı kadar yazarlık gereği olarak da arkadaşlarından farklı bir ilgi alanına yönelmekte kararlı davrandı. Ağabeyisinden aldığı bilgilerle peşinen tanıdığı sözüm ona **Kraliçe Pomare**'nin ülkesinde ilişkiler kurmakta arkadaşlarının önüne geçti. Ödülünü Tahitili genç kızların telaffuz edemedikleri ismi yerine kendisine yakıştırdıkları iki hecelik bir sözcükle aldı: "Avustralya yıldızlarıyla parıltıyan göğün altında, mimozaların ve portakal ağaçlarının ortasında, sıcak ve nefis kokulu bir havada, başlarını tabii çiçeklerle donatmış, pempe muslinden uzun etekli elbiseler giymiş "üç genç kızın buluşu: **Loti'nin** Maoricede gül anlamına gelen bir sözcük. Arkasından da Fransisko'yu ve Rio de Janeiro'yu içeren geziye de katıldı. Gözlemlerine ait, resimlerini de kendisinin yaptığı ilk makalesi dönemin ünlü Illustration dergisinde - imzasız olarak yayınlandı. Ertesi yıl Teğmen rütbesini kazanmış olan Akdeniz limanlarını, Senagal'i ve Dakar'ı içeren gezilere katıldı.

1876 yılının 3 Mayıs'ında yaşamını ve sanatla ilişkisini kökünden değiştirecek bir yolculuğa çıktı. İki Avrupa devleti konsolosunun Müslüman halk tarafından linç edilmesi üzerine Selanik'teki Avrupalıların güvenliğini sağlamak üzere gönderilen **Couronne** savaş gemisinde göreve atanmıştı. 19. yüzyılın son çeyreğine girildiğinde Osmanlı Devletinin çöküşünden yararlanmak isteyen Avrupa devletleri türlü kışkırtmalarla Osmanlı içindeki cemaatleri ayaklanmaya teşvik ediyorlardı. Bunun bir örneği 1875'in ortalarından itibaren Bulgaristan'da yaşanmıştı. Rusların kışkırtması ve Sırların yardıma geleceği vaadi ile bir kısım Bulgar ayaklanmış, pek çok köyü yaktıkları gibi halkını da öldürmüşlerdi. Osmanlı Ordusu hızla müdahale edip olayları bastırmış ve tabii asileri öldürdüğü gibi yakınları öldürülen halk da intikamlarını ilk rastladıkları Bulgarlardan almışlardı. Türkler öldürülürken hiç sesi çıkmayan Avrupalı diplomatlar ve kamuoyları bu kez yoğun bir anti-Türk ve anti-Müslüman kampanyaya giriştiler.

Bu gergin ortam devam ederken, sevdiği Türk erkeği ile evlenmek üzere bir Hristiyan kızın Selanik'e getirilmesini önlemek üzere iki Avrupalı Konsolos -

Aslında Avrupalı değil Levantenlerdi - Türklerin arasına karışıp İslama hakaret içeren davranışlarda bulununca halk tarafından linç edildiler. Olay tabii Avrupa basınına 'Türkler bütün Hristiyanları öldürüyor' şeklinde abartılı bir şekilde yansıtıldı. Genç kızın kendi arzusuyla bir Müslümanla evlenmek istediğinden hiçbir bahsetmiyordu. Hristiyanların zorla haremlere tıklılmasını engellemeyi görev sayan çevreler, çok yoğun bir kampanya başlattılar. Bütün büyük devletlerin Selanik'e birer gemi yollama kararı bunun üzerine alındı.

Toulon limanından hareket edip Selanik'e giderken Courronne gemisinin delikanlılıktan yeni çıkmış gençlerinin neler konuştuklarını - O zaman kasete kaydetme teknolojisi bulunmadığından - bilemiyoruz. Ama taze harem öyküsünün gündemde bulunmaması olanaksızdı. Bir yanda kendi rızasıyla hareme girmeyi kabul eden bir Hristiyan kız, diğer yanda haremde kaçmış iki Müslüman kadının öyküsü vardı. Birincisi orada mutluluğa erişmenin hayalini yaşarken, ikinciler mutsuz oldukları için oradan kaçmış, ama sığındıkları ülkede de belediklerini bulamamışlardı. Böyle bir konunun tartışmasında büyük çoğunluğun haremle çağdaşlığı ve İslâmın geriliği üzerinde durması doğaldı. Julien de aynı fikirde miydi?... Bilmiyoruz, ama daha sonraki yazdıklarından onlara katılmamış olduğunu tahmin edebiliriz. Buna karşılık haremde cinselliğin çok daha doğal olduğu konusundaki düşüncelere katıldığı da söylenebilir.

Ciddiyetten çok havailiğin ağır bastığı sohbetlerle dolu yolculuk sonunda Selanik'e vardıklarında durumun hiç de eğlencelik değil aksine tam anlamıyla dramatik olduğunu farkettiler. Kentte sıkı yönetim ilan edilmişti. Konsolosların öldürülmesinde rol oynadıkları gerekçesiyle birkaç Türk'ün idam edilmiş olması gerginliği artırmıştı. Olayları kışkırtan Avrupalılara karşı bir kin açıkça hissediliyordu. Görünüşte yerli halk sakindi ama yeni bir patlamanın olmayacağını kimse garanti edemezdi. İnsanlar, özellikle karanlık basınca, evlerine kapanmayı ortalıkta fazla görünmemeyi tercih ediyorlardı. Bu sebeple gemi personeline kentte yalnız başlarına dolaşmamaları, yerlilerin arasına fazla karışmamaları, akşam bastırınca gemiye dönmeleri talimatı verilmişti.

Üğradıkları limanlarda genellikle karaya yalnız başına çıkmayı gelenekleştirmiş olan Julien Viaud, Selanik'de aynı yola başvurdu. Böylece taniksız kalmak, sonra sohbetlerde maceralarını anlatacaksa işi istediği içerikle aktarma olanağını kazanıyordu. O dönemde henüz hatıra defteri tutmaya başlamamıştı. Dolayısıyla neleri gerçekten yaşadığını, nelerin hayalinin ürünü olduğunu ayırmak mümkün değildir. Sadece Selanik'in toplumsal yapısının ayrıntılarına girerek nelerle karşılaşmış olduğu hakkında bilgi verebiliriz. Nüfusun yarıya yakını İspanya'dan göç etmiş Yahudilerden oluşuyordu. Bunların Avrupa'da yaşayan Yahudilerden hayli farklı bir toplumsal yapısı vardı. Ayrıca, dört yüz yıldır burada bulundukları için, kendi içe kapanıklıklarından vazgeçmeden Osmanlı toplumu ile bütünleşmekten geri kalmamışlardı. 17. yüzyılda aralarından Mesih'lik iddiasıyla çıkan Sabatay Sevi olayı sonucunda 'Dönme' diye isimlendirilecek bir kesimi Müslümanlığa kabul etmiş ve her iki dine özel uygulamaları bağdaştıran bir çizgi izlemişlerdi. İkinci büyük cemaati Türkler oluşturuyorlardı. Rumlar daha az, Bulgar, Sırp ve Ulahlar ise giderek azalan sayılarda mevcuttu. Limanın Balkanların ihracat merkezi olarak önem kazanmaya başlaması sonucu olarak Avrupalı tüccar nüfusu da giderek artmaktaydı.

Yirmialtı yaşındaki Julien ikibuçuk ay Selanik'te kaldıktan sonra 1 Ağustos

1876'da İstanbul'daki Gladiateur gemisine nakledildi ve 17 Mart 1877'ye kadar orada kaldı. Osmanlı başkenti, o zamana kadar Fransa dışında en uzun yaşadığı yer oluyordu. Selanik'i andıran tarafı, onun kadar koztropolit bir şehir olmasıydı. Aradaki fark, Türk nüfusun diğer bütün cemaatlerin toplamının iki misline yakın sayıda olması ve Rum, Ermeni, Yahudi, İranlı, Bulgar ve benzeri cemaatlerin yanı sıra Beyoğlu - Galata bölgesinde sayısı kadar siyasi etkinliğiyle de küçümsemeyecek bir Avrupalı nüfusun bulunmasıydı. Bu sonuncular 'Pera Cumhuriyeti' adı verilen bölgede bir çeşit dokunulmazlık ya da hoşgörü içinde Avrupadakine benzer, kendi yaşamlarını sürdürüyorlardı. Yedi aylık süreye boyunca Julien, bütün Avrupalılar gibi içinde serbestçe dolaştığı Beyoğlu - Galata bölgesinde kalmakla yetinmedi, yazarlık merakıyla İstanbul tarafına geçmek ve Türk yaşamını daha içinden tanımaya da çalıştı. Hatta işinin geçici olduğuna aldırmaıyıp Türkçe öğrenmeye de gayret etti. Süresinin sonunda Rochefort'a dönerken, burada satın aldığı eşyaları da birlikte götürdü ve evinde ilk Türk Köşesi'ni kurdu. Dolaştığı ülkeler içinde Türkiye ve İstanbul onu bir başka türlü etkilemişti.

İki yıl sonra, 1879'da Paris'te, ismi Fransızlara bir hayli tuhaf gelen **AZIYA-DE** adıyla bir roman piyasaya çıktı. Alışılmışın aksine üzerinde yazar adı yoktu. Kitabın kapağına konmuş olan güzel bir doğulu kadın resminin okuyucunun ilgisini çekmek için yeterli olacağını düşünmüş olmalıydılar. Konusu tamamen haremle ilgiliydi.

Evet, kitapta yazar ismi yoktu ama en sonlarındaki bir bölüm, sahildeki kısa tatillerinin ardından deniz üzerinde geçirilen uzun günlerin sohbetleri için konu oluşturulmaya çalışıldığı kanısını uyandırıyor:

Le dernier acte de l'opérette orientale qui vient d'être exécutée avec grand succès, presque avoué.

(Fransız Caran d'Ache'in çizimi)

Bir Hristiyan İslama girince Avrupa'dan daima şiddetli tepkiler yükselmiştir. 1900'de de Adana'da bir İtalyan kıızı bir Türk'le evlenince İtalyan hükümeti nikâhı bozmak için donanmasını yollama tehdidinde bulunmuştu.

'Selanik'te, sokaktan geçen birinin basit bir sorusunun gözüpek bir gavurun hilesini ortaya çıkarıp onu mahvedebileceği bir ortamda, biraz dikkatli ve bakışın ayrıntılarındaki aşırı uyumluluk sebebiyle hata sayılabilecek tarzda Türk giysileri giyerek dolaşmak; Türk tarihinde eş bulunmaz şekilde bir Müslüman kadına balkonunun altında aşk ilan etmek ve... Aman Allahım, bütün bunları, daha çok yaşam bıkkınlığını aşmak, daha çok avare arkadaşlarının gözlerinde herkesden farklı olmak, daha çok varlığa kafa tutmak ve aşktan çok meydan okuma aynacılığı yapmak.

Deliler için bir şans ve pervasızlar için bir Allah vardır.'

MODERN LEYLA İLE MECNUN: AZIYADE İLE LOTİ

"10 Mayıs 1876'da Türkiye'nin hizmetine girmiş ve 27 Mayıs 1877'de Kars duvarları dibinde ölmüş bir İngiliz Bahriye teğmeninin not ve mektuplarından alıntılar." Aziyade romanı bu girişle başlar. Teğmenin adı **Loti**'dir. İngiltere'de bulunan kızkardeşi ve dostu **Plumkett** ile birbirlerine gönderdikleri mektuplardan yapılmıştır, alıntılar. Konu, Selanik'te iki konsolosu öldürmüş olan altı Türk'ün 16 Mayıs 1876 günü idamıyla başlar. Yabancı denizcilere rihtime inip kentte dolaşma izni üç gün sonra verilir. Loti Müslüman mahallesinde dolaşırken bir kafesin aralıklarından kendisine ısrarla bakan iki yeşil gözü farkeder. Bir Müslüman kadından beklediğinin aksine bu gözler geri çekilmez. O da onlara ısrarla bakmaktan kendini alamaz. Buluşmanın yollarını aramaya başlar.

Rihtimde dolaşırken rastladığı İspanyol kökenli ve sonradan İslama dönen Yahudilerden kayıkçı **Samuel** ile dostluk kurar, bu her isteneni yapmaya hazır ve genç teğmene candan bağlanan biridir. Adının **Aziyade** olduğunu söylediği 16 yaşındaki Çerkez kadının **Abidin Efendi** tarafından İstanbul'da satın alınıp dördüncü karısı olarak Selanik'teki hareme yerleştirildiğini anlatır. Loti, Türk denizcisi kıyafeti giyip sık sık şehre inmeye başlar. Samuel'in girişimi ve genç kadının zenci kölesi Hatice'nin yardımıyla iki aşık kayıklarda buluşup sevişmeye başlarlar. İki ay sonra İngilizin gemisi İstanbul'a gitme emri alır. Ama bir tesellileri vardır. Abidin efendi de yakında evini İstanbul'a taşımaya hazırlanmaktadır, dolayısıyla orada da buluşma fırsatları olacaktır.

1876 yazında İstanbul çok heyecanlı günler yaşıyordu. Sultan Abdülaziz tahttan indirilmesinin arkasından intihar etmiş, yeni sultan Murat sinir krizleri geçince tahttan indirilmiş ve yerine Abdülhamit getirilmişti. İç ve dış bunalımlar da artmaktaydı. Genç subay bir yandan bu siyasi gelişmeler ve tanık olduğu törenler hakkında gözlemlerini aktarırken bir yandan da İstanbul'un gece daha doğrusu sefahat hayatına dalar. Karanlık işlere aracı olmasıyla tanınan bir İtalyan Madam'ın kahvesinde kılık değiştirip Türkleştikten sonra her yere girip çıkmaya başlar. Bir yandan da yabancı olduğu anlaşılmasın diye bir Ermeni rahipten Türkçe dersleri almaktadır. Böylece yabancılara kapalı olan Müslüman mahallelerine girebilmeyi ummaktadır. Yararını da görmez değil. Yeni sultanın

Eyüp Sultan'daki kılıç kuşanma törenini izleyebildiği gibi anayasa ilan edildiğinde Beyazıt'taki bir kahvede yaşlı ve sarıklı kesimin tepkilerini dinlemek fırsatına kavuşur. Onların İslamın ilkelerinden sapıldığı yolundaki sözleri onda da bu değişimle doğulu özelliklerinin kaybolacağı kanısını uyandırmıştır.

Bir yandan Samuel'in arkadaşı **Saketo** aracılığıyla Selanik'ten Aziyade'nin haberlerini almaya devam ederken diğer yandan da İstanbul'da yeni ilişkiler kurar. Yahudi **Rebeka** bunlardan biridir. Ermeni kökenli at güdücü **Ahmet, İzzettin Ali, Yahudi Hayrullah** gibi yardımcıları kentin sefahat yuvalarını bulmasında yardımcı olurlar. Girmediği sefil yer kalmayacaktır: 'Sabahın üçünde banliyönün gizli bir köşesinde Anadolu köçek çocukların gösterilerine rastladık. Osmanlı adaletinden kaçmış bir seyirci kitlesinin önünde şehvet dansları yapıyorlardı. Sodom'un en güzel dönemine layık bu gösterinin bitmemesini canı gönülden istedim.'

Hayrullah da onu altı Yahudi oğlanın dans ettiği bir batakhaneye götürür ve beğenip beğenmediğini sorar. 'Melek kadar güzel' oğlu Yusuf'un onlardan daha güzel olduğu yanıtını alınca 'Yarın görüşelim' deyip gider. Taksim çevresindeki mezarlıkların da geceleri eşcinsel ilişkide bulunanlarla dolu olduğunu, hatta bir gece kendisinin de saldırıya uğradığını sadece mezarlık kapısını açmayı bildiği için kurtulabildiğini de kaydeder. Kutsal bölge Eyüp'te bile yaşam güvenli değildir:

'Meşum mahalle, geceleri sadece türbelerdeki lahitleri aydınlatan kandiller ışık veriyor. Bu parmaklıkları pencerenin önünde insanı boşalar tek bir kişi yardımı gelmez. Sabaha kadar titreyen bu ışıklar karanlıktan daha az güven verici. İstanbul'da bu evlerin her köşesinde cesetlere rastlanır. Ve orada sokakların sona erdiği yerde büyük mezarlıklar başlıyor. Buralardaki haydut çeteleri insanı soyduktan sonra Türk polisinin gelmesine kalmadan öldürürler.'

Sonunda Aziyade'sine kavuşur. **Eyüp'te Kuruçeşme sokağında**, kumardan kazandığı paralar ile bir ev tutar. **Çevreye Arif Ussam (Asım) Efendi** adıyla tanıtılır. Zenci köle **Hatice**'nin yardımıyla, Abidin Efendi'den kurtulduğu zamanlarda Aziyade ile burada buluşur. Genç kadın başka dil bilmediğinden Türkçe öğrenmeyi hızlandırır. 'Severim seni Loti'm', 'Senin laf yemek isterim', 'Sen çok şeytan Loti', 'Benim canım senin' Aziyade'den dinlediği sözlerdir. Hatta bir de şarkısı vardır:

Şeytanlar, cinler

Kaplanlar, düşmanlar

Arsanlar...dostuma yaklaşma

Loti, Abidin Efendi'nin haremi hakkındaki bilgilerini de bu arada ondan öğrenir. Dört karısı vardır. Birincisi otuz yaşındaki **Fenzile** olgun ve idarecidir. İkincisi **Besme** çabuk kızan ama kolay sakinleştirilebilen biridir. En kötülere **Ayşe**, en gençleri de Aziyade'dir. Birinci kadın kaçamağı bilmekte ama zaten evde her biri ayrı bir dolap çevirdiğinden birbirlerinin maceralarını açıklamaktan kaçınmaktadırlar. Abidin Efendi'nin sık seyahate çıkması zorlukla karşılaşmalarını sağlamaktadır. Ayrıca Mahallenin Namusu'nun Türkiye'de ne derece önemli olduğunu da bilmekteydiler ve Eyüp'te tanınmamak için Aziyade çok sıkı önlemler almaktadır. Çevre de Loti'nin Arif olduğuna, Ahmet'in gayretleri sayesinde, öylesine inandırılmıştır ki, evde yangın çıktığında bile bir sorun olmamış, korkulan mahallelinin müdahalesi gerçekleşmemiştir. Arif Efendi'nin Derviş Hasan gibilerle dostluğu bir yerde bu işlere de yarıyordu.

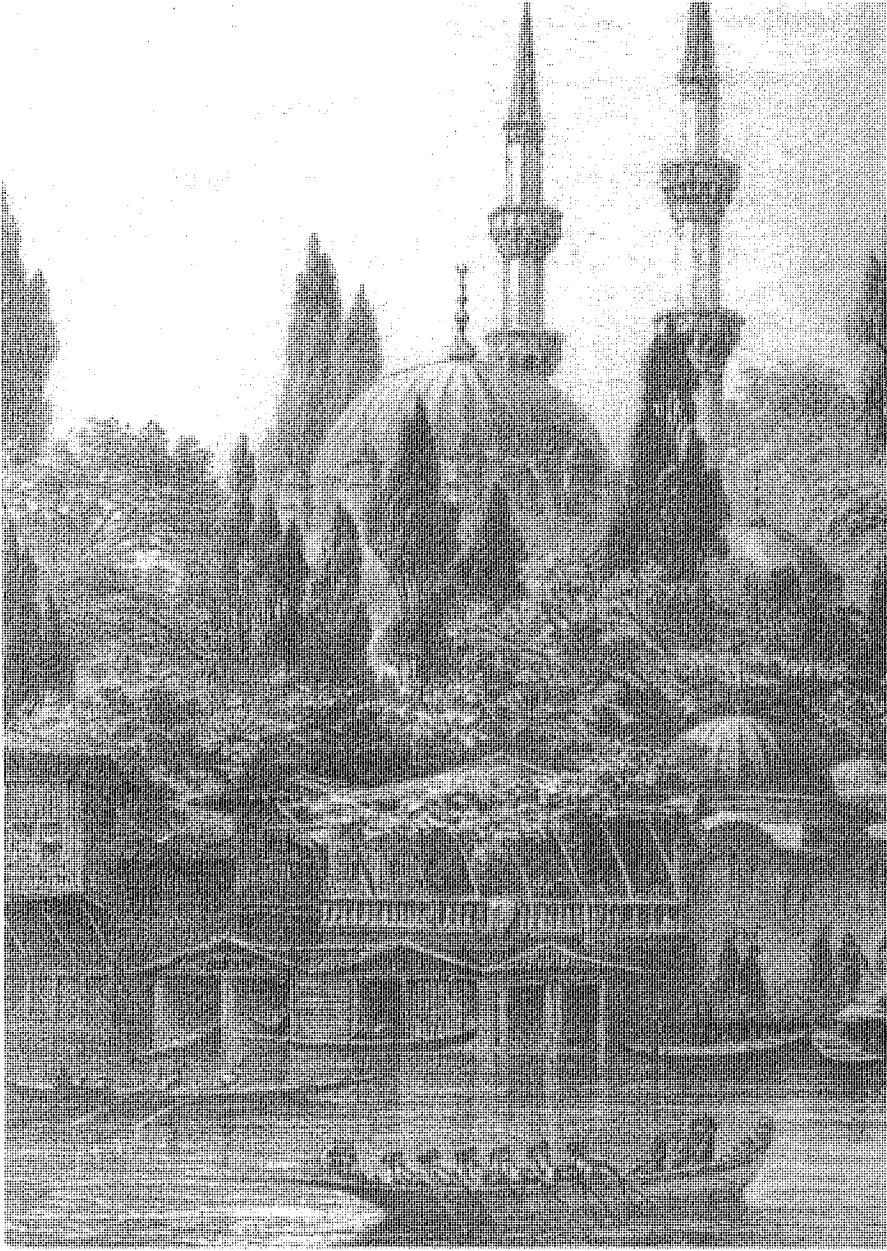
Azyade'nin Loti'nin tarifi üzerine kızkardeşi tarafından yapılan resmi, (üstte),
Azyade'nin bir ressama göre resmi (altta)

Başbaşa kaldıklarında Azyade Abidin Efendi'nin haremindeki yaptıklarını anlatmaktadır. Loti'yle ilk tanıştığında sadece on aydanberi orada bulunuyormuş ve o günden beri yaptıklarında hiçbir değişiklik olmamış. Sedire oturup sigara içmek ya da afyon çekmek, iskambil oynamak, Hatice'nin anlattığı zenci diyarının öykülerini dinlemek, nakış işlemek, ellerine kına yakmak, bazen diğer ortaklarıyla birlikte komşu haremeleri ziyaret etmek. Loti'nin belirlemesiyle yaşamına bir canlılık girmiş. Örneğin, pabuç ya da terliklerini pencereden fırlatıp Haliç'e düşürebilme yarışı yapıyorlar. Bu yüzden Loti durmadan yeni ayakkabılar almak zorunda kalmaktadır. Bazen de onun kalemleriyle duvarlara yazılar yazıyor tabii bu yüzden kalemler körleşiyor, yeniden açmak gerekiyor. Zaman zaman Loti onun ve Ahmet'in önyargılı inançlarını düzeltmeye de çalışır. Örneğin ay tutulduğunda halkın bunu aya saldıran canavarı kaçırmak için havaya ateş açarak önlemeye çalışmasının anlamsızlığını belirtir. Bir lamba bir portakal ve bir ayna kullanarak giriştiği çabanın hiçbir etki yapmadığını görünce portakalı yiyip gösteriden vazgeçer. Dünyanın döndüğünü kabul etmeyenlere bunun bir yararı olamayacağını anlamıştır.

Azyade'yi bir saflık simgesi sayan Loti İstanbul'un diğer kadınlarına aynı hoşgörülü gözle bakmaz. Özellikle Beyoğlu-Boğaziçi'nin paşa ya da yüksek dereceli görevli eşleri, haremde yaşasalar bile onun için Avrupalı kadınlar kadar iticidirler. Bunları hep ciddi bir iş yapmaz, boşluk yüzünden sıkıntıdan patlayan ve ister Avrupalı ister kayıkçı ya da uşak, karşılarına çıkan ilk erkeğe kendini teslim hazır kimseler gibi görür. Bu kaniya varmasına, Çırağan Sarayı yakınlarında gezerken rastladığı bir arabanın içindeki kadınların davranışı sebep olmuştur. Kendisine kaş gözle işaret veren Seniha hanımı böylece tanır ve Azyade'ye eve birkaç gün gelmemesini, bu kadınla kalmak istediğini söyler. Seniha hemen herkesin tanıdığı, haremelerde skandalları ve cezalandırılmazlığı ile ün yapmış bir 'çapkın kadın'dır. Loti kendisine sevgisinin devam ettiğini ama Seniha'yı arzulamakta olduğunu belirtince Azyade önce tepki gösterir 'O gelirse ben giderim' diye tutturur, ama sonra razı olur. Gelgelelim Seniha ile başbaşa kalınca Loti onu yapmacık bulmaya başlar ve bütün arzusunun kaybolduğunu farkeder. Kadının bir haremağası ile birlikte gelmesi, bunun bir baskına karşı nöbet tutar şekilde kapıda beklemesi, genç İngiliz'e bir profesyonelle karşı karşıya bulunduğu izlenimini vermiştir. Kadını hiç dokunmadan yollar.

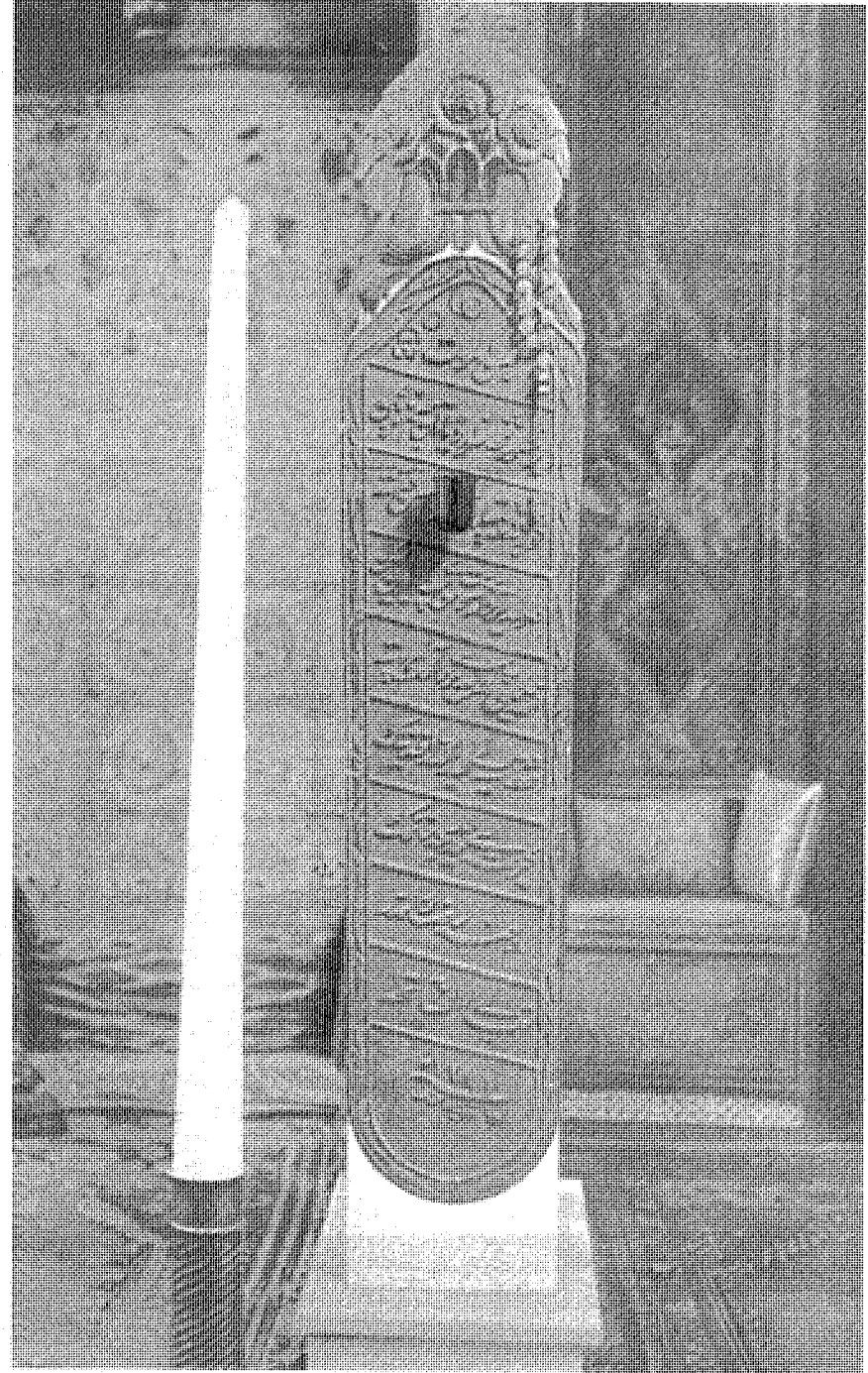
Cinsel sorunların ayrıntılarına girmekten kaçınan yazar, sevgilisini nasıl görüp arzuladığını şöyle anlatır:

"Bu gece, kendisini pek çok güzelleştiren bir kılığa girmişti. Giysilerinin doğulu süsleri, yeniden çökmüş ve sefilleşmiş evimizin manzarasıyla garip bir ilişki oluşturuyordu. Şimdiki Türk kadınlarının adeta unuttukları uzun etekli bir ceket, altından güller serpilmiş bir ceket giymekteydi. Sarı bir şalvar topuklarına, yaldızlı terlikler geçirdiği küçük ayaklarına kadar iniyordu. Gümüş işlemeli Bursa bezinden gömleği donuk ve amber rengindeydi ve gülsuyu ile oğulmuş yuvarlak kollarını meydanda bırakıyordu. Siyah saçları sekiz örgüye ayrılmıştı ve bu örgüler o kadar kalındı ki, içlerinden ikisi zarif bir Parisli kadının mutluluğuna yeterdi. Bu örgüler, ucunda sarı kurdalalar bağlanmış ve Ermeni kadınları gibi altın tellerle sarılmış bir halde yanına, sedirin üstüne yayılmış duruyorlardı. Daha kısa ve daha asi saçlardan bir yığın, sıcak ve yaldızlı bir solgunlukla yuvarlak yanakların çevresinde bir hale oluşturmaktaydı. Koyu am-

Bir Avrupa gravüründe, 1870'lerde Eyüp Sultan

berden sürme gözkapaklarını çevreliyordu ve doğuştan birbirine çok yakın olan kaşları o gece derin bir ızdırap ifadesi içinde birbiriyle birleşmiş gibiydi. Gözlerini indirmişti ve kirpiklerinin altında yalnız geniş gözbebeklerinin yere

Aziyade'nin, Loti'nin Rochefort'daki evinde bulunan camideki mezar taşı

yöneldikleri görülüyordu. Dişleri sıkılmıştı ve her zamanki gibi sinirli bir gerilemeyle kırmızı dudakları açılıyordu. Bir başka kadını çirkin yapacak bu hareket onu daha sevimli kılıyordu. Bu görünüşü endişe ya da ızdırabının belirtisiydi ve tamamiyle birbirinin eşi küçücük beyaz incilerden iki sıra ortaya çıkıyordu. Bu beyaz incileri, bu kırmızı dudağı ve olgun bir kiraz etinden yapılmış benzeyen bu diş etlerini öpmek için insan ruhunu satabilirdi."

Artık iki sevgili yine başbaşıdır. 'Sen koca, ben koca, ihtiyarlayacağız' düşüncesi egemen olur. Hatta Aziyade kendisini başka olasılıklara da hazırlamağa başlamıştır: 'Biz birbirimizi her zaman seveceğiz. Sen evlensen bile ben seninle beraber olurum; metresin olmam, kızkardeşin olurum.' İlişkilerinin bir gün sona ereceğini hissetmiş gibidir.

1877 Mart'ında teğmen Loti'nin görevli olduğu savaş gemisine İngiltere'ye dönme emri verilir. Hem Aziyade, hem de Ahmet ile ayrılış hayli bol göz yaşlı geçer. Ama iki taraf da birbirlerinden kopmamakta kararlıdır. Yeni Cami önündeki bir arzuhalciye hazırlatılan mektup zarfları sayesinde mektuplaşma devam ettirilecektir. İngiltere'ye varışından kısa süre sonra Ahmet'ten aldığı bir mektup ona, Abidin'in bu yasak aşkı öğrenince genç kadını güneş görmez bir odaya kapattığını ve ölüme terkettiğini öğretir. Daha İstanbul'da iken Osmanlı ordusuna girmek için başvuruda bulunmuş olan Loti' hemen Türkiye'ye döner. Ahmet'i arar ama ablasından askere alındığını ve Ruslarla savaşa gönderildiğini, bir daha da hiçbir haber alınamadığını öğrenir. Fatih'te bulduğu zenci köle Hatice ise 'Aziyade nerede?' sorusuna 'Eulu, Eulu' (Ölü, Ölü) yanıtını vermekle yetinir. Müslüman mezarlıklarına hayranlığı ve bunları tasvir etmekteki ustalığı bilinen yazar Aziyade'nin kabrine ziyaretini şöyle anlatmıştır:

'Kollarımda tutup sıkıdığım soğuk şey toprağa sokulmuş bir mermer parçası idi.

Bu mermer gök mavisine boyanmıştı ve adeta hissizş ekilde okuduğum bu altın çiçekleri ve yaldızlı harfleri hâlâ görüyorum. Bu, Türkiye'de kadınlara özgü olan o taşlardan biriydi. Büyük Kasımpaşa mezarlığında toprağın üzerine oturmuş bulunuyordum. Kırmızı ve yeni karıştırılmış toprak bir insan vücudu uzunluğunda bir tümsek oluşturmaktaydı; kürekle köklerinden sökülmiş küçük bitkiler kökleri havada olarak bu tarla üzerine konulmuşlardı. Türk mezarlarına buket ve çelenk koyma geleneği yoktur.

Bu mezarlıkta Avrupa mezarlıklarımızdaki dehşet yoktur: Doğulu hüznün daha tatlı ve daha görkemlidir. Şurada burada siyah selvilerin yükseldiği büyük ve hüznün verici boşluklar, düz tepeler, uzaktan uzağa bu iri ağaçların altında yeni altüst edilmiş toprak parçaları, eski matem taşları, başlarında sarıklar taşıyan garip Türk mezarları...

Ta uzakta, ayaklarımın altında, Haliç, İstanbul'un alıştığımız görüntüsü ve ötede...Eyüp!

Bir yaz akşamıydı, çevresine kollarımı doladığım soğuk mermerden başka her şey ılıktı; mermerin kökü toprağa dalıyor ve ölünün teması ile soğuyordu. Uzaktan, cihadi mukaddese giden askeri kuvvetlerin mızıkaları, o garip Türk mızıkası, gıcırtilı ve yüksek ahenk, bizim Avrupa aletlerimizce meçhul bir ses

Ban sade, t'enha mezarıda yatan Hazretin güzel
cette simple, delicate. Doucement ellezante delicate belle
güney bakmaha keyimazla husun (ve) anına
Her gün en güzelde keyimazla
ne parıltı parıldan da beaute.

Saldırmadan aldi, merent anou pot nér Hazretin iken.
Fana ali! la nuit elle t'as neane jume pendant.

allah laik quermadi yolda, aldon Hazretin
Dien signe me vit pot ala t'as, peut eniel (plumet aralı de Hazretin)

Kafkassiali Abdullah Efendinin Karimasi, Hadedje Hanoumum
Kafkassiali Abdullah Efendi fide, Hadedje Hanoum
kashana fatiha.
sana me p'oise.

19 Zilhicce 1297.
(3 mart 1880.)

Aziyade'nin mezartaşındaki kitabenin Loti'nin el yazısıyla Türkçe ve Fransızcası

duyuluyordu. Yanımda Türk yatağanı sarkıyor ve yüzbaşı üniformamı giymiş bulunuyordum. Burada olan insan Loti değil Arif, yüzbaşı Arif Ussam adını taşıyordu. Cephenin ön safına gitme isteğim kabul edilmişti. Yarın gidiyorum.

Batmakta olan güneş mezarların yeşilimtrak eski mermerlerini yaldızlıyor, mahzun gümüşü renkte selviler üzerinde, onların asırlık kökleri ve mahzun yeşil dalları üzerinde pembe ışıklar dolaştırıyordu. Bu mezarlık Allah'ın muazzam bir mabedi idi; oradaki sükuna malikti ve insanı dua etmeye yönlendiriyordu. Sanki bir matem örtüsünün ardındaymış gibi görüyor ve bütün geçmiş yaşamım rüyaların belirsiz karşılığı içinde kafamda dönüp duruyordu. Yaşamış ve sevmiş hatta tapınırcasına sevmiş olduğum çeşitli renkli kadınlar ve sonra ne yazık ki ebediyen bırakıp gitmiş olduğum sevgili yuva, ıhlamur ağaçlarımızın gölgesi ve ihtiyar anam...

Burada yatmış olan için her şeyi unuttum. O beni en derin ve saf aşkla, hem de alçak gönüllü bir aşkla seviyordu. Ve bana bir yakınmada bulunmadan, harmin yaldızlı kafesleri arkasında, çok yavaşça, ızdıraptan ağır ağır öldü. Ciddi bir tonla bana şöyle söylediğini hâlâ duyuyordum: 'Ben küçük bir Çerkez esirenden başka bir şey değilim. Sen biliyorsun, eğer istiyorsan git, Loti; arzu ettiğin gibi yap.'

İncil'deki kıyamet boruları gibi çınlayan mızıkalar uzaktan aksediyor; Allah'ın adını binlerce insan bağırıyor, gürültüleri bana kadar erişiyor ve büyük mezar-

lıkları garip gürültülerle dolduruyordu. Eyüp'ün kutsal dağının arkasında güneş batmıştı (...) Bu taşın altındaki müthiş şey yakınlığı ile beni titreten, şimdiden toprak tarafından yenilmiş bulunan ve hâlâ sevdiğim bu müthiş şey... Hepsi bundan mı ibaret Allah'ım? ... Yahut tarif edilememiş bir kalıntı, akşamın saf havasında yükselen bir ruh, burada, bu toprak üzerinde ağladığını görebilen bir şey var mıdır?"

Genç adam sevgilisinin ruhundan ve ülkesinden kopamayacağını farkederek. Sokakta satılan haber bültenleri Kars önünde şiddetli bir savaşın sürdüğü haberlerini vermektedir, herkes bu işin nasıl sonuçlanacağını ciddi şekilde tartışmaktadır. Bütün İslam'ın kaderinin bahis konusu olduğunu hissederek ve alelacele Arif Ussam (Asım) adıyla Osmanlı ordusuna yüzbaşı olarak girer. Artık ondan haber bekleyen, mektuplaşacağı kimse de yoktur. Ve bir gün Ceridei Havadis gazetesinde Kars kalesi önünde çarpışırken öldüğü ve oraya gömüldüğü yazılır.

DOĞULU HAYALET

Aziyade romanının sonlarında Loti'nin sevgilisi hakkında şöyle bir değerlendirmesi vardır: 'Bir ihtiyar tarafından satın alınmış olan çocuk vücudu temiz kalmamış olsa da, Aziyade'nin ruhu tertemizdi, hiç kötülük düşünmezdi.' Bununla, ne olursa olsun sevgilisine toz kondurmamak ve onu bir saflık simgesi saymaktan vazgeçmeyeceğini ifade etmek istiyordu. 1887 yılında Loti genç kadının mezarını aramak için İstanbul'a kısa bir gezi yapar. Hatice'nin yardımıyla bulur ve ziyaret eder. Buradaki izlenimlerini 'Phantome d'Orient - Doğulu Hayalet' isimli romanıyla yansıtır.

Bu yeni romanına Aziyade eserinin son ölüm kısmının tamamen hayal ürünü olduğu gerçek sonun hâlâ gizli kaldığı, ikisinin öyküsü kaybolduysa da bitmediği hususlarını belirterek başlar. Adeta Aziyade romanını 1877'de İngiltere'den İstanbul'a döndüğü günlerden itibaren yeniden yazar. Artık yüzbaşı Arif yoktur. Aziyade'nin mezarı gibi Ahmet'in Şişli'deki Ermeni mezarlığındaki kabrini de ziyaret eder ve mermer koydurur. Ama asıl arzusu Aziyade'nin mezarını tek başına ziyaret etmek ve bir bakıma kendisini dinlemek, kendi kendisiyle hesaplaşmaktır. Türk kıyafetine bürünüp gider. Mezarın üzerine kapanır ve ona bir veda öpücüğü verir. Bu arada yaşadıkları mutlu anları, onun saf ve temiz aşkını gözyaşları içinde anımsar. Bu bir tür tavaftır. Bir daha yaşayamayacağı bu aşkın asla unutamayacağı izlerini kalbine gömerek mezarlıktan ayrılır.

Böylece yazar, **Loti-Aziyade** ikilisini adeta **Leyla** ile **Mecnun** ya da **Ro-meo-Jüliyet'in** ölümsüz aşklarına benzer bir simge haline getirmeye çalışmış göstermiştir.

EŞCİNSELLER HAREMİ Mİ?

Fransız okuyucunun esere ne büyük ilgi gösterdiği, kitabın üçyüzden fazla baskı yapılmasından anlaşılır. Romanda ki, yermeyi de hasedi de davet edecek yanları alışılmıştan çok farklı olan harem imajının özellikle üzerinde duruldu. Eskinin, hayali olduğu kolaylıkla farkedilebilen harem öykülerinin yerine, içinde yaşanarak anlatıldığı iddia edilen bir metin vardı ortada. O zamana kadar bunu kimse başaramamıştı.

İki yıl sonra, 1881'de, yazarının **Piye Loti**, onun da **Julien Viaud** adlı bahriye subayı olduğu açıklanınca ilgi tartışmaya dönüştü. Biryandan Loti'nin - artık herkes bu ismi öğrenmişti ve bir daha resmi yazışmalar dışında Julien Viaud'dan bahseden çıkmayacaktır - kendi cinsel eğilimleri, diğer yandan da onun çizdiği harem tablosunun niteliği gündemden inmedi.

Loti'nin cinselliğe bakışı ve kendi deneyimleri hakkındaki bilgileri 'Hatıra Notları'ndan ve romanlarından öğreniyoruz. Deneyimlerinin gerçeklik derecesi üzerinde yorum yapmak olasılığımız yoksa da bunlardan çıkaracağımız bir sentez konuyu algılayışını açıklamaya yardımcı olacaktır. İlk seks derslerini Paris'te 17 yaşında iken bir Çingene kızından almış. Hem de hayli ayrıntılar öğrendiğini ekliyor. Arkasından otuzbeş yaşında bir kadınla ilişkisi olmuş. Onun olgun kadın davranışları hele anne niteliği Loti'nin mutlu olmasını engellemiş. Üstelik o sıralarda Kraliçe Öjeni'ye platonik bir aşkla bağlıymış, öylesine ki, geçeceğini zannettiği yollarda saatlerce beklemiş. Paris'i ve Parisli'yi fazla sevmediğini saklamıyor. Bunun taşralının büyük şehir tarafından ezilmeye tepkili olduğu bellidir. Fransız kültürünün simge mekanları olan Molenruj ve Monmartr bölgelerinin batakhanelerinden nefret ediyordu. Ona göre Paris'in özelliğini oluşturan 'Çatı arası katlarında oturma...Yosma işçi kızlarla düşüp kalkma...Kahveden kahveye sürtüp durmaları anlatan şiirler' anlaşılır şeyler değildi.

İlk bakışta bu davranışlar kendi toplumsal kültürünü red gibi algılanabilirse de, tepkisi sadece Fransızca değildi. Batı kavramı içindeki İspanyol, Amerikan, İngiliz damgalarını da beğenmiyordu. Senegal'de tutulduğu bir Avrupalı kadının aynı anda bir diğer erkeği de idare etmekte

olduğunu, hele onun da isminin Julien olması sayesinde aşk sırasında isim yanlışlığı yapmadığını öğrendiği zaman hayli bozulmuştu. Rakibiyle önce düello ile işi çözmeye kalkışmış sonra birbirlerine sarılıp dost olmuşlardı. Yine de kadından vazgeçemiyordu ama ondan 'Denizciliği bırak, benimle otur' önerisi gelince irkilmışti. 'Kendini bir kadına teslim etme korkusu', hele denizciliğin sağladığı özgürlük, dertsizlik ve sorumsuzluğu kaybetme olasılığı endişesiyle hemen bu ilişkiden vazgeçmişti. Bağlanmayı istemiyordu. 1874'de Fransa'da izinli bulunduğu bir dönemde günlüğüne şunları kaydetmiş:

'Şimdi önüme kim çıkarsa dostum, kim çıkarsa metresim... Önceleri bir papaz hücresi gibi kimsesiz ve kapalı olan adam, genç kadın kahkahaları ile çınlıyor her akşam...'

Bu dönemde bir çeteye katılıp sokak serseriliği yaptığından da bahseder. Hem bu ortamdan, hem de ilişkide bulunduklarının kimliklerinden en aşağı tabakadan olmayanlarla yakınlığı bulunmadığı açıkça ortaya çıkıyor. Fransa'nın ünlü salonlarındaki entelektüel aşklara onda rastlamıyoruz. Buna karşılık doğularla yaşadıklarını bir başka zevk ve mutlulukla aktarıyor. Örneğin, henüz misyonerlerin kendi 'uygar-Hristiyan!.. ' ahlak anlayışları benimsetememiş oldukları Tahiti halkının tam bir serbestlik içindeki yaşamına hayran kalmıştı 'Kadınlar utangaçlık, edep, kıskançlık, evlilik, sadakat kavramlarıyla frenlenmemişti... Tam özgürdüler...' diye yazıyor. Ağabeyinin orada yerlilerden doğmuş olan çocuklarının bir akrabalık ilişkisi içinde davranmaları da onu şaşırtmamıştı.

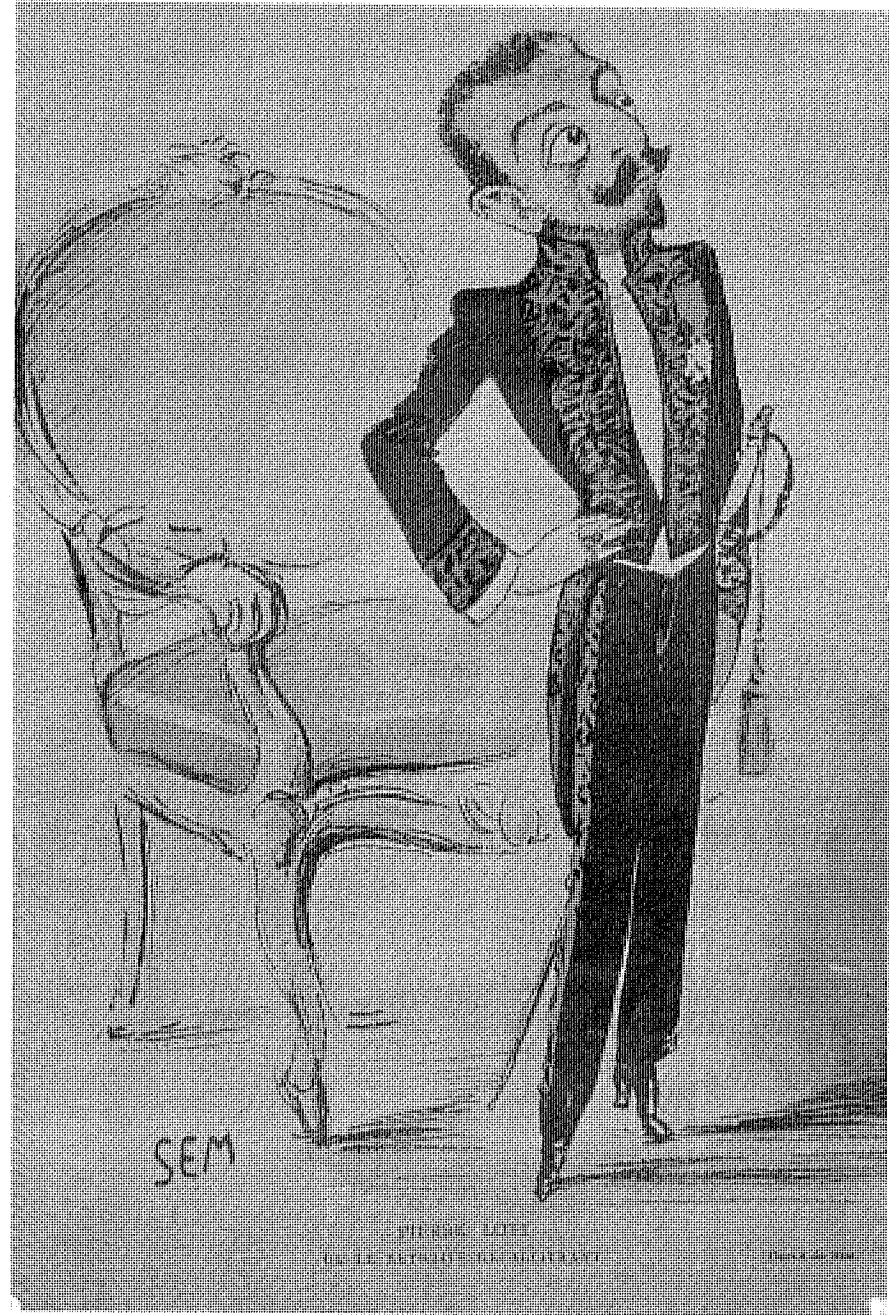
Tahiti'de **Rarahu**, Japonya'da **Madam Krizantem** ve diğer doğu ülkelerinde başkaları ile ilişkileri oldu ama Loti'yi Aziyade kadar etkilemiş olanı çıkmadı. 1887'de, 1890'da, 1894'de bazen bir iki günlüğüne İstanbul'a uğradığında hep Aziyade'yi aramış, mezarına ulaşmaya çalışmıştır. Rochefort'daki evinin Türk odasında, kendi tarifi üzerine ablasının yaptığı Aziyade'nin bir tablosu asılıdır, sonradan onun mezar taşını da - aslında bir kopyasını - oraya yerleştirmiştir. Sadece o romanın edebiyat aleminin kapılarını açmasından dolayı değil, Aziyade ile simgeleşen bir ilişki türünün sağladığı huzurla Loti bütün yaşamı boyunca genç kadına bağlılığını ifade etmiştir. Aziyade'nin yaşamı ve ölümü kadar kendisini etkileyen başka bir şey olmadığını saklamaz. 1892'de Fransız Akademisi'ne seçildikten ve birbirini izleyen romanlarıyla ününü daha da arttırdıktan sonra da, Türk elbiseleri giyip, minderler, sedirler, türlü işlemelerle süslü Eyüp'teki evinin bir kopyası olan dairesinde partiler verdiğinde, hep onun özlemine canlı tutmaya çalıştı.

Araştırmacılar, Aziyade'den önce onunla ilişki kurmasını sağlayan araçların kimlikleri üzerinde durmuşlardır. En önde romanda **Samuel**, anılarında **Daniel** diye bahsettiği Yahudi dönmesi vardır. Loti'nin deyimiyile "yırtık pırtık elbise, yalınayak, bacakları çıplak, gömleği paçavra halinde, ama bir dişi kedi kadar temiz" bir kürekçidir o. Üstelik kendisine bir Ankara kedisi havası da yakıştırmaya çalışıyor. Bütün vücudu ve ruhuyla hizmetine girmeden önce Loti ona dokunduğunda Samuel "duyulmamış ve niteliği zor anlaşılır bir duyguyla titremeye başlıyor." Bu cümlelerin ifade etmek istediği şeyi anlayabilmek için, Aziyade romanının ilk metninde bulunan fakat sonradan çıkarılan bir paragrafa göz atmak yararlı olacaktır.

'Samuel ayaklarımın dibinde uyuyordu. Uyku ona sakin ve ağırbaşlı bir ifade kazandırmıştı. Bu, en soylu saflığı ve mükemmeliyeti içinde antik güzelliğin kendisiydi. Beni bu adama bağlayan garip bağı düşünerek Aziyade'yi unuttum. Anormallik ya da karanlık bir ahlak bozukluğu mu?... Böylesine müthiş bir güçle gelişebilen bu duygu nereden geliyor? Doğanın, yaratıcı tanrının varlığından şüphe ettiren korkunç yanlışlarına, çarpıklıklarına benzetilebilir; derinine düşününce aynı iğrençliği ve aynı korkuyu hatırlatıyor. Samuel üzerinde yarattığım bu etki beni huzursuzluklar, belirsiz endişeler ve esrarengiz korkularla dolu düşüncelere yönlendiriyor.'

'Fakir bir genç subayın anıları'nda ise Samuel/Daniel'i kayıkla bir gezinti sırasında uyurken seyredişini şöyle anlatır:

'Başı antik devir güzelliğine sahipti. Uyku ona sakin, temiz ve ciddi bir ifade kazandırıyor. Beni bu adama bağlayan garip bağı düşünürken Hatice'yi dü

Fransız Akademisi üyesi Piyer Loti

şündüm... Bir adam üzerinde uyandırdığım bu tür etki beni huzursuzluklar, belirsiz endişeler ve esrarengiz korkularla dolu düşüncelere yöneltti.... Daniel gözlerini koca koca açtı ve beni kollarına aldıktan sonra, uyanmanın bilinçsiz bir kucaklaması sırasında dudaklarını benimkilere yapıştırdı... 'Sensin değil mi, Efendim... Seni seviyorum.. dedi.'

Samuel ona sadece Aziyade'yi tanıtmakla kalmamış zaman zaman Aziyade'yi de unutturan, kendisi kadar karışık başka alemleri de tanıtıyordu: 'Mastika ve rakının körkütük sarhoş edinceye kadar içilmesini izleyen Sodom ahlaksızlıklarının yeşerdiği Selanik'in izbelerinde en inanılmaz fuhuş alemlerini de gösterdi.' Ve ekler: 'Türkiye'de işler böyle dönüyor: Kadınlar zenginler için ve hepsinin birden fazlası var, fakirlere de genç olanlar kalıyor.'

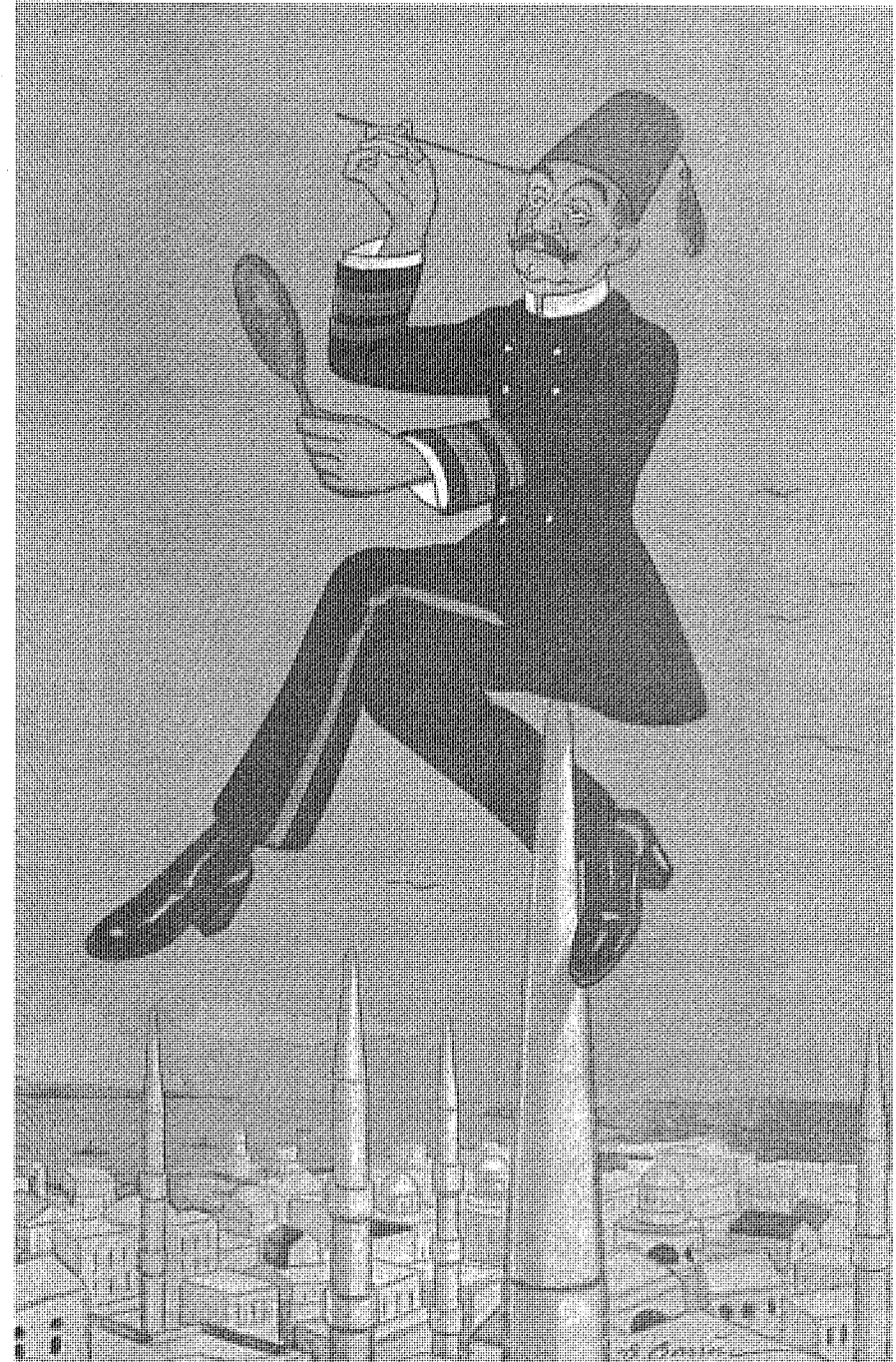
Burada Samuel'i suçlamak yanlış olur. 'Kılavuzu kargadan olanın...' diye bir özdeyiş vardır. Kılavuzu seçmiş olan Loti'nin kendisiydi. Toplumun bu derece alt düzeyinden ve bu derece yozlaşmış çevrelerinden ilişki kurunca oralara varılması doğaldı. Tercihin sadece bir yazar merakının ürünü olmadığı hem anılarında hem de kitaplarında ne üst dereceli ne de kendi düzeyindeki subaylardan bahsetmemesinden anlaşılır. Aksine emrindeki çavuşlar ya da emir erleri arkadaşlarıdır. **Pierre** de bunlardan biri. Yirmisekiz yaşında ve henüz bekarken 'Mutlu gecelerim Pierre'in serbest olduğu ve benimle geçirdiği anlardır' diyor. 'Bütün ruhum ve kalbimle seviyorum' dediği Pierre cırlıçıplak poz verdiğinde bir klasik Yunan heykeli güzelliği taşıdığı inancıyla ona hayrandır. Oysa başka zamanlarda soyunmanın hep çirkin ve şekilsiz vücutlar ortaya çıkarması sebebiyle - herhalde kendi vücudunu düşünerek - karşıtı olduğunu saklamamıştır. Ama Pierre'in ona aşırı şekilde bağlanmadığını ve bir gün kendisinin de katıldığı bir törenle evlendiğini görüyoruz.

Daha sonra Loti İstanbul'da **Ahmet** adını taşıyan 'yirmi yaşında, Herkülvari bir vücuda sahip, ince ve yanık yüzlü, küçük gözleri bazen yumuşak bir keder, bazense neşe ve keyiften parıldaayan, bir kuş gibi neşeli ve kalbi bir el gibi açık' yardımcı bulur. Ama 'kendisine Aziyade'ye duyduğu sevginin aynını hisseden' Loti'nin ismini tekrarlayarak son nefesini verir. Loti de onun Şişli Ermeni-Katolik kabristanındaki mezarını mermerden yaptırır, zira Ahmet aslında Ermeni'dir.

Loti'nin hareme girmek ve Türk toplumunu tanımak için yararlandığı araçların bu garipliğine bir de '**Bizim Madam**' eklenir. Bütün Avrupa'yı dolaşmış, her mesleği denemiş bir ihtiyar İtalyan fahişedir.

Çeşitli dilleri konuşmakta ve Galata'da kötü şöhretli bir kahvehane işletmektedir. Binanın arka kapısı limanın tehlikeli ve şüpheli bir yoluna açılıyordu. Kahvenin sürekli müşterileri hırsız ve kaçakçı Maltalı ve İtalyan tayfalarıdır. İçerde her türlü kirli iş döner ve Loti buraya geceleri tabancalı olarak gelirdi. Birinci katta küçük bir oda ve bir kasa vardı. Burada elbise değiştirip Türk olarak sokağa çıkardı. Bizim Madam'ın ortamının da çarpık ilişkiler için çok uygun olduğu bellidir. Ama bu ilişkiler büyük aşkını ona unutturmaz. Hemen Aziyade'yi anımsar ve anılarında şöyle yazar:

'Zavallı küçük sevgili Hatice!.. İstanbul uzakta ama gecenin karanlığı, yakında ortadan kalkacak olan oranın haremeleri, İslam'ın büyük mabetleri üzerine de iniyor. Sevgili küçük Hatice (Loti ısrarla Hakidje yazar) seni hâlâ, hareketimin ilk günlerindeki kadar seviyorum. Herhalde bir gün gelecek ve evde beni

A. BARRÈRE'in çizimiyle Loti İstanbul'da

bir başkası, varlığından şüphe etmediğim, benim için hiçbir anlam taşımayan bir yabancı bekleyecek... Belki küçük çocuklar da... Ey, kutsal inkâr!.. Bunlar senin çocukların olmayacak... Damarlarında senin kanının benimkiyle birlikte akmayacağı küçük çocukları sevebileceğini sanıyor musun?'

Çarpık ilişkilerin, Loti'nin aile ya da evlilik dışı doğal ilişkileri bulunduğunu unutturmaması gerekir. 1886'da otuzaltı yaşındayken evlenmiş üç yıl sonra da bir oğlu olmuştur. İşin ilginç on Samuel ismini verdi. Aziyade'yi unutamadığı gibi Samuel / Daniel'i de unutamadığı anlaşılıyor. Düğününden üç gün önce, evvelce kendisini terketmiş olan bir sevgilisi ile gecelemiş ve bunu günlüğüne 'İntikamımı aldım' diye kaydetmiştir. Ayrıca İspanyol/Bask kökenli haydut arkadaşlarının kızkardeşini metres tuttuğu, ona eşi ve çocuğunun da yaşadığı Rochefort'da (Harem geleneğine uygun şekilde) ayrı bir ev açtığı ve üç çocukları olduğu da biliniyor. Bunlardan birinin ismini (Ramuntoho) romanlarından birine vermiştir. Anılarında ne bu eşlerinden ne de çocuklarından bahis vardır. Onlarla sürekli ve uzun beraberliği de yoktur. Eşini bir kez ve kısa bir süre için 1904'de İstanbul'a getirmiştir. Dolayısıyla iki yönlü cinsellik ilişkisi sürdürdüğünü ileri sürmek yanlış olmayacaktır. İlişkilerinin bu çeşitliliği sebebiyle kimisi 'Bir dönemde yüz kızartıcı zevklere kendini kaptırdı, bu zevkleri denedi belki, ama daha ileri gitmedi' diyecek, diğer bazıları ise onu tam bir cinsel sapık saymaktan adeta zevk alacaklardır. Bu son tezin daha çok kendilerinin cinsel sapıklığı bilinenlerden geldiği sır değildir.

Fransız Akademisi'ne adaylığı bahis konusu olduğunda bazı kimseler tarihçi **Ernest Renan**'in kulağına fısıldamışlar:

- Biliyor musunuz, genç denizcinin garip huyları olduğunu söylüyorlar... Diyorlar ki, kadınlardan hiç hoşlanmazmış!..

İddiaları belgelerini görmeden değerlendirmemeye alışmış bilim adamı önemsememiş:

- Hele bir aramıza gelsin de anlarız.

Eşcinsellik iddiasını ileri sürenlerin başlıca dayanaklarından biri, romanlarındaki aşk sahnelerinin bir aşamadan sonra ayrıntısız kalmalarıdır. Kadınlar bir hayalet gibi geçer, aşkta eylemci değildirler. Bir ihtiras eksikliği, kadın vücudunun gizli köşelerini keşfetme arzusu ya da anlatımının eksikliği farkedilir. 'Gece başlayan öpücüğün sabaha kadar sürmesi' başka bir şey yapılmadığı izlenimini yaratıyor kanısındadırlar. Kanıt olarak anılarındaki 'Bir anın oyuncağı gibi, kaçınılmaz şekilde karşılaşılan ve bir an önce bitmesi arzulan bir fantezi gibi sevildiği' kaydını gösterirler. En büyük aşkı saydığı Aziyade ile birlikteliğini böyle anlatırsa şüphe duyulması kaçınılmazdır. 1883'te Paris'in edebiyat ve sanat çevrelerinde tanınmaya başlandığında 'dudaklarını kırmızı ruj ile boyadığı, yanaklarına hafif pembe pudra sürdüğü, düzgün kullandığı, kirpiklerini düzelttiği, gözlerine sürme çektiği, saçlarını briyantınlediği' ağızdan ağıza tekrarlanıyordu. Buna karşı Loti'nin savunması şöyledir:

'İnsan kendini ihtiyarlığa karşı savunmalıdır. Bir iğrenç şey haline dönüşme hakkı yoktur. Örneğin İran'da her erkek saçını boyar. Bu, Şah'ın, devletindeki ihtiyarları görünce, saçlarının beyazlığı sebebiyle onları önce selamlamak zorunda kalmaması içindir.'

Yakından tanıyanlar da yüzünün aslında çok solgun olduğunu, derisinin leke li ve benekli, yer yer sedef bozuğu olduğunu bu çirkinlikleri kapatmak için

Loti'nin tek meşru oğlu Samuel ile eşi, 1968'de Rochefort'daki müzede

makyaj yaptığını söylerler. Buna karşılık 1888'de onunla bir akşam yemeğin- de karşılaşan **Goncourt**'un saptamaları daha başka hususları gözler önüne se- riyor:

'Yüzü tamamen makyajlı, gözlerine bakışını yumuşatmak ve meşumlaştırmak isteyen bir kadının yapacağı gibi sürme çekmiş. Gözlerini insanlardan hep ka- çırdığı için ifadesini yakalamak imkansız. Yanında öylesine dekolte giyinmiş gü- zel bir bahriyeli var ki, ikisi ayrıldıktan sonra ev sahibesi bu manzaradan rahat- sız olduğunu saklamadı ve 'Nesi gerçek onun?.. Bu teşhir ettiği eşcinsellik aca- ba gerçek mi?.. Ya gerçekten eşcinsel ya da öyle farzedilmek için herşeyi ya- pıyor.'

Hayranı bir hanıma yolladığı resminde, Hint fakiri pozunda, yarı çıplak, kal- çası bir peştemalla örtülü, kolları çapraz durumda kendinden geçmiş durumda görünmesi de çıplak görünme arzusunun bir yansıması olarak değerlendirildi. En ilginç 1896'da Marc **André Raffalovich** tarafından yazılan '**Erkek eş- cinselliği ve tek cinsiyetlik = Uranisme et Unisexualité**' adlı kitapta Lo- ti'nin eserlerindeki erkek kahramanların tek cinsiyetliliğine özel bir yer verilmiş olmasıydı. İddiası bu kahramanların platonik bir tek cinsiyetlilik sahibi oldukla- rı ve bunda bir kadının aşkının bir erkeğe yetmemesi sebebiyle yerini bir hem- cinsinin sevgisiyle değiştirdiği şeklindedir. Tek cinsiyetlilik derken ortaya Aziya- de'nin kadın değil erkek olduğu iddiası da atıldı. Bir Fransız diplomatın eşine göre gerçek Aziyade'nin mezar taşında bir fes bulunuyordu. Goncourt da Fran- sız Akademisi'ne seçim günlerinde notlarına şu kaydı düşmüştür: 'ilk romanın- daki kadın sevgilisi bir erkekti.'

Loti'nin anılarında Aziyade'nin kadın olduğunu ısrarla belirtmesine karşılık aralarında André Gide G. Veher, Roland Barthes gibi yazarların bulunduğu bir grup ise travesti (Kadın kılığında erkek) olduğunda ısrarlıdır. Bunların kendi- lerinin de eşcinsel olmaları uzmanlıklarının önemsenmesini zorunlu kılıyor. Bu tür eğilimi bilinen **Jean Cocteau** da Loti'yi şöyle tanımlar:

'Belini çevreleyen dar korsesi, yüksek topuklu çizmeleri, makyajlı küçük su- ratı, iri bıyıkları ve sert bakışıyla... Proust'un genç kızları kadar niteliği belirsiz bir Aziyade'yle buluşan Loti.'

Tartışma giderek yayılır. Kimisi 19. yüzyılda batı edebiyatında yasalar ve tö- relerce yasaklanmış aşklara travesti damgasının vurulması ya da uygulanması- nın çok alışılmış bir şey olduğunu Loti'nin davranışının arkasında özel sebepler aramaya gerek olmadığını da ileri sürmüştür. Bir diğeri Aziyade tiplemesiyle bütün bunların dışında tamamen aşkı idealize etmenin, bilinçli bir yüceleştirme- nin bahis konusu olduğundan bahseder. Yukarıda bahsi geçen eşcinsel eleştir- menlerin kendi bağlantılarını ona da mal ederek meşruluk aradıklarını ileri sü- renler de çıkmıştır. Savunma yanlıları, ister kadın ister erkek çok güçlü bir aşk yaşamış olduğunu ve bunu bütün yaşamınca hissettiğini kabulün yeterli sayıla- bileceği inancındadırlar. Hatta birisi '**Loti** erkekleri de kadınları da büyük bir tutkuyla severdi, ve eğer bir üçüncü cinsiyet olsaydı onu da sevecekti' demeye kadar işi vardır.

HUZUR ARAYIŞINDA HAREM

Loti'nin haylice olağandı bir harem sunduğu, hemen hemen Aziyade'yle aynı dönemde piyasaya çıkan ve derhal bütün Avrupa dillerine çevrilen ciddi bir eserin konuya yaklaşımıyla daha da gün ışığına çıktı. İtalyan gazeteci **Ed- mondo de Amicis**'in 'İstanbul' adlı eseri, romancının aksine Türk toplu- munda yepyeni bir yapılanmanın gerçekleşmiş olduğunu anlatıyordu:

'Türk kadınlarının esaretinden bu kadar çok bahsedildiği bir sırada, İstanbul'a gelen herkesin, Avrupa'nın herhangi bir şehrinde olduğu gibi, her yerde ve her saatte kadınlar görmesi şaşırtıcı bir şeydir. Bu kadınlar özgürdür. Bu her yaban- cının buraya gelir gelmez eliyle tutabileceği kadar açık bir gerçektir. Leydi Montegü gibi Avrupalı kadınlardan daha özgür olduklarını söylemek abartma olur ama, İstanbul'da bulunan herkes onların 'esaretinden bahsedildiğini du- yunca gülmeden edemez... İstedikleri zaman yalnız başlarına dolaşabilir, sade- ce güneş batmadan evlerine dönerler... Sadece Müslüman mahallelerinde de- ğil Frenk şehrinin -Beyoğlu- sokaklarında da her saat görülebilirler.'

De Amicis asıl savaşının kadınların özgürlüğü için değil, insanların harema- ğası yapılmak için kısırlaştırılmasına karşı yürütülmesi gerektiğini savunur.

Aziyade, 1880 ve 1890'lı yılların Türk düşünürlerinin fazla ilgisini çekmedi. İstanbul'un ancak sınırlı bir yabancı ve Levanten çevresinde yankı buldu. Türk- çeye çevrilmesini düşünen de çıkmadı. İstanbul ve Türk yaşamına ait tasvirler ne denli çekici olursa olsun, o garip harem ve kahramanlarının benimsenme- si kolay değildi. Ancak yirmi yıl sonra **Edebiyatı Cedide** hareketi çerçevesin- de **Tevfik Fikret**, herhalde Beyoğlu sosyetesinin devamlılarından olan bir genç Türk subayının (Cumhuriyet döneminde emekli general ve milletvekille- rinden **Muhittin Akyüz**) bu konuda Loti ile yaptığı tartışmadan esinlenerek *Serveti Fünun*'da ayrıntılı bir değerlendirme yayınladı. Loti'nin anlatımındaki büyüleyici güzelliği red etmiyordu ama asıl dikkatini romanın kahramanlarının kimlikleri ve olayların akışı üzerinde yoğunlaştırmıştı. Böyle bir serüvenin ger- çek olamayacağının kanıtlanmasının önemli bir başarı sayılması gerektiğini vurgulamaktaydı.

Aziyade olayının ne Türk ne de Müslümanlarla ilişkili olabileceğini, hayali ya da düzen işi sayılacağını ileri süren bir Fransız kesim de vardır. 1923 yılında, Loti'nin ölümünden sonra **L'Opinion** dergisinde çıkan '**Aziyade hakkında- ki gerçek**' başlıklı yazı, Selanik günlerinde Loti ile birlikte aynı gemide bulun- muş bir subay arkadaşı tarafından kaleme alınmış olduğu için önem taşıyor:

'Loti'nin Aziyade'yi yazdığı sırada Hristiyanlarla Müslümanlar'ın ilişkileri onun bize anlattığından çok farklıydı. Bize sunulan kibar fahişeler ya Ermeni ya da Rum'dur. Aşağı tabaka Müslümanları aşağı tabaka Rumi'lere karşı en de- rin nefreti duyarlar. Daha yüksek tabakadan kadınların ise hiçbir entelektüel kültürleri yoktur ve herhalükârdâ Avrupalılarla yüzü açık konuşmazlar, zira ah

Benki achkin yaklachua tabim pek hadid.
Dourmayoub tehdimich da olam dilden egur.
Yanmdoi quetchmez o calbin gımler itmekle,
Ach zail olsadâ, andân calour, ubutlak eser

La date :
28 Zil-hidjé (ou Zilhidje) 1319.

{ La ilaké' illallah Mohammedun
Ressoulallah
Ech bedu en la ilaké' illallah
ve' ech bedu en le Mohammedou
abdi kou ve ressouloukou.
الله

Mes pêches sont vâtes comme la mer,
mais ton pardon plus grand encore. O Allah !

Loti'nin Türkçe öğrenme defterinden

Bir şiir, bir tarih, kelimeî şahadet ve bir beytin Fransızca çevirisi.

lâk kuralları yüzlerini örtmelerini zorunlu kılar. Hele aynı haremın kadınları kendi aralarında birbirilerini öylesine kontrol ederler ki, hiçbir kaçamak mümkün değildir. Ayrıca haremağaları erkeklığe sahip olanları öyle kıskanırlar ki, Aziyade yazarı ne derse desin son derece uyanık gözlemcilerdir ve böyle bir

olayı hemen efendilerine bildirirlerdi. O dönemde uzun yıllar İstanbul'da ve Ortadoğu'da yaşadım. Tek bir istisnaya rastladım. Bunlar Haydar Paşa'nın kızlarıydı, yabancıları yüzleri açık kabul ederlerdi ama Avrupa usulü yetiştirilmişlerdi. İngilizce ve Fransızca'yı çok iyi konuşuyorlardı ve yanlarında daima Avrupalı bir refakatçi matmazel bulunurdu. Zaten bize de önlerinde çenemizi sıkı tutmamız tembih edilirdi, zira sultanın casusu oldukları sanılıyordu.

Hareme girmeye ve Müslüman kadınlarla ilişki kurmaya çalışmış çok Levanten (Doğuya yerleşmiş ve büyümüş Avrupalı) tanıdım. Hiçbiri bunu başarabil

Rocheport'daki evinde verdiği bir partide Loti Oriyantal giysileriyle

diğini söyleyemedi. Zaten cuma selamlık töreni vesilesiyle bir Avrupa mahallesini olan Pera'da dolaşan kadınlar daima grup halinde ve haremağalarının refakatinde bulunur, şayet aralarından biri kaçmak yapacak olsa hemen arkadaşlarınınca ihbar edilir, polis tarafından yakalanır, tutuklanır ve ertesi gün efendisine götürülürdü. Bu çerçevede gerçek Aziyade'nin Müslüman olmadığı gibi bir Türklerle de evli olmadığını kabul gerekiyor. Belki Ermeni bir kadın ya da Rumdur. Benim zamanımda İstanbul'da üçyüzbin Rum yaşırdı.

Türkiye'deki ikametimin başlangıç zamanında yüksek mevkili Avrupalılar sayfiye olarak nisandan kasıma kadar boğaziçinde yaşarlardı. Elçilerin ikametgâhlarının bulunduğu Tarabya'da denizde müzik gösterileri yapılırdı. Oraya hepimiz gider ve hepsi de peçeleriyle yüzlerini kapamış paşa eşlerini taşıyan güzel kayıklara hayranlıkla bakardık. O zamanlar moda, kayığı elbiselerinin renginde boyamaktı. Ayrılışından az zaman önce bu toplantılar, Müslüman kadınların Avrupalılara karışıp onlar gibi eğlenmelerini beğenmeyen Valide Sultan'ın şikayeti üzerine yasaklandı. Bir Avrupalı için geceleri tek başına Haliç'te, İstanbul'un Türk mahallelerinde, hatta Rum mahallesini olan Fener'de, hele hele kutsal Eyüp camisinin civarında dolaşmak tamamen imkansızdı. Soyulmak hatta öldürülmek tehlikesi bir yana, o dönemde sokaklarda serbetçe dolaşan ve Pera köpeklerinin daima yabancılara saygı göstermesi gibi, kendi mahallelerinin insanlarını tanıyan köpekler tarafından parçalanabilirlerdi. Her yıl Ramazan'da durum değişirdi. İstanbul'da yaşam bütün gece canlanır, şehir pırıl pırıl ışıklandırılır, herkes bayramı yaşar ve bütün Avrupalılara serbestçe dolaşma hakkı tanınırdı.

Münif Fehim'in çizgileriyle Abdülhamit döneminde bir mesirede kadınlar

Son günlerde l'illustration dergisi Aziyade romanının yazıldıktan ve yayıncıya teslim edildikten sonra uzun yıllar sonra basıldığını ve yazarın içinde bulunduğu geminin subaylarına ulaştırıldığını yazdı. İşin aslı gecikmenin yazarın işlediği bir hatadan ileri geldiğidir. Şunu bilmelidir ki, Türkler için harem asla bahsedilmemesi ve hiçbir atıfta bulunulmaması gereken kutsal bir yerdir. Buna karşılık bazıları genç ve güzel oğlanlara olan sevgilerinden kolayca bahsediyorlardı. İstanbul'un o zamanki garip huylarından bahsetmeyi sadakatle yansıtmayı hedeflemiş olan ve henüz edebiyat aleminde acemiliğin saflığından kurtulamamış olan yazar önce kitabına bir kadın kahramanı değil... Bir erkek kahramanı seçmişti... Tabii metni okuyan yayıncılar karşı çıktılar. Cesaretinin kırılması, yazar olma yeteneğinin bulunmadığı inancı ve nihayet kitabın yayınına gelen gecikme bu yüzdendir. Yine de gereken değişiklikleri yaptı ve Aziyade yayınlandı. Türk kadınlarının hiç tanımadıkları bir özgürlüğü kahramanına tanıması bu durumu açıklar.'

Olayın gerçek bir tanığının bu açıklaması, erkek kahramanın neden Fransız değil de İngiliz olarak seçildiğini de anlamaya yararlı oluyor. Bu yazıya ek olarak derginin yayınladığı bir not, aslında bütün tartışmayı gerçek rayına oturtacak bir nitelik taşıyor: 'Eğer yazar gerçekçi romanlaştırmışsa bu onun hakkıydı, Esasen iyi bir kitap yapmaktan başka bir görevi yoktu. Bunda da başarılı olmuştur.'

Loti'nin çok yankı getiren ve kendisini edebiyat alemine kabul ettiren bir eser ortaya koyduğu bir gerçektir. Ancak Doğu fantezileri üzerine yazılanları okuma meraklısı Avrupalılara ilginç bir örnek verdiği de kesindir. Üstelik kitap sadece haremi değil, belki ondan da çok doğu yaşamını, İstanbul tasvirlerini, o dönemin siyasal olaylarının anlatımını içeriyordu. Ancak en çok ilgilenilen harem konusunun berraklaşmasına değil daha da karmaşıklaşmasına sebep olduğu da yadsınamaz. Nitekim Türklerden de eserin bu konuda gerçekleri yansıtmadığı hususunda eleştiriler yükselmiştir.

Genç kadının mezar taşında '**Abdullah Efendi kızı Çerkez Hatice Hanım**' yazılıdır. İslam'da kadın evlendikten sonra babasının değil kocasının adı ile anılır. Demek ki Hatice/Aziyade iddia edildiği gibi evli değildi ve bir haremdede bulunmuyordu.

Haremdaki kadınların birbirinden tamamen ayrı ve habersiz, hatta kocadan habersiz kendi başlarına buyruk bir yaşam sürdürmeleri mümkün değildi. Toplumsal yapısı mahalleli dayanışmasına dayanan Osmanlı'da yabancıların istedikleri gibi girip çıkacakları evlerin bulunduğunu düşünmek hataydı. Böyle bir yaşam türü Beyoğlu-Galata bölgesinde gelişmiştir.

Romanda Türk adıyla sunulan kişilerin neredeyse hepsinin aslında Türkçe konuşan azınlıklardan olması, Aziyade'nin kimliği üzerindeki şüpheleri de artırmaktadır. Böyle bir oyuna girecek bir Türk kadını bulunabilir ama o kadar genç yaşta toplumun o derece aşağı tabakasından -yersiz yurtsuzlar arasında bulunması akla uygun görünmüyor.

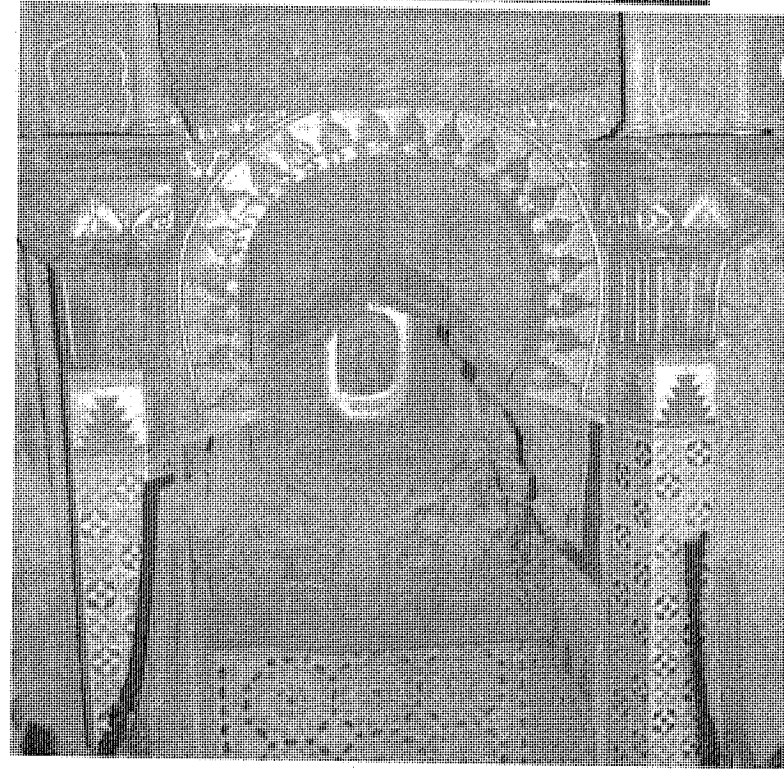
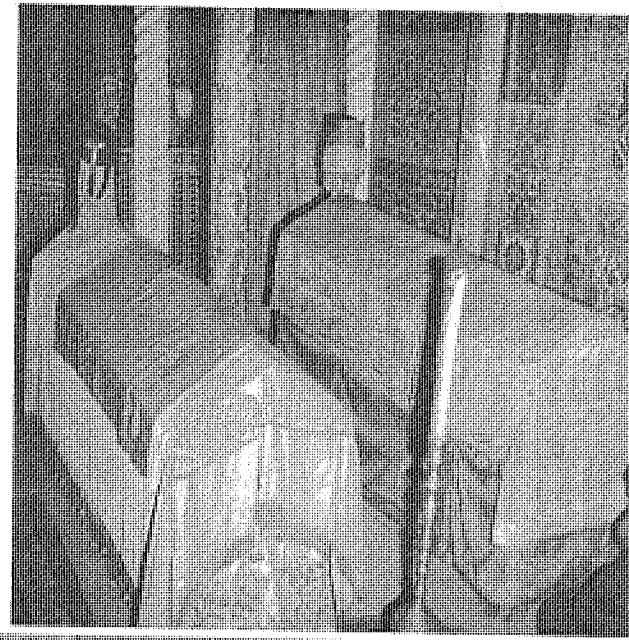
Savaş ortamındaki, ya da Haliç gibi çok gözüaltındaki bir yerde kayık içinde sevişme o dönemin Osmanlı toplumunda kolay yapılabilecek bir şey değildir.

Bütün bunlar gösteriyor ki Loti'nin temalarında döneminin toplumsal bunalımlarıyla bağlantılı bir karmaşa vardır. O bunalım kendi ruhunda da mevcut olup sadece cinsel çarpıklık ile açıklamağa çalışmak da yeterli olmuyor. Çünkü kendi insanının karşısına bütün inandıklarını red eden bir anlayışla çıkabiliyor.

Haremi en çok işlemiş ve Türk ve İslam'ın savunuculuğunu üstlendiği için bazı çevrelerce ön yargılı sayılmış olan Loti'nin kişiliği üzerinde durmadan kampanyasını anlamağa olanak yoktur. Öncelikle din açısından bakmak zorundayız. Avrupa'da giderek artan İslam düşmanlığı karşısında onun hoşgörülü yaklaşımını bunu zorunlu kılıyor. Bir Ramazan gecesi İstanbul'un her tarafını ışıklandıran mahyalar karşısında şaşkın yorumlarda bulunan **Fransız ve İngiliz turistlerden sık sık 'avanaklar, budalalar' diye bahsetmesi**, adeta kendisi Hristiyan değilmiş kanısını doğuruyor. Ateist olduğu düşünülebilir ama değildir. Aksine kaderci bir yanı var ve İslamı dışlamaması da buradan geliyor. Protestan olması bu yumuşaklığı bir ölçüde izah edebiliyor ama yetersiz. Hümanist bir yanı da var. Fransız askerlerinin Çin'de ayaklanmaları bastırmakta kullanılmasına, hem bunların kurban edilmesi hem de yerlilere yapılan eziyetler açısından açıkça karşı çıkınca komutanları tarafından görevden alınması bunu düşündürüyor. Ancak bir antiemperyalist gibi algılamak da yanlış olur. İnsanların baskı altında tutulmamasını, zorlanmamasını, mutlu olmak istiyorlarsa rahatsız edilmemelerini istemekten daha fazla bir düşüncesi yok. Haremi düşünürken de bu rahatlık ve rahatsız edilmemek ilkesi ön plana çıkıyor.

Avrupa'da pozitivistimin giderek egemen akım haline geldiği 19. yüzyılın ikinci yarısında toplumların sürekli ilerlemesi (çizgisel bir yükselme) anlayışına karşı özellikle Romantikler karşı çıkıyorlardı. Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları'ndan sonra hep genel bir savaş korkusu içinde bulunan Avrupalılar, Kırım, Prusya, Fransa, Osmanlı, Rus çatışmalarının hem insan hem de maliyet açısından getirdikleri felaketlerin daha da geniş çaplı tekrarı endişesini içlerinden atamıyorlardı. Maddiyatçıların (Siyasetçi ve maliyecilerin) bunu kıskırtan davranışları eksilmezken Pozitivistlerin sürekli ilerleme tezi inandırıcı olamıyordu. Katı aklın yerine duygusallıkla olaylara bakmak yanlısı olanlar, sadece politikanın değil, sermaye ve sanayinin de zorlayıcı etkisine karşı (Sosyalizm'in bu dönemde yükselmeye başladığı unutulmamalıdır) formüller aramaktaydılar.

Loti evrime, ilerlemeye inanmıyordu. Dönemin en çok tartışılan konularından Darwin'in teorisine de karşıydı. Eskilerin İlâhi Söylem'den kendi gününün düşünürlerinden daha iyi esinlenmiş oldukları kanısındaydı. Bütün dinlerde bir gerçeklik payı bulunduğunu ve "mademki hepsi aynı Allah'a yöneliktir o halde ilk vahiyden sapılmış olduğuna" inanıyorlardı. Makinenin her geçen gün insan kalbindeki imanı biraz daha öldürdüğünü, ruhun sürekli mükemmelleşmesini ummak yerine kinler, çatışmalar ve yıkmalardan oluşan bir geleceğin belirdiğini düşünüyordu. Buna karşı ileri sürdüğü çözüm, Hristiyan (Özellikle Katolik ve Ortodoks) tutuculuğundan sıyrılmanın bir aşaması olan Protestan anlayışını, İslam tasavvufu ve Brahman yaklaşımı ile yumurtmaktan oluşmuştu. Müslümanların keyfini çıkarmayı çok iyi bildikleri rüya ve hayal aleminin yararlarını farkedemedikleri için batılıların insanlığı korkunç bir geleceğe yönlendirdiği kanısındaydı. İslam'ın temelini oluşturduğuna inandığı banş, sükunet ve hareketsizlik (Örneğin yıllar sonra tekrar gördüğü bir yerin hiç değişmemiş olduğunu anlatmak için 'İslam gibi' der) ona göre ebedilik duygusunu pekiştiriyordu.

Loti'nin Kocheft'daki müze evinde mezarlar ve doğu köşesinde Aziyade'nin resmi

Böylece zaman kavramının yok olacağını geçmiş ile geleceğin bugün de birleşeceğini ileri sürüyordu. 'Kutsal camilerde hayatın akıp gidişine ilgisizlikle bakılması, ona kurtarıcı yöntem gibi görünüyor.

Özel notlarında şöyle bir kayıt vardı: 'Değişik isimler altında açık açık üç ya da dört kişilik taşıyarak, aldatarak, aldanarak Allah'ım nereye gidiyorum ve nerede sona ereceğim...' Bir bunalım içinde olduğu kesin. Aslında hareketli yaşamıyla, hareketsizliğe özlemi kişiliğinde iki 'ben'in varlığını düşündürüyor. Biri yüzeysel ve rüyada yaşayanların keyiflerine kendini terketmiş, iken ikinci 'daha derindeki ben' gözlemliyor, karşılaştırıyor ve değerlendirirken zevk alıyor. Hiç bir zaman biri varlığına tam hakim olamıyor. Aziyade romanında bunu kanıtlayan ifadeler var: 'Daha tam anlamıyla Müslüman olmadım', 'Kendimi deriş farzediyorum ve bu beni eğlendiriyor', 'Bazan Türk rolünde kendimi ciddiye almayı başaramıyorum'.

Evet, tam olarak doğulu olamıyor, ama Avrupa'ya gittiğinde kendini yabancı sayacak bir duyguyu da üzerinden atamıyor. O dönemde batıların ve onlara özenen Osmanlı gayrimüslimlerinin üstünlük simgesi saydıkları şapkeyi atıp hemen başına bir fes geçirmek, Rochefort'da evinin içinde şalvar ve cepkenden oluşan Türk elbisesi ya da Japon kimonosu giymek, bu ikili kişiliğinin bocalamasının örnekleri oluyor. Aynı şekilde Türkiye'deki giyinişinin de tam bir doğulu olmaya yeteceğini söylemek mümkün değil. Sıradan bir insan sayılmak iddiasıyla giydiği şeyler, halktan insanların ancak bayramlarda taşıdıkları işlemeli, sırmalı giysiler. Normal bir zamanda bunlarla sokakta dolaşırken farkedilmek daha kolaylaşıyor. Oysa Loti için Türkiye'nin dayanılmaz çekiciliğinin sebebi, artık modası geçmiş ama esrar dolu bir damganın altında yaşarken kim senin kimseyi rahatsız etmemesi umudu. Loti'nin 'rahat yaşam' kavramı, batılının dinlenmeden anladığının çok daha kapsamlısıdır. Haremde dilini tam anlamadığı sevgiliyle saatler hatta günlerce hiç konuşmadan, sadece bakışlarla anlaşma türü bir rahatlık.

İnsanların yaşamını aktarırken her türlü aşırılığı gözler önüne seren Loti'nin ailesinin yaşamını bunun dışında tutmaya özen göstermesi dikkati çekicidir. Oysa çok romancının konularını en yakın çevrelerinden aldıkları bilinir. Açıkcası, Rochefort'daki, doğu haremledekine benzeyen, annesinin güdümü altındaki düzeni sorgulamak aklından geçmez. Ailesi tarafından düzenlenmiş olan kendi evliliğini de gündeme getirmez, oysa evi dışında aradığı maceralar pek de mutlu olduğunu göstermemektedir. Hepsinden sıkıldığı, daha doğrusu bunalımını aşamamış olduğunu farketmediği anlarda mutlak sükûnete sahip bir sığınağı, harem aramaktan vazgeçememiştir. Fas'ta, Cezayir'de, Mısır'da da harem görmüştür ama nedense en idealine Türkiye'de rastladığı inancındadır. Belki diğer ulus ve azınlıklara daha hoşgörülü davrandıklarını dostluk kurduğu yerli yardımcılarının öğrendiği için böyle bir tercihe yönelmiştir.

Herkesin Türk'ün aşağıladığı ve yediği bir dönemde ona tek saygı gösteren kişi olmak niteliğini yaşamının son gününe kadar da sürdürecektir.

"KEDİN OLAYIM, LOTİ"

1903'te İstanbul'daki elçilik koruma gemisinin süvariliğine atanma olasılığı gündeme geldiği andan itibaren büyük bir rahatsızlık hissetmeye başladığını Loti günlüğüne sık sık kaydetmiştir. 'Otuz yıllık İstanbul'da yaşama rüyasının gerçekleşmek üzereyken engellenmesi' endişesini kafasından atamadı. O kadar ki, bundan vazgeçilirse 'her şeyin, ününün, onurunun, eserinin ve anılarının yıkılacağından' korkuyordu. Belki de uzun süredir önemli bir eser verememiş olmanın etkisi altındaydı ve İstanbul'dayken kendisinden birşeyler bekleyenleri tatmin edememesi olasılığının endişesi içindeydi.

Atama emri gelince 'son derece melankolik bir alt-üst oluşun' etkisini yaşamaya başladı. Eski olaylar, Aziyade'nin 'tatlı kaderi' yeniden canlandı. 'Eskiden olsaydı yaşamımı zevkle dolduracak bir karar ama, bugün İstanbul'un bütün çekiciliği benim için küçük bir mezara kapanmış durumda' diye kaydediyordu. Aslında asıl endişesinin gençliğinde yaptıklarını aynen tekrarlayamamaktan geldiği, bir yaşlılık psikoza içinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Sadece 53 yaşındaydı ama, yirminci yüzyılın başında bu sayı yaşlılık olarak algılanıyordu. Abıla-sıyla konuşurken, 18 aylık bir ayrılıktan sonra daha da yaşlanmış olarak buluşacaklarını söylemeleri, çevresinin de bu komplekse kapılmış olduğunu gösteriyor.

İstanbul yolunda Pire'de, uzun süreden sonra ilk kez nargile ve Türk kahvesi içip, Türkçe konuşma yaparak, Türkleşme yönünde ilk adımları attı. 10 Eylül 1903'te İstanbul'a gelen ve Beykoz'da demirli olan Vautour gemisine yerleşti. Beykoz'un 'O son derece Türk olan köy havası, yaydığı Türk kokuları ve niha-yet sessizliği delen müezzinin ezanı, rüyasının gerçekleştiğini ve on sekiz aylık melankolik ve tatlı bir sürgün geçireceğine' onu inandırmaktaydı. Bu ortam içinde Aziyade'yi ve onunla geçirdiği tatlı günleri anmaya başladı. Rochefort'daki evindeki oriyantal odasında oriyantal giysileriyle zaman zaman yaşadığı yapay doğulu hayatın yerine tam zamanlı bir Türk olmayı gerçekten düşünüyor muydu?.. Şüphelidir. Yaşlılık kompleksi bir yana, artık eskisi gibi kimse-nin tanımadığı istediği kılığa girmesine aldırmadığı birisi değildi. Üstelik aralarında yaşamaya gittiği İstanbullular da, otuz yıl öncesindekinden hayli farklıydılar.

Loti'nin Osmanlı başkentine yerleştiği günlerde toplumda, düşünüş ve davranışları birbirinden çok farklı üç kesim vardı. Geniş halk kitleleri kaderci bir bekle-yiş içinde, yaşanan bunalımın yönetim tarafından çözülmesini bekliyor-du. Jön Türkler, çağdaşlaşmanın eksik kalan siyasi yanının da tamamlanması, özgürlüklerin kazanılması peşindeydi. Sultan'ın çevresinde yer alan 'bendegan' diyebileceğimiz bir kesim ise, sistemin devamından başka birşey düşünmüyordu. Bunları mutlaka topluma ihanetle suçlamak fazla olur. Aralarında gerçekten çok değerli siyaset adamları vardı ve Abdülhamit'in Avrupa'yı ürkütmeden

Loti ve ünlü kedisi.

yaşamı sürdürme ilkesine uygun bir politikayı yürütebilmek için dikkatle çalışıyorlardı.

Aralarında vezirler, sultan yaverleri, paşalar, diplomatlar, valiler bulunan bu grup mensupları genellikle Boğaziçi'nin iki yakasında, Serencebey Yokuşu ve

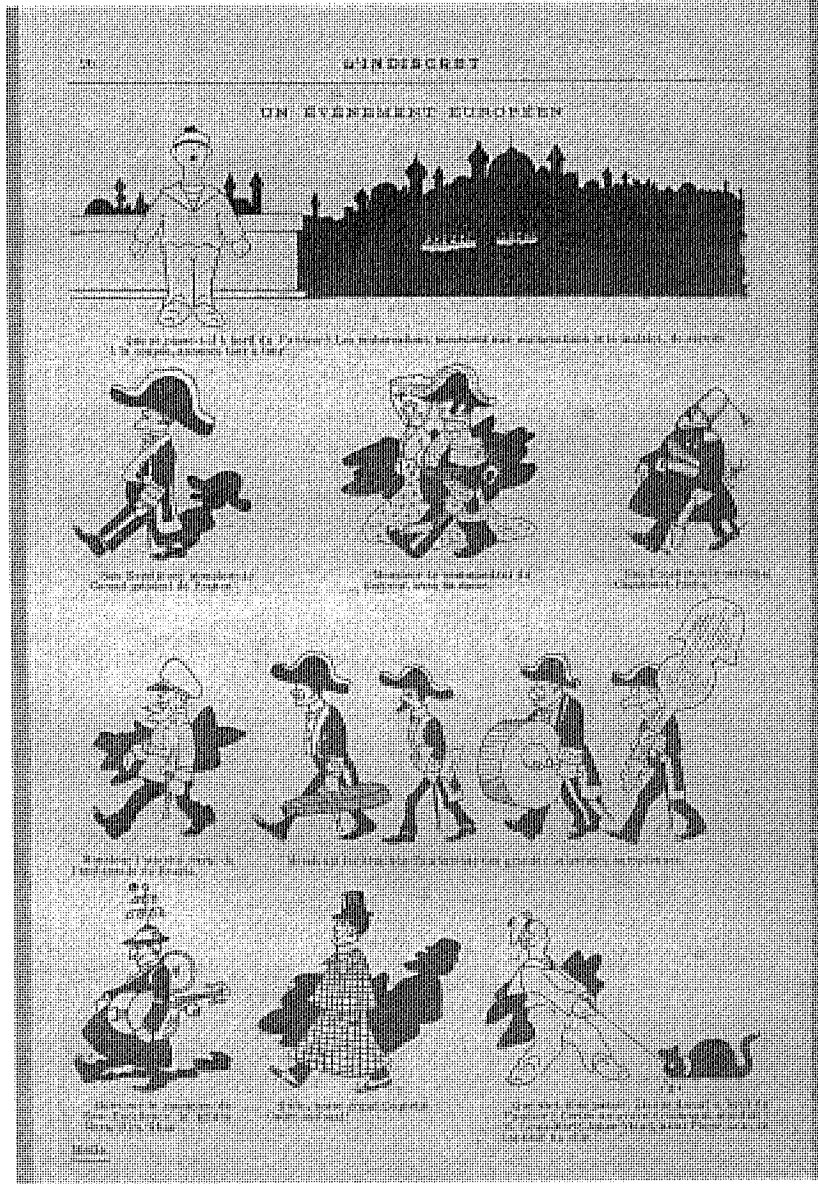
Beşiktaş'ta oturuyorlardı. Eskiden devlet ileri gelenlerinin tercih ettikleri Cağaloğlu, Fatih bölgesi artık ikinci plana düşmüştü. Tercihlerinde, Osmanlı siyasi ve ekonomik kararlarını yönlendirmede birinci derecede rolü bulunan Beyoğlu'na yakın olma ve tabii Yıldız'ın çevresinde yer alma isteği başlıca etkendi. Asıl önemli olan bu kesimin özel yaşamının, Avrupa yaşamına çok benzer olmasıydı. Hem de bunda padişah tarafından engellenmiyor, aksine destekleniyorlardı. Zaman zaman Ramazanlar'da kadınları giyimlerine dikkat etmeye çağıran resmi bildirimlere bakarak Abdülhamit yönetimini aşırı dinci ve tutucu sayanlar çıkmıştır. Oysa sultanın kendisi de yalnız Batı müziği dinleyerek ve Avrupa tiyatrolarını seyrederek yaşıyordu.

İlk kadın yazarlar ve kadın dergilerinin Abdülhamit döneminde belirmiş olması, Kadın Öğretmen Okulu'nun kurulması, kadını ıslahat anlayışının dışında bırakmadığını gösteriyordu. Hatta ilk çıplak kadın resimleri de "Sanayi-i nefise - Güzel sanatlar" adı altında sultanca desteklenen Serveti Fünun dergisinde yayınlanmıştı, hem de 4-5 defa. Böyle bir ortamda yaşayan bendegânın da kadın konusuna yaklaşımı, ister istemez geleneklerden farklıydı. Çoğunun çocukları yabancı dilleri öğrenmişti. Müslüman olup, Osmanlı hizmetine girmiş olanlar ise zaten ailelerinin içinde ana dillerini konuşmaya devam ediyorlardı. Erkekler, Büyükdada'daki **Büyük Kulüp**'ünya da Beyoğlu'ndaki **Serkidoryan**'ın üyesi olarak sürekli yabancı çevrelerle ilişkilerini sürdürürken, eşleri ve kızları da bunların eşleriyle dostluk kuruyorlardı. Erkek-kadın karışması son derece nadir olmakla birlikte kadın sosyetes, erkekler dünyasının tartışmaları ve konularından daima haberdardı.

İstanbul'a ayak basışıyla birlikte Loti iki kanattan ilgi saldırısına uğradı. 'En büyük sıkıntısı bağımsızlığını koruyabilmek, turistler onu görmek için çıldırıyor' diye yazıyordu Figaro'nun muhabiri. 'Biraz nezaketen kabul ediyor ama, olabildiğince azaltmaya çalışıyor. Hepsinin de sorduğu Aziyade'nin mezarının yeri. Bilmelerini istemediği için onlara hikâyeler anlatıyor ya da hiç yanıt vermiyor. Bu züppeler mezara turlar düzenlemeye kalkışarlarsa, felâket olur.'

İkinci kesim ise protokoldekilerdi. İstanbul'a varışının ertesi günü padişahın cuma selamı törenine katılarak, bu alana girdi. Artık elçiliklerin bütün davetlerinde bulunmak zorundaydı. Buralarda İstanbul sosyetesinin kaymak tabakasıyla da sık sık bir araya geliyor, davetler alıyordu. Kısa süre sonra İstanbul'da tatilde bulunan **Mısır Hidivi** ile ve Mısırlı milliyetçi lider **Mustafa Kamel Paşa** ile yemek yiyor, hatta bir kır kahvesinde nargile içebiliyordu. Kendisi de gemisinde davetler vermeye başlamıştı. Hele gemisinin güvertesine büfe kurup, toplanın güllerle süsleyerek verdiği balo dillere destan olmuştu. Misafirleri arasında altı elçi ve İstanbul'un önde gelen kişileri vardı.

Başbaşa yemekler de birbirini izlemeye başlamıştı. Günlüğünde, dönemin en ünlü merkezlerinden Tarabya Otelinde 'İki Türk Bey'i ve kaçgöç alıkanlığını çoktan terketmiş olan iki Türk hanımıyla yemek yediğini' kaydeder. Bu hanımlardan birinin genç kızı **Belkis Haydar**'ın vadettiği **beyaz Ankara kedisinin** gemisine gönderilmesi bu ilişki sonucu oldu. Loti bu hanımların, 'İstanbul'da peçesiz dolaşan ve Avrupalılar'ı kabul edenler' arasında bulunduklarını kaydettiği gibi, **Türkçe hocası Suriyeli Zeki Maghamez** de Belkis Haydar'ın 'Yabancılarla, şapka giyenlerle dolaştığını ve tiyatrolara gittiğini' de yazara haber veriyordu. Loti'nin Türkçe ders defterindeki bir not da, Belkis'in İranlılar'ın 10

13 Ocak 1904 tarihli L'Indiscret dergisi karikatürü

BİR AVRUPA OLAYI

- Vautour gemisinde neler oluyor? Bir kayık diğerini izliyor ve nöbetçi en arkası arkasına isimleri bağırıyor: Fransa genel konsolosu - Goeland gemisinin süvarisi ve eşi - Müşir Kakahouet Paşa - Rusya Bahriye Ataşesi - Büyük Avrupa devletlerinin elçilik görevlileri - Prens Maza'nın çalgıcısı Rıza Han - Bizim ulusal artistimiz Goquelin - Allah Allah Vautour'da neler oluyor? Mutlaka dünya çapında bir olaydır: Bay Louis-Marie-Julien-Viaud nâmi diğer Piyer Loti bir kediye vaftiz edecek.

Muharrem dövünmelerini seyretmeye gidecek kadar her yere burnunu sokmaktan kaçınmayan özgür davranışlı bir kadın olduğunu kanıtlıyor: "**Dun gu-edje Belkis hanoumou adjemlerin mateminde görüşmeyi umid ede-ordum.**"

Hediye kediye Belkis adını vermesi ile kadınlar aleminde Loti'ye özel bir ilgi başladı. Belkis tabii ki ön plana çıkmanın mutluluğunu yaşıyordu ve bunu Loti'ye gönderdiği 7 Ekim 1903 tarihli mektubunda şöyle açıklıyordu:

"Mustafa Kamel Bey, ismimi dişi kedinize vermek hususundaki isteğinizi bana ulaştırdı. Üzülmek ne demek, aksine buluş beni son derece sevindirdi. Bu sizi, ismimi sık sık tekrarlamaya zorlayacak. Böylelikle, hayallerimi en tatlı şekilde besleyen ve kendisine yaklaşmanın eşsiz saadetine eriştiğim günden beri daha da çok sevdiğim şöhretli üstadın hafızasında hatıramı perçinlemek için en emin yol sağlanmış olmuyor mu?

Samimi hayranınız..."

Gerçi Aziyade'yi tamamen unutmamıştı, bir fırsatla mezarını ziyarete gitti ve mezar taşını gemisine aldırıp, Fransa'ya götürmenin hazırlıklarına girişti, ama kendisi istemese bile gündemini İstanbul sosyetesıyla ilişkileri oluştuyordu. **Kedi Belkis'i vaftiz etmek** üzere gemisinde bir parti düzenlemesi sadece İstanbul'da değil, Fransız basınında da geniş yankı uyandırdı. Konuyu çizgi roman haline getiren görüldüğü gibi, şiirle anlatmaya girişenler de vardı:

LOTİ'YE KARTVİZİTLERİNİ YOLLAMIŞ ÜNLÜ KADINLAR

Mme C
Serais-je le premier de vous
voir l'ofe sans l'après de par
MADAME TURKHAN PACHA

Turhan Paşa'nın eşi

تورکین پاشا

Madame Niguar

née Guiride zadi: "Hlong Pacha"
la Poutere et l'Armenie qui vous
et à Paris la j'après que vous s'imprime de votre santé, A. 1904

Fille de feu Osman Pacha
s'imprime de votre santé, A. 1904

Şair Nigar Hanım

Je suis si heureuse
de vous voir
Comme je suis si heureuse
de vous voir
Madame Niguar
Je suis si heureuse
de vous voir
Je suis si heureuse
de vous voir

Hilmi Paşa'nın eşi

Assurez les vœux de ma
bonne santé
Je suis si heureuse
de vous voir
Je suis si heureuse
de vous voir
Je suis si heureuse
de vous voir

Beroviç Paşa'nın eşi

Japonya'ya kadar Paris'ten,
Derler -Bilmem doğru, bilmem yalan-
Efsane kahramanı Loti'ye:
'Sevgisi yoktur hiçbir kediye'.
* *

Oysa, kaptanı olduğu gemide;
Yetinmedi kediyi vaftizle.
Terennümünü istedi neşeyle,
Bizi şaşırtan bu olayın.

Maghamez gibi olayın aşırı ölçüde ele alınmasından rahatsız olanlar vardı. Bir ara gemisiyle Atina'ya giden Loti'ye şöyle bir mektup yolladı: **"Boch vaket bouldoukje size mektoub iazmakde koussour etmioroum. Ah! toukdje harflerile olsaidi ne kadar kolai olouridi. Sizin kedi vaftizi oldoukdje gouroultii moudjib olmouch. Douniade ne kadar adi adamlar var, gueurieurmissiniz? Douniade bir eyi adame karchi bin fena adamın boulounmassi touhaf deilmi? Guetchelim."** Maghamez bir doğulu mantığı ile özel konuların böylesine açığa vurulmasına karşıydı. Oysa bu tür bir reklam Loti için varlığının onaylanması demektir. Nitekim kısa süre sonra 18 yaşındaki bir kızıdan **"Kedin olayım Loti"** diyen bir mektup alacaktır:

"Uzun zamandanberi size yazmak istiyorum Mösyö Loti, fakat cesaret edemedim! Alay etmenizden korktum. Bunu basit bir edebi hayranlık sanmayın, sizi seviyorum Loti; bütün tatlı kitaplarınızı okudum, sizi hayalimde yaşattım ve hayranınız oldum. Ne hissettiğimi anlayamazsınız. Ben, insanı şaşkına çeviren cümlelerin sırrını bilmiyorum Loti. Sizi ne kadar sevdiğimi hissedemez, bunun doğruluğunu anlayamazsınız. Bütün yaşantılarınızı kendimde yaşadım, sizinle güldüm ve sizinle ağladım, benim Lotim. (İsminizi tekrarlamayı o kadar seviyorum ki: Loti) Sizi taparcasına sevdiğimi öğrenebilecek, bütün bu delilikleri okuyacak mısınız!

Mutlaka sizi seven başkaları da vardır, ama hiçbiri benim gibi olamaz, niha yet onlar cümleleriniz gibi tatlı ve sarhoş edici sesinizi işitiyorlar! İnsanı kendinden geçiren güzel gözlerinizi görüyorlar. Benim aşkım daha değerli...

Dişi kediniz Belkis olmak isterdim, Loti! Ah, başımı yavaş yavaş elinizin üzerine dayayın!.. İstanbul'da 18 yaşındaki küçük bir kızın aşkını alaya hakkınız yoktur! Ah, yılın bir kısmını içinde geçirdiğim küçük, yürek karartıcı, harap, pek harap kasabaya bir gelseniz. Sizinle, renkleri solgun eski kumaşlarla döşeyerek zevk katacağımız eski bir evde oturmak ve şark işi setin üzerinden alaca karanlığın mor rengi arasından ufuktaki pembeliğe dalmak!.. Ne rüya değil mi?.. Ama isterseniz gerçekleşebilir, Lotim."

Ufak bir kartın iki yüzüne sığdırabilmek için öyle sık yazılmış ki, "Gözlerinizden öperim ve sizi seviyorum" cümlesini izleyen imzanın ancak ilk dört harfi okunabiliyor "Lite.." sonrasını çıkarmak imkânsız.

Kediye hem Loti, hem de sosyete tarafından gösterilen ilginin, kıskançlıklar kadar kızgınlıklar da yarattığını Türkçe ders defterindeki bir dizi konuşma kaydını gözler önüne seriyor:

Gueuzoumoun nouri effendim.

*Mektoubounizi (carte) aldoum, djan
gueuzi ile' oukoudoum, tchok sevindim.
Téchékour' edirim. Loutfounouy var olsun.
Né zaman Stamboulé' deunédjeksini?
Gueuzoumouny iolde' kaldı. Tchabouk guéliniz,
bizi marakden kourtariniz.*

*Gueldiguiniz zaman, isterseniz,
size' islam kadınlari khaste' khane' sini
guezdiredjéim, mekteblere' gueutouredjéim,
Stamboulun en derin ierlarini gueusterédjéim.
Tétichir ki Pierre Loti Bey effendi ile' guejio-
roum. Baile' oloundje' hitch bir chéiden
sakinmam.*

*Dostlougounouy ile' bana bouiout
bir charaf verdiniz. Bou charafe' laik
olmak itchoun tchlichioroum ve' tchaliche'-
djéim. Sihatte' olmanize' dsoua' edioroum,
gueuzoumoun nouri effendim.*

Zeki Maghamez

Türkçe hocası Zeki Maghamez'den Loti'ye Türkçe mektup.

- Benim kedimi denize atdoular
- Bounou atan bir haivandır
- Zavallev kedi
- Kediye euldurani bouldouk (ou kechvetdik)
- Nehden anladounouz?
- Carissi (Karısı)
- Carissi bourada mı?
- Yok, Behoulounda (Beyoğlu'nda)
- Bana bir mektoub yazdı. Kodjassounoun kediye euldurdeyini seüiledi.
- Demek carissi onoun duchmeni idi?
- Duchmenin sahadeti (şahitliği) makboul deyildir.

, Neh zaman Marconun kediye euldurdiyini tamam anlarsam (emin oloursam) bouradaki adamlara artık gharaz toutmam.

Günlüğünde 'Annem öldüğünden beri yalnızım, sadece Osman (Fransa'dan birlikte getirdiği eski uşağı, emireri) ve kedim Belkis var' diye bir kaydın bulunması kedinin kendisi için ne büyük önem taşıdığını kanıtlıyor... Ama aynı zamanda kedi derken onda simgeleştirdiği genç kızı belirttiği açık değil mi?... Gemide kırmızı güllerle süslü bir masada ona yemek veriyor. Belkis de ona en çok mektup yazan kadın. Zaman zaman tek başına gemiye ziyarete de geliyor. Ve bu arada ilginç bağlantılara aracılık ettiğini de mektuplarından anlıyoruz:

'Yazık dün gelmediniz. Sarah Hanımla birlikte size tam ve gerçek bir Türk daveti hazırlamıştık. Milli kıyafetli, hatta danslı bir Türk daveti.'

Fransızca metinde 'et mème danse du...!' şeklinde yazılmış. Sözcük yerine birkaç nokta bulunan yere en uygun '**danse du ventre = göbek dansı**' deyiminden daha uygununu düşünabiliyor musunuz?

Ya şu kısacık nota ne buyrulur:

'Matmazel Haydar'ın unuttuğu mendilini, elbisesinden düşen iki ipek kaplı düğmeyi içine düğümleyerek lütfen gönderebilir misiniz?'

Geminin özel bir salonunda başbaşa geçirilen saatlerden sonra bir değil, iki düğmenin düşmesi ve bir de mendilin unutulması, romantik çağ aşkları için çok belirleyici simgelerdir.

Yazara bu ilgi sadece İstanbul sosyetesinden değildi. Macaristan'dan da (**Madam Margerit de Babitoh** gibi) Yunanistan'dan da (**Tümgeneral Bayraktaris'in kızı ve yeğeni**) aşka ulaşamamaktan ve anlaşılamamaktan yakınanların mektupları ona ulaşıyordu. Üstelik Loti bunları karşılıksız bırakmıyor her birine yanıtlar yolluyor, bilgiler ediniyordu. Böylece bağlılığın iki yanlı sürmesini teşvik ediyordu. Belkis Haydar'ın 1905 Mart'ında Loti'nin İstanbul'dan ayrılması sırasında yazdığı mektup ilişkilerin hangi aşamaya erişmiş olduğunu kanıtlar:

'Gideceğinizi öğrenmekten kalbim tıkanıyor ve belki de sizi bir daha göremeyeceğim düşüncesiyle çok üzülüyorum. Sevgili üstadım, kendimi teselli için, dünyanın bu küçük parçası üzerinde size son derece sadık ve asla unutmaya- cak bir hayranınız bulunduğunu hatırlayacağınızı ümit ederim. Zira siz hayatımın en tatlı hatırasınız.'

Loti'nin bütün bu kadınlarla cinsel bir ilişki içinde olduğunu düşünmek yanlış olur. Ortada romantik bir bağlantıdan fazlası asla olmadı. Hatta bu bağlantılar da ona bazı erkek arkadaşları da yardımcı oldular. Yakın dostu **Reşad Fuad**'ın

bir mektubunda şu kayıt var: "Güzel kadına gelince, arzu ettiğiniz gibi fotoğrafını, ismi üzerinde Türkçe yazılı olarak size vermeme izin verdiğini memnuniyetle bildiririm."

Gemisine yağın mektuplar arasında, belki romanını hiç bir zaman öğrenemeyeceğimiz pek kısa ama anlamlı olanlar da var:

'Yazık! Yazık! Yapamayacağım. Sevgilerimle ve düşüncenize teşekkürlerle.'

Sık sık Aziyade hayalinden bahsetmesi aslında Loti'nin kendisini daha ilginç hissettirmesinin bir aracıydı. 'Ölmeyen aşkıyla' gözü başkasını görmeyecek hale gelmiş bir erkeğin çekiciliği, her türlü imkân ve refah içinde yapacak başka şey bulamayan genç kadınlar için mutlaka son derece çekici bir özellikti. Üstelik sayısını kestiremediği ilişki yaklaşımları karşısında nazlı davranmasına da gerekçe oluşturuyordu. Böylece hem gündemin odağında kalıyor, hem de fazla bulaşmıyordu. Gençliğinde farkedilmeyi arzulamazken, şimdi kendisine ilgi göstermeyi düelloya davet edecek bir aşamaya gelmişti. Paris'in La Journal gazetesi muhabiri **Jean de Bonnefon**, '**Boğaziçi'nin Turistik Merak Odağı**' diye nitelediği Loti'nin bu davranışının sebeplerini şöyle açıklamıştır:

16 Eylül 1904 günü bazı davetlileriyle birlikte gemisinin motorunda giderlerken, bir diğer motora rastladılar. Loti, onun içindekilere selamlarını yolladı. Sadece **Osmanlı mirelayı Blak Bey** buna karşılık verdi, bir İspanyol ve bir Yunan diplomatıyla tüccardan **Lorando** selamı karşılamadılar. Bunun üzerine Loti, üçünü de düelloya davet ederek, şahitlerini yolladı. Birdenbire olay uluslararası boyut kazandı. İspanyol ve Yunanlı farketmemiş olduklarını belirterek, özür dilediler. Önce direnen Fransız kökenli tüccar da sonunda boyun eğdi. Bunun sağlanmasında **Sultan Abdülhamid**'in de yaverlerini yollayarak aracılık yapması etkili oldu. Hatta bazı Türk subayları yazarın yaşını düşünerek onun yerine düelloya katılmaya gönüllü oldular. Olay Fransız basınında uzun uzun tartışıldı. Hatta, Fransa'da yayınlanan Jön Türk'lerin **Meşveret** gazetesi 'Hileli alacakları için bütün Fransız hariciyesini ayaklandıran ve Midilli Adası'nın Fransız donanmasında işgaline sebep olan Lorando'nun saygısızlığını kapamak için elçinin gösterdiği çabaları" eleştirdi.

Yunanistan'a gittiğinde kral tarafından kabul edilmesi ya da Selanik'te Aziyade ile aracılığını yapan romanın **Samuel**'i aslında adı **Daniel Kamhi** olan kayıkçıyı ziyareti ve biraz para bağışlaması da basına haber olan Loti, artık Boğaziçi'nin Turistik Merak Odağı olmayı aşmış, açıkça kendisine yakınlaşmak isteyenlerin bir rekabet aracı haline dönüşmüştü. 1904 yılı sonlarında soğuk algınlığından birkaç hafta hastahane de yattığında haberi sadece İstanbul'un Türkçe ve Fransızca basınında değil, Paris, hatta Roma gazetelerinde de yer almıştı. Hastahane önünde bir ziyaretçi kuyruğu olduğu kaydediliyor, sağlığındaki en ufak değişiklikler okuyucuya ulaştırılıyordu. İstanbul'da bulunan ünlü tiyatro artisti **Sarah Bernardt** bile ziyaretine gelmişti. Bugünkü deyimle söylersek 'reytingi' çok yüksekti. Sağlığını merak edenlerin çoğunluğunun kadın olması ise, hangi çevrelerin ilgi konusu olduğunun kanıtıdır.

Bir zamanlar toplumun en aşağı tabakası içinde belli olmamaya çalışırken, şimdi en üst kademede, en özellerin, en seçilmişlerinin arasında belli olmaya gayret ediyordu. Herhalde o konu arıyordu, ama öyle anlaşıyor ki, onu da kendilerine konu etmek isteyenler vardı. Bu ortamda Türkleri daha iyi tanımak ve anlamak için yazar büyük bir gayretle Türkçe öğrenmeye yöneldi. Tabii ki,

Cher Grand Ammi
 Nous sommes senties
 très étonnés; après
 le chemin de fer et les
 promesses de un Don
 a voulu garder pour
 que nous ne soyons pas
 trop fatigués par le retour.
 Nous avons donc parti
 et là dans un harem.
 Un Don est absent et
 us trois dames ont été
 enquis, et hospitalité
 aimable et bonne.
 'Turktche' yazdığınız mekt-
 oub o kadar beni taadjoub
 itdi taarif ide mem.
 Hidj bilmez idim ki benyle

fassih ve eyi, osmanlidja
 yazasınız! Bir kelime
 yagnich yok. bir djumle
 koussour yok. Tebrik idrim.
 "Djevahir": pek eski ve fena
 elmas, modassi guetmiich
 pirlanta. Hitch guzel olma-
 yan mudjevher!.. Bakiniz
 yureguim ne ca-
 dar fena!

Pent-on vous voir aujour-
 d'hui? Dites oui.
 Un Don ne peut beaucoup
 et vous saluez ses souvenirs
 de sy maitre qui admiration
 de bahtiyar adam siuz!
 Dünnyada bir insan yok ki
 size djan-i-gu-enulden hurmet
 et sedakaket gueustermesin.
 Djariyeniz
 Neyr

Nuriye'den Loti'ye mektup, yarısı Fransızca, yarısı Türkçe.

Arap harfleriyle ilgilenmedi. Latin harflerini kullanarak yazmak kolayına gi-
 diyordu, ama bunda başarılı da olduğunu genç kadın dostlarından birinin gön-
 derdiği mektuptan öğreniyoruz:

'Turktche yazdığınız mektoub o kadar beni, taadjoub itdi taarif
 idemem. Hidj bilmez idim ki mbeuyle fassih ve eyi osmanlidja yazas-
 siniz! Bir kelime yagnich yok. Bir djumle koussour yok. Tebrik ide-
 rim. 'Djevahir': pek eski ve fena elmas, modassi guetmiich pirlanta.
 Hitch guzel olmayan mudjevher!.. Bakiniz yureguim ne cadar fena!..
 Ne bahtiyar adamsiniz! Dünyada bir insan yok ki size djan-i-gu-
 enulden hurmet ve sedakaket gueustermesin.

Djariyeniz Neyr.'

Şimdi bir de Türkçe ders defterine bakıp hangi konuları öğrenmeye merak
 saldığını bulmaya çalışalım:

- Hammam
- Odaya bir kimseyi bırakmanızı istemem.
- Yera temiz bir havlou seriniz
- Beni eufleiniz - moi massez (Masaj yapınız anlamına)
- Moumkin oldigui kadar tchabouk terdjih ederim, tachedji beni gueurmesen
- Gueurursa neh olour?
- Her kesin dilinde dolacheour.

- Bouncu arzou etmem.
- İsterim gizli kalsun.
- Yalnız ikimiz bilelum.
- Djanemou sikan chei. karaya tohituyum zaman, Stamboula gueledjek yera Behoulona (Beyoğlu) guideorum, ziyaretler yapaorum.
- (Hakaret için) 1. Hayvan 2. Ahmak 3. Boudala.
- Neh zaman yanlech seuilsem, neh zaman fena konouchoursem, bana doghroultounouz.
- Bou mezar tachina neh zaman yapdouradjaghiz, iki tane misl (bir, biri gu-ibi) isterim.
- Guidiniz imamian effendiden sorounouz namaz vaktinde djamiya guirabi-lerimiz (ou guirahmezmiz)
- Bana namouzlou bir kadin oldoughounou seuledi
- Cheir emine (Şehremini) sorear turkeyi eurenidimizme?
- Cherki seulemekda Ferouz hanoum size yardım etdime? Oundan me eu-reyendiniz?
- Daha fazla para vereorum taki keupek iavroulounou ezmeyesen.
- Beuluk bir daavet oladjak, bou tchok djanemou sekar.
- İsterim ki kendi kendime istedeyim guibi yachaarm, kimse beni rahatsız et-meyen!
- Ziyafet gubi tekellufli cheileri sevmem.
- Var ol, oghouloum.
- Sizden afou isterim.
- Güzel cadina naz yakechir.
- Neh zaman tekrar (bir daha) gueledjeksınız?
- Az kaldı ducheordum.
- Tchok djanoum sekeldou.

BELKIS'I KISKANAN ÜÇ HAYALET

Belkis'ın Loti'ye bağlılığı - isterseniz aşkı diyelim - kimsenin gözünden saklanabilecek bir şey değildi. Düello haberi geldiğinde genç kadının iki gözü iki çeşme ağladığını bilmeyen yoktu, bunu yazar bile günlüğüne önemli olay olarak kaydetmişti. Ayrıca ondan bir de mektup aldı:

"Sevgili üstat, korkunç - altı iki defa çizilmiş - bir heyecan içindeyim, yarın bu aşağılık ayak takımı ile düello yapacak mısınız? Bu sokak köpekleri ve ödleler size ne yaptı? Beni kısa bir yazı ile temin ediniz sevgili üstat. Size birşey olursa daima emrinizdeyim sizi bütün ruhumla ve sevgi ile bağlı bir dost gibi tedavi ederim."

Hatta ikisinin buluşmalarını gizlice izleyenler bile vardı. **Neyr** imzalı mektup bu ilişkiyi kiskandıklarını saklamıyordu:

"Matmazel B.H. ile dünkü çok hareketli konuşmanızın konusu neydi? Dün saat 3.5'a doğru kayıkla açıktan geçiyorduk, sandalınızı küçük beyaz bir evin önünde gördük. Yaklaşınca, gayet açık olarak sizi bu genç kadınla bir arada farkettilik. (...) Tarafınızdan beğenilmek üstünlüğüne sahip olan bu çok güzel kadının (...) cazibesini biz diğer Türk kadınları da takınmalıyız..."

Bir de İzmir'den geleni var. **Nesime Ragıp** adlı bir kadının **Leyla** adındaki bir diğerine yazdığı bu mektup, ikincisi tarafından tercümesiyle birlikte gönderilmiş. Yazarın Japon sevgilisi ile bir bağıntı kurarak kendisine **İzmirli Krizantem** adını veren kadının, arkadaşıyla, hayallerinde Loti'yi paylaşmadıkları anlaşılıyor. Alaylı bir dille ve yazarın kedilere aşkını ele alarak şunları yazıyor:

"Samimi rakibim, bu baharda birlikte Nuriye'nin objektifi önünde, başlarımızı örtüp poz vermeliyiz; sonra siz Gülbahçe, ben Nevbahar gibi Abrakadabra tarzı isimlerle imzalayıp P. Loti'nin egzotik koleksiyonuna gönderip seçimine arzetmeliyiz. Zannedirim sizin adaylığınızı geri çekmeniz gerekecek. Mademki tanrıların bu gözdesi minyatür kaplanlara böylesine bir sevgiye kapılmış, onun hoşuna gitmek için ben herşeye sahibim demektir. Cesaretim seni güçlendirmesin ama İzmirli Krizantem, Çiftelerli Leyla'ya üstün gelecektir. Neden mi? Bu mektubu okurken bütün sinirleriniz gevşemiş, kalbinizin çalışması bozulmuş ve kiskançlık denilen tatsız his uyanmış olmalıdır."

Sonra ikisi arasında hangisinin daha çok kediye benzediği konusunda - gözlerin maviye çalan yeşili, sabahtan akşama esneyip gerinmek vs. - bir tartışmaya giriliyor.

1905 yılına girildiğinde, Loti'nin artık İstanbul'dan ayrılmak üzere olduğu günlerde, bu kiskançlığın daha da şiddetli sitemlere yol açtığını yine Leyla imzalı bir mektup kanıtıyor:

"Neden bizi aldattınız Loti? Niçin bana, İstanbul'daki bu günlerinizden bizimkinden başka hatıra saklamayacağınızı, bizim tek dostumuz olduğunuzu söylediniz? Ve şimdi bize diyorlar ki, bir Türk kadını seviyormuşsunuz."

vous me venez intimement - elle hier

Mardi 12 Avril 1904

Je répondrai sans cesse à desir
de lire dans l'âme de l'étranger
d'assavoir lui répondre moi et
à sa pensée.

Mlle Hous - de - Nissa

poste restante allemande

Nissa

je vous prie de répondre immédiatement.

Monsieur

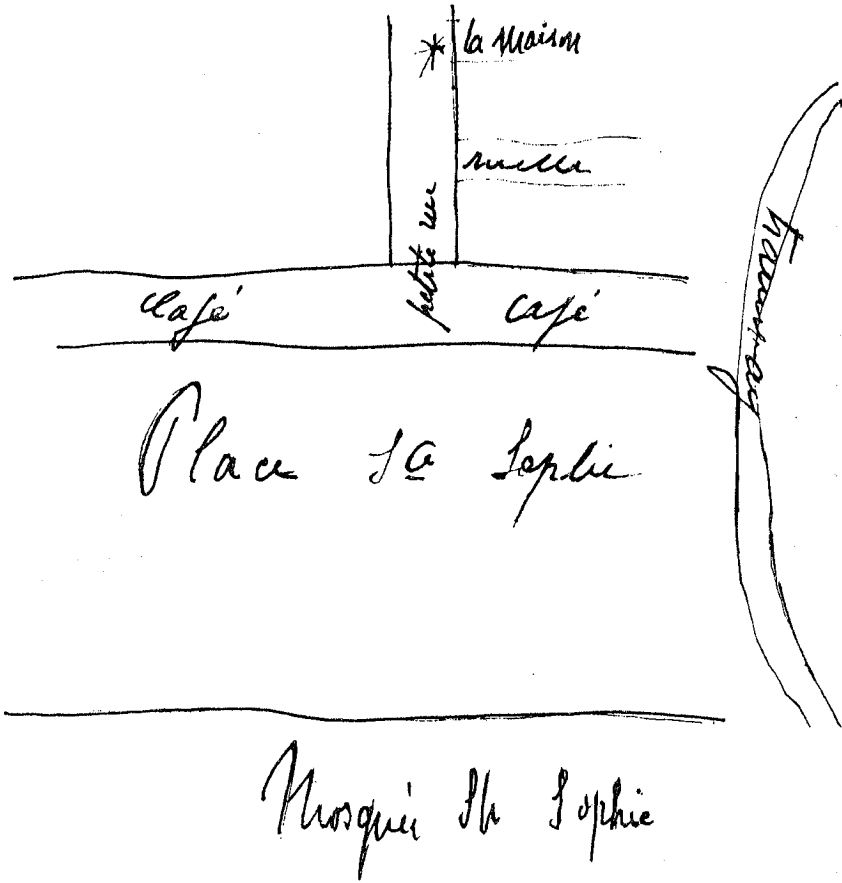
Vous m'avez écrit sans cesse jeune
femme vous écrivez un jour en
vous disant les émotions excellentes
en son âme par la lecture d'étrangers
Je suis, nous sommes d'anciens amis
en vous garde ce souvenir est pour que
de votre part une marque d'amitié
ou même de sympathie.

Üç Hayalet adına Loti'ye ilk gönderilen 12 Nisan 1904 tarihli Nur el Nissa imzalı Kireçburnu'nda buluşma mektubu.

Bu son kelimenin altına iki sert çizgi çektikten sonra Leyla devam ediyor: "Tarafınızdan açık yürekliliği hak edecek kadar dostunuz değil miyiz? Süphesiz bize bunları anlatabilmek sizin için güçtü; çünkü gözünüzde, içinde ne olduğunu araştırmak için sökülen garip biblolar, basit araştırma konularından başka bir şey değildik (...) Geçen gün hastanede hatıralardan bahsederken "bundan başkası olmayacak" demiştiniz. Bunun yerine niçin "buraya gelecek kadar beni sevdiklerine göre dostlarım, yurtlarında mutluluğa yeniden rastladığımı öğrenmekten kıvanç duyarlar" demediniz...Mutluluk...Bunu size bütün mektuplarımda temenni etmedim mi?"

Yazara böylesine sahiplenerek çatmanın gerisindeki mantığı anlamak için olayları Loti'nin günlüğünden izlemek gereklidir.

16 Nisan 1904 - Nurel Nissa isimli bir Türk kadından mektup aldım...Esrarengiz kadın inanılmaz bir yerde randevu veriyor: Vapurla Boğaziçi'nin son iskelesine vardıktan sonra at arabası ile gidip, Karadeniz'e açılan burundaki (Kireçburnu) bir kahvede buluşacağız...Gidip beklerken bir araba durdu, içinde peçeli kadınlar işaret ettiler ve arabadan indiler. Üç kişiydiler, duyguları anlaşılamaz üç 'Kara Hayalet'. Şık, narin ve gençtirler. Eldiven ve peçeleri hariç herşeyleri siyah. Peçeleri öyle kalın ki yüzlerinin hiçbir tarafını görmek mümkün değil. Peçenin altından yumuşak, biraz boğuk esrarengiz ve sevimli sesleri çıkıyor. Biri "Mösyö Loti değil mi? dedi. Sonra üçü de nezaketle selamladılar.

Ayasofya'daki haremde buluşma için Loti'ye gönderilen çağırı mektubundaki plan.

Beyaz eldivenli ellerini bana uzattılar. Deniz kıyısında yirmi dakika kadar yürüdük. "Biz ruhuz, ruhlarız." Öyle güzel, öyle derin ve tatlı şeyler söylüyorlardı ki. Kesin olarak dürüst, hanımefendi tavır ve zerafetinde kişiler...Hiç de böylesini beklemiyordum. Biraz titriyorlardı: Çünkü yaptıkları şey öyle tehlikeliydi ki! Ve Türk geleneklerini bilen benim için yolda bu üç kara bilmece ile konuşmak öylesine garip ki!

Bir an çok endişelendik, yolda görünen Türk askerlerinin bu uygunsuz davranışımız karşısında ne yapacaklarını şaşırdılar. Kadınlar yaprak gibi titriyorlardı. Ama askerler yürüyüp gitti. Kadınlar acele arabalarına bindiler. Birbirimizin aksi yönlerde arabalarımız yola çıktı.

30 Nisan 1904 - Firuzağa Camisi'nin civarındaki bir evde buluşmayı önerdiler. Gerçekten tehlikeli bir davranış. Bir 'fakir dostu' evinde buluşmamız için ikna etmişler...Beni birinci kata çıkardılar ve işte hayatımda ilk kez bir haremdeyim. Pencereleri kaplayan kafeslerin aralıklarından sızan ışıklar altında üç nazik hayaletle çevriliyim...Burada yaptığımız şey ne kadar anlamsız..Söylediklerine göre 'fakir dost' evini vermek istememiş ama Piyer Loti denince 'Ne isterse olsun' demiş...Altın zarflı fincanlardan kahve içtik...Üç hayalet de inanılmayacak kadar sık, giysileri en son moda Avrupa elbiseleri. Kölelerini, haremağalarını, hizmetçilerini nasıl atlatıp geldiklerini anlatıyorlar...Bana yaşamlarındaki bütün ızdırapları, kapalı yaşama itirazlarını, gerçekleşmesi imkânsız rüyalarını da naklediyorlar...

Şair Nigar hanımı da evinde ziyaret ettim...O da ince bir tül ile yüzünü örtmüştü.

25 Eylül 1904 - Her çeşit Rum ya da Levanten ile hatta Avrupa yakasıyla ve Tarabya ile ilişki kestim.

12 Aralık 1904 - Belçika elçisinin evinde ilk kez üç hayalet peçelerini açıp yüzlerini gösterdiler.

14 Aralık 1904 - Üç kadın dostum, kinse inanmayacak ama gemide beni ziyarete geldiler. Üçü de şapkalı ve Avrupalı elbisesi giymiş. Yüzleri açık...Ama korkudan kurtulamıyorlar...Elbiseleri Belçika elçisinin eşi sağlamış.

14 Ocak 1905 - Üç kadın dostum haktaneye gelip yaş günümü (55. yaş) kutladılar.

19 Ocak 1905 - Büyük cesaret. Küçük kadın dostlarımı evlerinde ziyaret ediyorum.

9 Şubat 1905 - Firuzağa'daki evde tekrar buluştuk...Başımda fes elimde tesbih ile Türk olarak gittim. Sokağa çıkıp birlikte yürümeye başladık. Onlar haremimin kadınları, ben de Sefa Beyim. Mükemmel Türkçe konuşmamız gerek, aksi halde çok tehlikeli olabilir. Onların başında skandal ve sürgün tehlikesi var...Hep birlikte Aziyade'nin mezarını ziyarete gittik...Üçü de ellerini açıp dua ettiler...Artık bu mezarı ona bakacak olanlara hediye ediyorum.

.....Aynı gece Belkis ile Pera Palas'ta İtalyan elçisi İmperiali'nin balosundayız.

14 Mart 1905 - Firuzağa'daki evde tekrar buluşma

21 Mart 1905 - Ayasofya civarındaki bir evde son buluşmamız, fesim ve tesbihimle randevuya gittim...Üçü de büyük annelerinin eski Türk giysileriyle ortaya çıktılar. Tam oriyantal bir hava....Haremin çözümlemeyen sükunet ve tadına hasretim.

...Boğaza veda ziyaretine gittim, beraberimde Belkis ve annesi de var.

28 Mart 1905 - Üç hayaletle evlerinde bir kere daha buluştuk...Zennur (Aslı Zinnur'dur ama Loti'ye uyarak hep böyle kullanacağız) ve Nuriye dans edip gösteri yaptılar.

29 Mart 1905 - Belkis ve Reşit Safvet ile buluşma, bir haremi ziyaret ve müzik dinleme.

30 Mart 1905 - Rıhtımda beni uğurlamaya Belkis de, üç hayalet de geldi...Zavallı üç kadın kapalı yaşamlarına döndüler, artık peçeleri açıklamayacak...Onları bir daha göremeyeceğim.

Son ana kadar Belkis ile **üç Halalet Kadın (Neyr, Leyla, Zennur)** arasın-

11 Ramazan

Monsieur

Des dames bourgeois désir-
ent énormément vous voir.

Elles seraient très-honorées, si
vous vouliez vous rendre à la
mosquée de Perouz-agha, à Péra
jeudi prochain, 16 Ramazan,
de deux à trois heures à la
franque.

La mosquée Perouzagha se trouve
entre l'hôpital allemand et Sali bazar

1904 yılı Ramazan'ında Loti'ye davet

"Mösyö, Türk kadınları sizi son derece görmek istiyor. Eğer Beyoğlu'nda
Firuzaga Camii'ne Ramazan'ın 15'inde saat alafranga iki ile üç arasında
gelirseniz büyük bir şeref duyacaklar. Firuzaga Camisi Alman Hastanesi'yle
Salıpazarı arasındadır.

daki rekabetin hep devam ettiği anlaşıyor. Bir yanda İstanbul'un ortasında ba-
lolara, tiyatrolara girip yüzü açık tam bir Avrupalı yaşamı süren bir Müslüman
kadın var. Diğer tarafta bilgileri, davranışları, giyimleri, çevreleri ve fotoğraf çe-
kişleriyle ondan hiç de aşağı olmadıklarını kanıtlayan üç kadın. Ama her fırsat-
ta yaşamlarının ızdıraplı ve üzücü yanlarını, kapalılığını, özgürsüzlüğünü aktar-
makla müşguldüler. Belçika elçisinin evinde hatta kendi evlerinde - Hem de bu
ev Beyoğlu'nun ortasında Belçika elçiliğine bir hayli yakındı - Loti'yi kabul ede-
biliyor ama her fırsatta da harem yaşamını eleştirme için ona haremlerde ran-
devu veriyorlardı. Loti Belkis'la da hareme gidiyordu ama eğlenmek içindi.
Aradaki önemli fark, Belkis'in yaptıklarını saklamaya çalışmamasına karşılık
Üç Hayalet'in gizliliğe büyük önem vermeleriydi. Loti'ye kimliklerini açıklamı-
yorlar ama zaman zaman ulaştırdıkları bilgilerde İstanbul yüksek çevrelerinin
ancak elde edebilecekleri ilişkilere sahip olduklarını gösteriyorlardı.

Örneğin 6 Eylül 1904 tarihli bir mektupta ilginç bir davet var:

"Perşembe günü, yani yarından sonra sizin de tanıdığınız Nuriye Rıdvan'ın
düğünü var. Oraya çarşaf içinde girmeyi deneyecek misiniz? Bu İstanbul'un en
güzel, zengin ve en doğulu düğünlerinden biri olacak. Eğer arzu ederseniz size
bir çarşaf yollar ve gerekli bilgileri veririz."

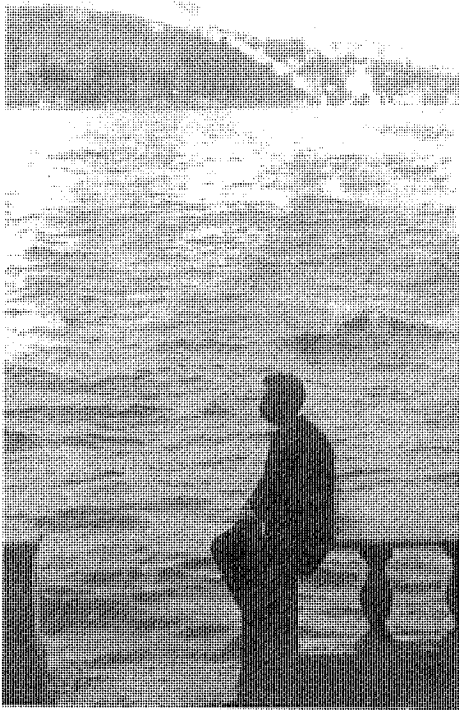
Hele Leyla'nın 1905'in ilk günlerinde gönderdiği bir mektup var ki, ancak
Bâbiâli'de çok yüksek mevkili birisi tarafından verilebilecek bilgileri içermekte-
dir:

"Size herhalde faydalı olacak bir bilgi vereyim. İstanbul'un bütün polis me-
murlarında fotoğrafınızın bulunduğunu biliyoruz. Bunun iyi bir maksatla dağı-
tıldığını zannediyorum. Gezintilerden hoşlandığınızı biliyorlar. Bu şahıslara res-
min yabancı askeri gemilerden birinin komutanına ait olduğu, sizi engelleme-
me, canınızı sıkılamaya dikkat etmeleri önemle söylenmiş. Şüphesiz bunu bil-
memiz yararlıdır. Sizi görmemiş olmalarına da şaşmam...Şu halde dikkatli olu-
nuz..."

Böylesine önemli bilgiyi daha ayrıntılı şekilde elde etmek Loti kendilerine
başvurmuş olmalı ki kısa süre şöyle bir mektup alır:

"Resminiz ve polis hakkında biz de daha fazlasını bilmiyoruz. Maamafih sa-
dece olası bir olayı önlemek amaçlı olduğunu zannediyorum. Herhalde çekici
konuları ve macerayı aradığınızı, her yere girdiğinizi düşünmüş ve işgüzar ve
sakar polisleri dikkate davet etmeyi tasarlamışlardır. Onlara 'Bu efendiye iyi ba-
kın ve canınızı sıkılamaya özellikle dikkat eden denmiş. Anlaşıyor ki tanınma-
dan dolaşmak size yasak."

Loti'nin İstanbul sosyetesinin bilgisi dışında bırakmaya özen gösterdiği bu iliş-
kisi sık buluşmadan çok karşılıklı mektuplaşmalarla devam etti. 1905 Martın-
da, İstanbul'dan ayrılmadan hemen önce Neyr imzasıyla aldığı bir mektupta bir
yıl içinde toplam 22 saat birlikte oldukları kaydedilip bunu hiç olmazsa 24 sa-
ate bir gece ve gündüze - tamamlamak için iki saat daha buluşma önerilmiştir.
Neyr el Nissa, Leyla, Zeynep imzalarıyla aldığı mektuplar ise 120'den fazladır.
Belki üç Hayalet'in aile bağlantıları hakkında fazla bilgi sahibi olmadı ama ür-
külecek nitelikleri bulunmadığını da farketti ve harem konusundaki uyarılarını
ciddiye aldı. Üç hayaleti kimse bilmiyordu ama bir yandan İstanbul'daki dostla-
rı, diğer yandan Abdülhamit'in ünlü hafiyeleri yazarın ilgisinin nereye odaklaş-
tığını fark ediyorlardı. İstanbul'daki Paris gazetelerinin muhabirleri de yeni bir

Loti İstanbul'un iki hayran olduğu yerinde: Boğaziçi'nde Ostrorog'ların yalısında ve Topkapı mezarlığında Aziyade'nin mezarı başında.

romanın kokusunu almışlardı. Loti'nin kendisinin de bunu onlara fısıldamış olması mümkündür. Daha 1905 Şubat'ında görev süresinin sona ermesinden bir buçuk ay önce yeni eserinin müjdesi kamuoyuna ulaştırıldı; Ünlü romancının ismini **"Les Desenchantees"** koyacağı bir romanı hazırladığı açıklandı.

İsminin vuruculuğu derhal ilgiyi artırdı. Türk çevreleri o zamandan günümüze bu sözcüğe Türkçe karşılık bulmaya çalıştılar. **Nâşâdlar (Kederliler), Mutsuz Kadınlar, Bezgin Kadınlar, Hayal Kırıklığına Uğrayanlar, Kırık Hayalliler, Aştan Yüzü Gülmeyenler Karabahtlılar, Gülmemişler,** diyenler çıkmıştır. Hatta **Yahya Kemal 'Sihri Efsununu Kaybeden Kızlar'**ı önermiştir. Biz 'Mutsuz Kadınlar'ı kullanacağız.

İşin ilginç Fransızlar da kendi aralarında romanın konusu ve sözcüğün anlamı üzerinde tartışma açmışlardı:

"Bir Türk atasözü **"Taksim suyundan içen bir kez daha içer"**der. Loti de evvelce içmişti, yine geldi ve içti...İstanbul içindeki gezintileri devam ediyor ve her seferinde yeni duygularla zenginleşiyor. Yeni kitabı bunların ürünü olacak. Ama ismi Mutsuz Kadınlar olmayacak, bu sözcük aslında konunun genel içeriğini aktarıyor. Mutsuz Kadınlar! Bununla eskiden doğulu yaşamının verdiği tatlı hayali kaybeden hangi kadınlar olduklarını tahmin zor değildir. Doğuya özgü tutkuları aşkı teneffüs ederken Loti'nin kitabı, herhalde, sefaleti artıran bazı hayallerin başarısızlığını ortaya koyacaktır. 1905'in Aziyadeleri, onun eskiden karasevda olduğu zamanda tanıdığı ve sevdiklerinden farklıdır. Ve herhalde, Türkler'in ülkesine, Türkler'in ruhuna ve İslam diyarına duyduğu bağlılıklardan vazgeçmeden bunu saptamaya çalışacaktır."

Aziyade yine gündemdeydi, sadece otuz yıl aradan sonra Yirminci Yüzyıl başı Aziyadelerinin ve farklılıklar gösterdikleri gündeme getirilecekti. Böyle bir karşılaştırma düşüncesi daha Üç Hayalet'in kendisine gönderdikleri ilk buluşma mektubunda vardı **'Aziyade'yi unuttunuz mu, onun kızkardeşleri sizi ilgilendirmiyor mu?"** diyerek adeta ilk andan onu yönlendirmişlerdi. Sohbetleri sırasında da neden artık romanlarında aşka yer vermediğini sordular. Loti klasik bahanesinin arkasına saklandı. Aziyade'nin üstüne aşık olamayacağını belirtti. O zaman da ruhunu şad etmek görevi oluyordu.

Artık Loti'nin haberleri ve romanın içeriği sürekli olarak kamuoyuna yansıtılmaktaydı:

'Loti yarın (1 Nisan 1905) İstanbul'u terk ediyor. Büyük bir üzüntü içinde sevgili Eyüp'üne Allahaismarladık dedi. Dağarcığına önemli ve olağanüstü bilgiler yüklemiş olarak gidiyor. Bunları beklemedik şeyler içerecek kitabına aktaracak, yani Türk toplumunun değişme bunalımını ortaya koyacak. Loti'yi seven ve hayranlık duyan Türkler, haklarında ne diyeceğini tartışmakla meşguller...'

'Ülkesi hakkında her yeni kitaptan endişelenen sultan, bundan ürüyor. Düşününüz, öylesine Türksever olan Loti ya eleştiriler yöneltirse?... Önemli bir soru işareti.'

'Aziyade'den Mutsuz Kadınlara kitabı 1905'in son günlerinde çıkacak ama müthiş sesi şimdiden iştiliyor. İsmi ilgi çekmeye yeterli. Böylece Aziyade ile Modern Aziyadeleri karşılaştırabileceğiz.'

'Küçük Çerkez esir Aziyade, dikiş nakış, gülsuyu yapmak, kına yapmak, ismini yazmak, sigara içmek, afyon çekmek ve zenci kölelerin öykülerini dinlemekten başka birşey bilmiyordu. 1905'in Aziyadeleri sanata açık, Edebiyatı se-

viyor, piyano çalıyor, Sain Saens ve Wagner'i biliyorlar, zira güzelliklerin yıkıcı sı uygarlık hareme kadar erişti. Ne denirse densin, Türkiye, hareketsiz durgun Türkiye eski rüyalarını red ediyor. Ama daha başka sürprizler de var.'

Bu yayınları Üç Hayalet de okuyorlardı. Romancının yazmasına her çeşit harem haberi ve bilgisi sağlayarak katkıda bulunan genç kadınlar, eserin sonucunun kendi istedikleri yönde çıkmamasından kuşkulı olmaya başlamışlardı. Zira yazarın Türklere sempatisiyle tezlerini yumuşatmasından korkuyorlardı. Fransa'ya gittiğinden beri de mektuplaşmayı kesmedikleri Loti'ye, 1905 Aralık'ında, heyecan verici bilgiler ulaştırdılar: Leyla tekrar eski kocasıyla evlendirilmek isteniyordu, genç kadın intihara hazırdı.

Tam bu ortamda 1906 Ocak ayının ortasında bütün gazeteler Osmanlı Hariciye Nezareti Müsteşarı'nın iki kızının haremde kaçıp Fransa'ya doğru yola çıktıklarını yazınca Loti Sevgili Hayaletleri ile bağlantılarını kurmaya başladı. Nuri Beyi tanıyordu, evine bile gitmişti, kızları Zennur ve Nuriye'nin bahislerini de işitmiş ama kendilerini hiç görmemişti. Bunların Nuriye ve Zennur olmaları kuvvetli bir olasılıktı. Belgrat, İstanbul ve Paris'teki dostlarına mektuplar ve telgraflar yollayarak genç kızlar hakkında bilgi vermelerini istedi.

Sadece, iki kişi olmaları onda da Leyla'nın intihar etmiş olabileceği kanısını güçlendirmişti. Romanının sonunu buna göre değiştirmeye girişti.

ÜÇ HAYALET'İN KAÇIŞ ÖYKÜSÜ

İki Müslüman kadının haremde kaçması tabii ki Avrupa kamuoyları için çok ilginç bir haberdir. Ama ilk defa bir Müslüman kızın kaçışının öyküsünü kendi kalemle açıklamaları gazetecilik açısından da önemli bir girişimdi. Paris'in Figaro gazetesi de bu fırsatı kaçırmadı. Böylece kaçıştan beş hafta, romanın çıkışından bir ay önce bütün dünya Nuriye'nin anlatımıyla olayların perde gerisini öğrendi... Tabii onun söylemeyi arzu ettiği oranda. 'Haremde kaçışımız' başlığını taşıyan yazı 'Bizi sürekli olmak üzere ve hiçbir üzüntü duymadan vatanımızdan vazgeçmeye yönelen herşeyi nasıl anlatmalı' diye başlamakta ve şöyle devam etmektedir:

"Bize haremde kapılarını açan ve bilinmeze, hayata ve özgürlüğe sevkeden bütün dramı anlatabilmek için gerekli sözcükleri bir yabancı dilde nasıl bulabiliriz?

8 Ocak 1906 Pazartesi - Gün ağarıyor, bütün gece uyuyamamaktan gözlerim açık ve yanıyor; beynim tüşümekten yorgun, ama garip şekilde sakin, hatta herşeye elveda demenin gerektiği bu son gecede, olabileceğinden daha sakin!.. Türk genç kıızı olarak yaşamımın içinde geçtiği bu odanın en küçük köşelerini, en küçük eşyalarını gözden geçiriyorum. Sabahın erken saatlerindeyiz. Yüksek ve tamamen parmaklıkları pencereden, soluk ve donuk bir ışık, haremli kapatan küçük tahta parmaklıklarla kesilen bir ışık içeri yansıyor. Bronz süslemeli meşeden, üzerinde bir lamba bulunan, büyük büronun üzerine düşüyor.

Lambanın ışıklarını çerçevelediği dairenin içine portreler diziyorum; her yaşta fotoğraflarım. Kendim için bazılarını seçiyorum, diğerlerini ise sevdiklerime ithaflarla imzalıyorum. Terkedeceğim, ama herşeye rağmen yine de seveceğim herkese. Bu, uzun ve üzücü bir iş; sona erdiğinde Türk odası daha aydınlanmış bulunuyordu, eşyalar daha iyi farkediliyor. Koyu renk mermerden şöminenin üzerinde bulunan saat çalıyor. Portreleri ayrılışımdan sonra bulmaları için bir kenara sıkıştırıyorum. Bu davranış bir parça, intihar etmek isteyenlerin ölümlerinden sonra bulunmasını istedikleri şeyleri sükunetle hazırlamalarına benziyor.

Hepsinin üzerine kapıyı kilitliyorum, ama elim biraz titriyor. Aylar ve aylardır bu kaçışı beklediğim ve hazırladığım halde elim ilk kez titriyor. İrademi asla düzenlenebilir olmayı uygulamak için kullanmadım; ama yaşamımın bir anında cereyan edecek önemli ve kesin bir olay için daima hazır oldum; bu yüzden ki bugüne kadar her türlü zorbaca baskılara ve eziyetlere gülerek ve sükunetle karşı çıktım.

Ayrıca, bu sabah Türk odamda, dirseklerime dayanıp girişimimizi düşünürken, özgürlüğe dümdüz gidemeyeceğimizi, bunun için ağır bir bedel ödememiz gerektiğini ve daha pek çok ızdırap çekmekten kurtulamayacağımızı kendi kendime söylüyordum.

Bizi Türk yaşamımızdan yavaş yavaş koparan çeşitli sebepler saymakla bitmez. Birini diğerlerine üstün saymayacağım. Bizde nefret uyandıran bu yaşamın tümüydü. Ömrümün başlangıcından kaç kez, çevremdeki şeylere ve adetlere ilgi duymak, bağlanmak, anlamayı denemek isteği içimden geçmiştir. Ama başaramadım. Bunun için çaba sarfetmediğim için kusurlu sayılmam. Çabaladım ama boşa çıktı. Kalbim ve ruhum kırık olarak sonsuza dek bunu götürebilir miydim?

Oysa biz Türk kadınları için, bütün geçmiş yaşamımızı terketmek, herşeyi dışlamak, peçeyi ve imanı bırakmak ne kadar güçtür!...

Bana şimdi gülerek baktığı ve onayladığı izlenimini veren bir aile büyüğümüzün ciddi bir portresi altındaki bronzdan saat tekrar çaldı, odadaki ışık arttı. Burada hemen yanıbaşında bulunan ruhu acaba bana ne tavsiye ediyor?... Yaşama yönelmemi mi, yoksa küllerin altına gömülmemi mi?

Ruhu sorguladım; bana birşey söylemedi ama yüzünde endişeli bir ifade belirdi ve artan ışığın etkisi altında, vatansın duruma gelmemizin sebebi olmaksızın yüzünden gözlerinde yaşlar belirdiği duygusuna kapıldım. Anlaşılmaz ve derinlerden bir atalara bağlanma özlemi beni kaçmağa itiyordu. Oysa son dakikada kalbim parçalanıyor ve bütün donuk sabahlara benzeyen bu sabahta, parmaklıkları odamda ruhumun parça parça edildiğini zannediyordum.

Kapımı açtım; küçük cariyeye her zamanki gibi odama gülerek girdi. Her zamanki gibi kahvaltımı, gümüşten bir tepsi içinde getirdi, çehremde sağlıklı göründüğünü söyleyip övdü, sonrada ekledi:

-Büyük hanım da böyle iyi olabilir!

Küçük Saadet'in ablama özel bir sevgisi vardı, birden gözlerim yaşardı:

- Saadet, yemin ediyorum, yakında iyileşecek.

- Allah yardım etsin... İnşallah...

Ablam, sevgili ablam!... Evet onun için, özellikle onun için gidiyordum. Onu kurtarmak, onun yaşama dönmesini ve güneşe gülmesini sağlamak için değil

miydi bunlar?... Kendisini çevreleyenlerden benden de fazla kopmuştu, zira aramızda en çok ızdırap çekmiş olan oydu. Yıllar boyu gece ve gündüz ezilmişti, şimdi hastalığa yenik ve bir çocuk kadar zayıftı. Allahım, onun için, öyle iyi huylu ve ruhu yaralı biri için neler yapmazdım? Kederli gözlerinde bir parça neşe belirmesi için nelere başvurmazdım?... Benim yaptıklarım öyle az ki, bunlardan bahsetmek kafamı karıştırıyor, oysa o çocukluğumun ve ilk gençliğimin iyilik meleği ve sevgili koruyucusu olmuştu.

Şimdi roller değişti, bu sabahtan itibaren ben senin ablan olacağım.

Bir gün önce, aynı mahallede oturan ablamın evinden Kanlıca'da oturan yeğenimize bir hizmetçi ile mektup yollamıştık. Bunda diyorduk ki: 'Yarınki pazartesi yahut yarından sonraki salı günü sana gelip 24 saat kalacağız. Bizi bekleye. Eğer tesadüfen varışımızdan önce evden bir mesaj gelip sende olup olmadığımızı sorarlarsa hemen 'evet' yanıtını ver. Belki gecikiriz.'

Yeğenimiz hemen yanıtladı: 'Ne düşündüğünüzü anlamadım ama endişelenmeyin, size yardımcı olmak için elimden geleni yapacağım ve sizleri bekliyorum.'

Bunlar dünkü Pazar günü oluyordu.

Bugün Pazartesi öğleden bir saat önce dostum Cenan'ın gelişini haber verdiler. En iyi ve en sadık dostum ama şahane siyah gözlerinin benim donuk gözlerimle son defa karşılaşacağını bilmiyor.

Bilmiyor ve neşe içinde... Neşem onunkine eşit ve küçük mavi salonda çene çalıyoruz. Öğleye doğru sükûnetle ona teklif ediyorum:

- Öğle yemeğine ablama gitmek ister misin?

Keyifle kabul ediyor; esasen bu üçlü yemekleri sevdiğini biliyorum, zira bunlarda yaşamımızın her konusunu serbestçe konuşabiliyoruz. Aslında öneriyi şöylesine yapıyorum, içimden gerçekleşebileceği konusunda şüpheler var, bakalım annem izin verecek mi? Odasına gidip sordum, her zamanki gibi ciddi ve kederli. Güçlülükle iki saat yok olmak için izin alıyorum.

Aynı anda, Galata'dan bir küçük Bulgar gemisi ile Burgaz'a gidip oradan demiryolu ile devam etme planımı tamamen altüst eden bilgiler geldi. Karadeniz'de fırtına çıkmış ve gemiler kalkamayacakmış. Şimdi ne yapmalı? Tek bir yol var, bu akşam saat sekizde Sirkeci garından hareket edecek trene binmek. Hayır, bu her şeye rağmen büyük çılgınlık olur. Oniki saat daha Türk topraklarında kalmak!... Ya hareketimizden şüphelenir ve neyle gittiğimizi öğrenirlerse. Odadaki büyük aynanın karşısında çarşaflarımızı giyerken ben bunu düşünüyorum. Sabahleyin başımdan ayağıma her şeyi iki adet giymiştim. İki bluz ve iki ceketim var. Cenan kilo aldığını söylüyor. Çarşafımın etekliğini düzeltiyorum, peçemi gözlerimin üzerine indirdim, artık hazırız.

Cenan'la konuşurken düşünüyorum: 'Evden saat kaçta hareket etmeli? Yarına kadar beklemeli mi? Karadeniz'e bir gemi bulunabilecek mi? Maceraya atılıp trene binmeli mi?... Ah, bunların hepsini göğüsleyebilmenin keyfi!...'

Cenan'ın başka tarafa baktığı bir anda gizli çekmecedan tabancamı aldım. Minicik, gümüş kabızlı. Dolu ve ağır. Elimi çarşafımın altına soktum ve işte tabanca korsem içinde. Cenan hazırlığının ağır gitmesiyle eğleniyor:

- Ablana vardığımızda o yemeğini bitirmiş olacak.

Annemin odasının önünden geçerken Kanlıca'daki yeğenimin erkek kardeşini görüyorum. Bütün vücudum kasıldı. Mahvolduk!... Kızkardeşine yolladığımız

mektup konusunda anneme bir tek kelime söylerse bütün plan yıkılacak, zira planımız onun tarafından çağırılmış olmaya dayalı. Hafifçe seslenip yanıma çağırıyorum. Beni görüyor:

- Merhaba Nuriye, nereye gidiyorsunuz?

- Ablam Zennur'a.

- Bize ne zaman uğrayacaksınız?

Bu soruyu gülümseyerek söylüyor. Susmasını işaret ediyorum; anlamıyor. Yaklaşıp alçak sesle 'Lütfen bundan bahsetmeyin ve hiçbir şey söylemeyin' diyorum. Birlikte annemin bulunduğu odaya giriyoruz. Elini öpüyor ve yanına oturunca bana dönüp 'Söyleyeyim mi?' diyor... 'Hayır... Hayır...'

Annem anlamadan bana bakıyor. Elini öpüyor ve çıkıyorum. Eşikte geri dönüp ona bakıyorum: bu son bakışım.

Bir tek şey beni deli edecek kadar düşündürüyor: Konuşacak mı? Yanımda duran Cenan bunlardan hiçbir şey anlamıyor. Bana böyle birden ne olduğunu soruyor: Yeğenime rastlamanın beni hiç böyle etkilediğini anımsamıyor.

Ablam Zennur'un evi birkaç adım ötede. Beş dakikada oraya varıyoruz. Onu, uzun zamandır ızdırap içinde yaşadığı, bütün ihtimama rağmen havasız ve güneşsiz yavaş yavaş söndüğü kasvetli, soluk renkli odasında buluyorum. Oysa ona bir güneş iklimi ve özgürlük gerekli. İlk sözlerim hayli heyecan verici ve zavallı hastayı sarsıyor. Fransızca olarak 'Biliyor musun, diyorum, yeğenimiz geldi, herşey bitti, gidemeyeceğiz.'

Cenan bize bakıyor, konuşmamı anlamıyor. Yanımızda olması beni sıkıyor. Hem iyilik hem de sadakatin temsilcisi olduğu halde şu anda burada bulunmasına tahammül edemiyorum. Sıkılıyorum. Zaten kafam karma karışık. Doğal olmayan, trajik bir şeyler döndüğünü anlıyor ve veda dahi etmeden sessizce ayrılıyor, biz de onu durdurmak için hiçbir şey yapmıyoruz. Dudaklarımızdan her zamanki dostumuz, bir daha hiç göremeyeceğimiz dostumuz için tek bir sevgi sözcüğü çıkmıyor.

Zennur'la birbirimize sarılmış olarak titreyip duruyoruz. Allahım ne yapmalı? Yüreğim sıkılıyor. İki yıl bekleyip hiçbir şeye ulaşamamak ne kötü. Basit bir boşboğazlık şüpheleri çekecek, gözaltı ve espionlama artacak, böylece herşey bitecek.

Zilin acı sesi bizi uyandırıyor. Gelen yeğenimiz. Merdivenin dibinden bağıyor:

- İşte geldim, hiçbir şey de söylemedim. Bunun ne büyük fedakarlık olduğunu anımsayın.

Subay üniforması içinde, iri ve iyice genç; Allahım ne açık yürekli ve yumuşak bir havası var.

- Gerçekten hiçbir şey söylemedin mi?

Yanıma geliyor, Zennur'un ellerini ellerine alıp soruyor:

- Şimdi söyleyin bakalım, mesele ne?

Yalan söylemek için çaba sarfetmek gerek; ablamın cesareti yok, ben anlatıyorum:

- Önemli bir iş için kızkardeşini uzunca görmemiz gerekliydi. Size gelecektik, izin aldık, planımızın bozulmasından korktuk.

Bugün kardeşinin Zennur'la beni çağırdığını söyleyip gidecek, rahatça birlikte olacaktık ve gece dönemeyeceğimizi bildirecektik. Bu küçük yalan sizde kalmamızı sağlayacaktı.

Gözlerinde tatlı bir ifadeyle 'Buldum' dedi. 'Babanıza benim gelip sizi aldığım haberini ulaştırın, böylece yanınıza köle ya da hizmetçi almaktan da kurtulursunuz. Benimle birlikte gelecek kadar büyüksünüz. Ben önceden gidip kardeşime haber veririm.'

Rastlantılar işleri istediğimizden daha iyi düzenliyor, bu çocuk bilmeden suç ortağımız oluyordu.

- Kabul ediyoruz. Bizi beklemeyin, Kanlıca'ya gidin akşam son vapurla geliriz.

Yine biz bize kaldık, ama konuşmuyoruz. Birbirimize söyleyecek bir şeyimiz yok. Yaşamımızın en önemli günü, en kesin karar günü. Üzerinde durduğumuz meyl kaygan, artık hiçbir şey bizi durduramaz.

Yemek geldi ve gitti, hiçbirine dokunmadık.

Yavaş yavaş kıymetli ve sevdiğimiz bazı fotoğrafları topluyoruz. Düşünüyoruz ki 'bir daha bu soluk ışıkları göremeyeceğiz, bir daha gümüş vazolara bahar çiçeklerini yerleştiremeyeceğiz...' Ve gitmek ve kaçmak hususundaki şiddetli arzumza rağmen ruhumuzda pişmanlık yükseliyor ve gözlerimizi yaşlar doldurduğundan etrafımızı göremiyoruz.

Saat iki: Kesin hareket zamanı. Sessizce peçelerimizi takıyoruz. Hizmetçileri şuraya buraya gönderiyoruz. Cariye ve kölelere gereksiz ama onları sokak kapısından uzak tutacak işler veriyoruz. Artık çıkış yerinde kimse kalmadı. Ev sessiz. Yürüdüğümüzün anlaşılmasını kalın halılar önlüyor. Bir değil üç peçemiz var, birbirimizi bile göremiyoruz. Kapıyı açıyorum, bir araba geçiyor. Durduruyorum. Hafif bagajımızla içine yerleşiyoruz. İşte bitti. Önceki yaşamımızın sayfası tamamen çevrildi.

Artık başka sokaklarda, başka adımlar atmamız... Gelgelelim arabanın içinde tıkalıyıcı hıçkırıkları hiç hesaba katmamıştık. Gerçi bu yeni hayatı şiddetle arzuluyoruz ama, yeni bir yaşama geçişin dayanılmaz ızdırabını nasıl açıklamalı?... Ama bu gözyaşları sadece pişmanlık gözyaşları değildi, biraz da korku gözyaşlarıydı; bizi bekleyen ve tekerleğin her dönüşünün bizi biraz daha yaklaştırdığı meçhulden korkuydu. Kapalı ve kasvetli haremlerimizde hayatı sadece kitaplardan ve kulaklarımıza erişen belirsiz söylentilerden öğrenmiştik, daha fazlasını değil. Ancak içinde yaşadığımız bu karanlık, bu sağırlık, evrensel büyük kalbin çırpınısını duymamızı engellemiyordu ve kendi kendimize aynı ritme uydurmaya hazır olduğumuzu söylemiştik.

Araba yoluna devam ediyor...

Nihayet bize pasaportlarını vermek kahramanlığını ve elbise değiştirmek için evlerine kabul etmek sadakatini gösteren dostların evine vardık. Bizimle birlikte hareket edecek olan genç kızları Marcelle de orada, birbirimizi kucaklıyoruz. Hıçkırıklarla sarsılıyor.

Her türlü Türk anısını, hatta Türk görüntüsünü yani çarşafı ve peçeyi unutmamanın zamanı. Ayrıca makyaj yapmam gerek, zira sevgili dostumun, Marcelle'in annesinin bana ariyet vermeyi kabul ettiği pasaportu 52 yaşını gösteriyor. Ben ise 21'indeyim. Saçlarıma bir kutu pudra döküyoruz. Siyahlanmış bir tıpa mantarı ile yüzüme çizgiler çizip kırışıklar yapıyoruz. Boynuma krem rengi bir şal atıyorum, kısa siyah bir etek, portakal rengi kadifeden bir buluz, hepsinin üzerine geniş siyah bir manto giyerek müthiş bir kılık değişikliğine giriştim. Beyazlaşmış saçlarıma üzerine de -hem de hayatımda ilk kez- yansı dairesel, kenarında

L'émigration des harems

— J'ai vu sur le journal que les demoiselles de pacha, en Turquie, se sauvent toutes pour venir à Paris...
— Peut-on quitter un pays où ce n'est pas la mode d'être maigre !

Figaro'da Albert Guillaume'un çizimi: (21.2.1906)

Haremlerden göç

- Gazetelerde okuduğuma göre Türkiye'de paşanın kızlarının hepsi Paris'e gelmek için kaçıyorlarmış
- Zayıf olmanın moda olmadığı bir ülkeden kaçılabilir mi?

krizantem bulunan bir matem şapkası yerleştirdim ve hepsinin üzerine de dantelden bir ince tül koydum. Türk polisinin kurnaz köpeklerini, her sokağın köşesindeki hafiyeleri ve Sirkeci Garı'ndaki koruyucuları bu kılıkla aşacağım.

Saat yedide gara doğru yola çıkıyoruz. Ben iyi bir aile annesi rolündeyim. İki kızım yanımda; yorgun olduğum için kolumu büyük kızım Marcelle'e veriyorum. Marcelle kendisini oynuyor, yani pasaportu gerçek. Ben annesi oluyorum, ablam Zennur da kızkardeşi, yirmi yaşındaki Yvonne. Tanınmak korkusu beni donduruyor ve hareket edemiyorum. Hayatımda unutamayacağım bir çeyrek saat geçirdim.

Sirkeci, yedi buçuk.

Geçiyoruz, kesin an. Polisler pasaportlarımızı tetkik ediyor. Bir sakınca bulmuyorlar ve geçmemize izin veriyorlar. Türk polislerinin hiç de çapkınlık yeteneği yok, yirmi yaşın çehresi elli yaş diye kabul edilebilir mi?... Bayağı incindim.

Saat sekizde ben ve kızlarım, bana durmadan anne diyen sevgili evlatlarım, yataklı vagona yerleştik.

Oniki saat sonra Mustafa Paşa'da, Türk sınırındayız. Üzücü ve endişe dolu oniki saatlik bir bekliliş. Trenin her duruşu ve sallanışının bizi titrettiği saatler. Edirne'den beri koridorda, kompartımanımızın önündeki Türkçe konuşmalar kulaklarımızda çınlıyor. Gümrükçüler...

Allah kimsenin başına vermesin, ne korku!... Ya bizim evde yokluğumuz farkedildiyse?... Ya haber Kanlıca'ya ulaşınca yeğenimiz onlarda onladığımızı söylemişse? Ya hızlı araştırmalar durumu ortaya çıkarıp gümrükçüler bizi toplayıverirlerse?

Mustafa Paşa'da duruş. Kapımıza iki darbe. İhtiyar anne (Ben) uyur gibi yapıyorum, şal ile boynumu örttüm. Ablam 'Giriniz' diyor. Kapı açılıyor ve ben gözlerimi kapatıyorum. Gümrükçü Fransızca soruyor:

- Barajlarınız?
- İşte.
- Pasaportlarınız?
- İşte.
- İyi, yeter!

İşte Yvonne W.S., 20 yaşında. Marcelle W.S. kızkardeşi, 18 yaşında ve işte Madam W.S. anneleri beyaz saçlarının altında uyuyor. Gümrükçü bu beyaz saçlara saygı duyuyor; hatta olayı haber veren telgrafı almış dahi olsa, yaşına saygıyla bir soru sormuyor. Kapı sessizce ve yavaşça kapanıyor. Tek kelime söylemeden üçümüz elele tutuşuyoruz, bir yandan da gözlerimizden yaşlar akıyor. Tren hareket etti... Sağda solda nöbetçi kulübeleri görülüyor. Sonra birdenbire ilk Bulgar askeri... Kurtulduk.... İşte bitti!... Bu durumda neşe, keder kadar hüzünlü!...

Gün boyunca beyaz ovalar, donmuş dereler, kalpaklı köylüler, küçük Bulgar istasyonları... Yine ovalar ve arada bir büyük ormanlar. Herşey beyaz, bakmaktan gözler yoruluyor. Gün boyunca önemli hiçbir şey yok. Sadece kondüktörün gerçek yaşımı farketmesi korkusu, kızlarımı şimdi gülmeye sevkeden bir korku; kırıksıklarının kaybolmaması için beni tülümün altında hareketsiz durmaya zorlayan bir korku.

Sabah saat yedide Sofya. Zennur ve Marcelle gara inip birkaç kart satın alı-

yorlar. Fesli bir Türk bize çok bakıyor ve telgraf bürosuna girip bir mesaj yolluyor. Kompartımanımızda yemeğimizi yiyoruz ve gece geç vakit penceremizden Sırbistan'ın peri alemini andıran manzarasına bakıyoruz.

Sabahın beşi. Tren ani duruyor. Belgrad'dayız. Bu ismi yazmak şu anda bile beni donduruyor. Anılarıma öyle bir korku ile yerleşmiş ki. Belgrad garının ışıkları bizi tamamen uyandırıyor. Dışarı bakıyoruz ve vagonumuzun önünde polis kafalarını örten iki kırmızı fes beliriyor. Çok geçmeden kapımızda nazik bir vuruş.

- Kim o?

- Kontrolör... Bayanlar, Sırp Komiseri inmenizi rica ediyor.

Böyle bir olayın fecaatini yaşamamış olanlar, bilmem duyduğumuz heyecanı anlayabilirler mi! Zavallı küçük Marcelle alelacele bir rop giyip çıkıyor.

- Ne istiyorsunuz?

Aralık kapıdan yüksek rütbeli bir Jandarma subayını görebiliyoruz.

- Ne istendiğini bilmiyorum ama sadece inmeniz rica ediliyor.

Marcelle kompartımana giriyor. Donmuş dudaklarımdan tek kelime çıkmıyor. Ablamın masa üzerindeki tabancayı alıp kaldırdığını görüyoruz. Ancak kolunu tutacak zaman bulabiliyoruz.

- Ne yapıyorsun?

Sükunetle 'Hiç bir şey' diyor. 'Bu kaba insanların elinde yaşamak istemem.' Eliyle kan rengi kırmızı fesleri gösteriyor. Durumun korkunçluğuna ve bekleyen polise rağmen dizlerimizin üzerine çöküp zavallı ablama verdiği bir sözü anımsatıyoruz. Bize kızını ve ismini veren sevgili dost ne olursa olsun intihara kalkışmayacağına yemin ettirmişti, bunu anımsamasını istiyoruz.

Kapıya bir daha vuruyorlar.

Hazırız. Kolumu büyük kızıma veriyorum ve garda, tutuklanmamızı seyreden meraklıların önüne yürüyoruz. Ajanlar bizi izliyor. Özellikle üç adım ötedeki biri, galiba bizi etkilememek için şapka giymiş, onu fesli görmüştüm ve şaşı gözlerinden tanıdım.

Yolcular ve askerler bize bakıyorlar. Garın kapısında duruyorum. Polis komiseri yanımda. Anne olarak ben konuşuyorum:

- Mösyö, trenden neden indirildiğimizi söyler misiniz?

- Türk elçiliği sizden şikâyetçi oldu.

- Peki nereye gidiyoruz?

- Sanırım elçiliğe.

- Mösyö, Türk müsünüz, Sırp mı?

- Sırp'ım

- Türkiye'de miyiz, Sırbistanda'mı?

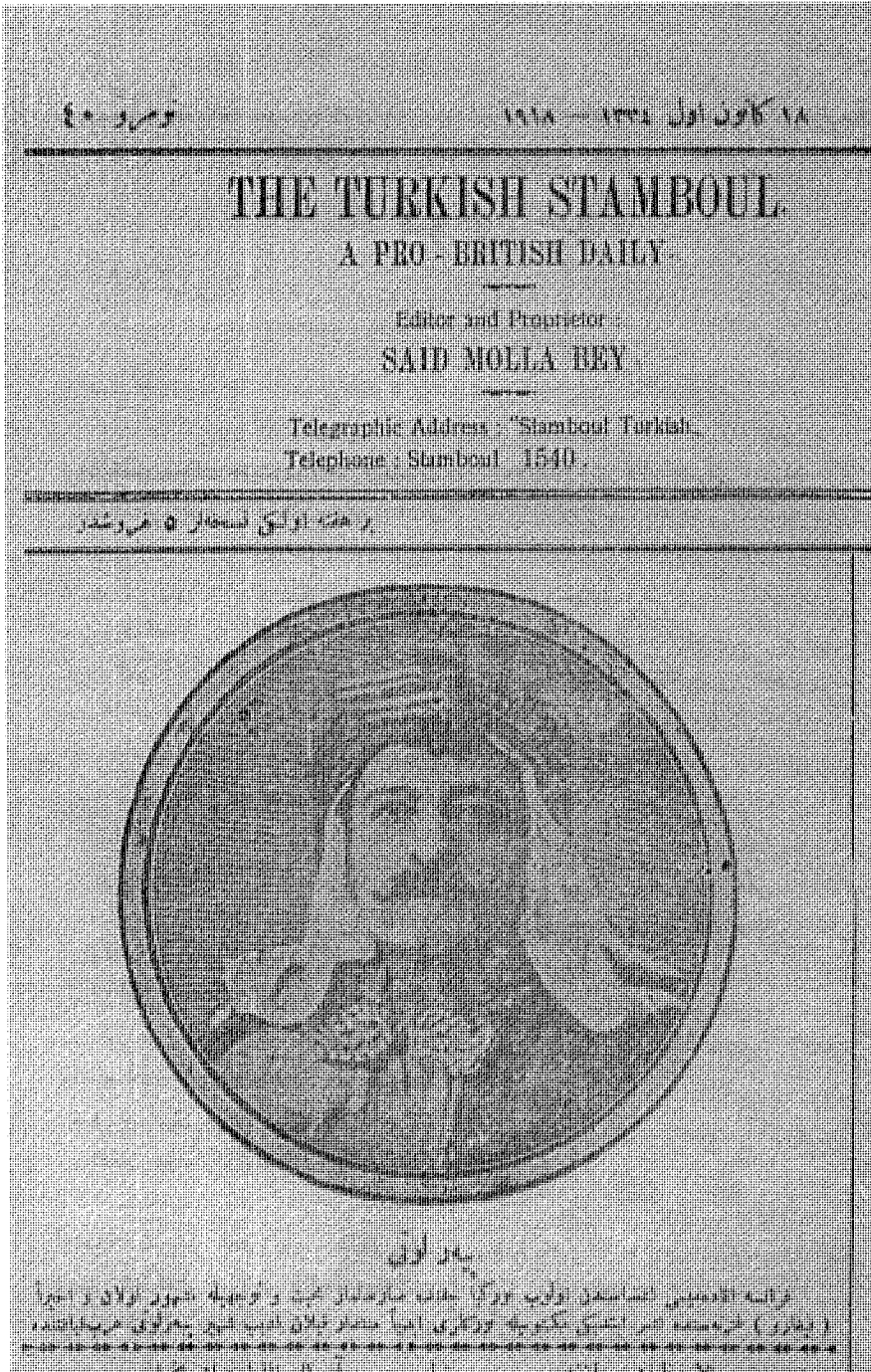
- Sırbistan'da.

- Öyleyse, Sırp topraklarında sadece Sırplarla işimiz olur. Türkleri tanımıyorum ve onları görmek istemiyorum. Lütfen endişelenmeden gidebileceğimiz bir yeri bize gösterin?

- Nereye gitmek istersiniz, lütfen siz seçin. Otele gidebilirsiniz.

- Evet otele. Bana hiçbir tehlikeye maruz kalmayacağımız hususunda şeref sözü verin.

Şeref sözü verdi, elini uzattı ve gayet net şekilde arabacıya 'Grand Hotel'e' dediğini işittim. Arabaya bindik ve karanlık sokaklarda araba ilerledi.

Bir İstanbul gazetesinde doğulu Piyer Loti resmi.

Grand Otel'e, şapkaklı ve eldivenli aynı efendi bizimle birlikte girdi. Her birimizi gösterişli bir şekilde selamladı ve herhalde bütün bir gündür hazırladığı bir konuşmayı gevelemeye başladı. Bu tam bir monologdu ve bu saatte bizi rahatsız ettiği için özür diliyor, tutuklamaya kendisinin sebebiyet vermediğini anlatıyor, aksine Sırp polisinin bize gösterilmesi gereken saygı ile davranması için elinden her geleni yaptığını anlatıyordu.

Başka koşullarda bu gülünç ve saçma nutuk beni güldürürdü, zira şakaları se-verim; oysa bu güç ortamda, sözleri gibi kendisi de iğrendirici ve utanmaz birisiydi: Lübnan'ın incisi, sadakatin kendisi, Emir Muhammed Arslan. Elçiliğin başkatibi.

Kapının eşiğindeki bu Fransızca nutuktan sonra bir oda istedik ve bagajlarımızla yerleştik. Emir de hep peşimizde olarak. Manoloğu devam ediyordu. Gerçekten efendi burada bizi korkutmak için bulunmuyordu; Türk memuru olarak değil, bir dost olarak gelmişti; bize yardımcı olmak, tavsiyelerde bulunmak istiyordu. Sabahın altısından itibaren evine kahvaltıya gelmemizi istiyor bize Belgrad'ı gezdireceğini ve ne Türklere ne de Sırlardan çekinmemizi gerektirecek birşey bulunmadığını söylüyordu.

Hepsi iyi de bizi birşey düşündürmekteydi. Neden Belgrad'da durdurmuşlardı ve hangi suçlamayla? Emir Arslan hariciyenin mesajını okudu:

'Sadrazam hazretleri Belgrad'daki Türk elçiliğine, sahte pasaportla seyahat eden ve açıklanamayan projeleri bulunan üç hanımın tutuklanmasının Sırp polisinden istenmesi emrini vermiştir. Sırp polisi, macerasever ve sömürücülerin elinde bulunan bu kişileri tutuklamakla onlara da hizmet etmiş olacaktır. Yolu-nu şaşırmış iki kuzuyu kurtarmak ve onları aile çiftliğine iade etmek bir insanlık görevidir.'

Şahahe.

Saat dokuz oldu ve efendi bizi terketti.

Arkasından elçi Fethi Paşa, karısıyla birlikte ziyaretimize geldi. Komik seyahat kılığımızda ve başımızda şapkalarla onları kabul ettik; sadece ben suratım-daki çizgileri sildim ve kafamdaki pudraları temizledim.

Nazik ve diplomatik cümleler, sevimli tavsiyeler, yumuşak jestler, tatlı tebesümlemler bronzdan kalpleri bile yumuşatabilir. Ama sadece tahtadan olan bizim-kiler tepkisiz kaldı. Az konuşuyoruz, ama elçi kararlı olduğumuzu anladı. Buna karşılık imlemelerinden ve tatlı sözlerinden bütün kapıların üstümüze kapanmış olduğunu, avı durumuna düştüğümüzü, hemen İstanbul'a dönüşümüzü sağladığını ve ödül olarak Berlin elçiliğini alacağını anladık.

Hayır! Ben dünyada oldukça Berlin elçiliği bu küçük paşanın olmayacak ve bu savaşta kimin üstün geleceğini göreceğiz, o mu yoksa biz mi? Zayıf ve kaçak olanlar mı?

Dokuzdan onikiye üç saat boyunca hafakanlar geçirdik. Meçhul ve uzak, ilk bakışta kötü niyetli bir kentte ne olacaktık?

Otelin birinci katındaki odamızın penceresinden sokağa bakıyorduk. Saat onda bir sürü üniformalı geçiyordu. Hepsinden nefret ediyordum, bizi tutuklayan ve şuraya tıkan bunlardan biri değil miydi? Oysa bir kaç gün sonra bizi özgürlüğümüze ve yaşamın zevklerine kavuşturan yine bu mavi üniformalılar olacaktı.

Onlara bakıyordum. Gelip gidiyorlardı, özgürdüler! Ve bu özgürlük fikri ben

Peçelerin çok inceldiği dönemde Şair Nigar Hanım.

de bir tutku haline geliyordu. O kadar umut ve hayalle giriştiğimiz macerayı demek bu otel odasında yeni baskıcıların elinde kalmak için yapmıştık. Herşeyi kaybetmiş olmanın feci boşluğunu hissediyordum. Herşey kaybedilmiş, kurban edilmişti. Özgürlük için yaptığım herşey başka yerde esir kalmakla sonuçlanmıştı. Bu büyük pencereden sokakta gezinen insanları seyretmek kanımı donduruyordu.

Öğleyin Emir Arslan geldi. Daha ihtiyatlıydı. Akıbetimiz hakkında hiçbir şey söylemedi. Artık şerefli bir insanla memur kimliği ruhunda çatışıyordu. Bu ikisi birbirinin tam karşıtıdır.

Evinde yemeğe davet, sonra sıkı gözetimi altında şehir çevrelerinde gezinti; biraz gücenme ve bıkkınlık, herşeye ilgisizlik ama özellikle Avusturya hududunun hangi yönde ve ne kadar uzakta olduğunu öğrenmek arzusuyla daveti kabul ettik. Böylece saat üçte onunla birlikte Topçudere yolu üzerinde ilerleyen arabadaydık. Önümüzde yollar uzuyor, kıvrılıyor, dönüyordu. İlerde Semlin, Avusturya var, işte vadedilmiş toprak, nihayet özgür olacağımız vadedilmiş toprak.

Ah bu gezinin etkisi. Hayatımda ilk kez, bilinmeyen bir ülkede yüzü açık do-laşmak ve kafanın içinde ne olacağız sorusunu tekrarlamak. Ah, güneşin yarın gözleriniz için ısladayacağını bilememek, nereye gittiğini bilememek, hayatın bize hangi yolu çizdiğinden haberdar olmamak ve kör gibi yabancı ve düşman-larca güdülme.

Bana öyle geliyor ki o gün rastladığım bütün insanların yüzlerini hatırlayabi-lirim; bana öyle geliyor ki bütün yüz ifadeleri hafızama yerleşmiştir, zira yepyeni ve görmeye aç gözlerim herşeyi öylesine zapt ediyordu.

Ah! Özgür olduğunu sanmak, her bağdan arınmak sonra da esir olmak; ay-nı eşitsiz savaşı başka düşmanlara karşı vermek ve eski hale dönmek: dost ol-mayan ellerde oyuncak olmak.

Saat beşte otele yeni hapishanemize döndük ve ablam ateşle yatağa düştü. Heyecanlar, endişeler, korkular onu yıkmıştı. Acele çağırılan doktor endişeliydi... Aylardan beri kaçınç defa böyle bir ifadeyi doktorların yüzünde görüyordum. İldirabının yeniden başlamasını görmek bende, burada, bu otelde ölece-ği korkusunu doğurdu. Doktor kararını açıkladı:

- Önce Davos sanatoryumunda en az bir yıl gerekli, ama...

- Ama nedir?... Böylece seyahatimize izin verilmeyecek. Söylemek istediğiniz bu, değil mi?

Kızgınlık ve umutsuzluk gözyaşları gözlerimi yakıyor. Neredeyse ayaklarına kapanıp diyeceğim ki: 'Davamızı savunun, bizi tutuklayanlara, bırakmalarını, kapıları açmalarını söyleyiniz. Kimseye bir kötülük istemiyoruz, sadece yaşa-mak istiyoruz. Sadece ablamın kederli gözlerinde biraz neşe ve hayat görmek istiyorum; iyileşmesinden başka bir arzum yok. Bizi bu öldürücü ortamda tut-masınlar.'

Türk elçisi tarafından gönderilen bu doktor şimdi bana acıyarak, başışlayıcı bir nazarla bakıyor. Bize acıyor gibi. Ama acaba içinden ne geçiyor?... Yoksa o da mı düşman?..

Saat yedide uyuyor görünen Zennur'un başucunda Marcelle ile oturuyoruz. Kapı çalıyor ve bir adam giriyor; iri, esmer, yüksekte bakan sert biri.

- Hanımlar, Belgrad Polis Müdürü sizi yarın saat onda görmek istiyor.

- Bizi neden çağırıyor?
- Madam hiçbir şey bilmiyorum, sadece üçünüzün de müdüriyete gelmesini rica ediyor.

Dişlerim birbirine vuruyor, ama bu adama heyecanımı göstermemekte kararlıyım:

- Pekala!.. Çağırma arkadaşım! birlikte icabet ederim, ablam çıkamayacak kadar hasta.

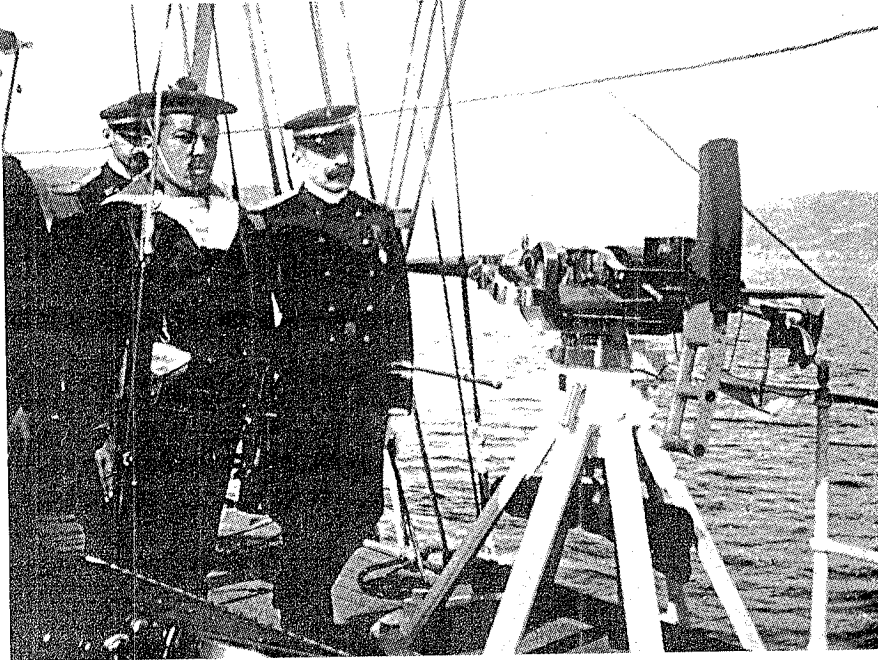
- Müdür beyi haberdar ederim,

Derin bir selamdan sonra kapıyı kapatıyor ve bizi bu yeni terörle başbaşa bırakıyor.

Yirmi yılın hareketsizliğini iyi kapalı bir haremde, sakın ve yeşil bahçeler görmek ve yüksek duvarlar arasında kapanmakla geçirmek; yaşamdan hiç bir şey öğrenmemek ve bir gün tek başına kalıp, herşeye ve herkese karşı savaşa girmek, nereye gideceğini bilememek ve kimseye izlenecek yolu soramamak!... Yalnız olmak!... Zavallı kafam karmakarışıklık. Üçümüz sessizce birbirimize bakıyoruz. Birbirimizin gözlerinden bir karar ya da cesaret bulmaya çalışıyoruz.

Demek Türk elçisinin aktardığı mesaj etkisini göstermişti: Polis müdüriyetine çağırılıyorduk, kimbilir Fethi Paşa ve Emir Arslan tarafından yöneltilmiş hangi suçlamayla.

Otelden bir orkestranın sesi geliyor, Slav müziğinin nağmeleri kulaklarımızı kadar erişiyor, ama bize trajik görünüyor ve kederli ruhlarımız bu seslere ağlıyor. Aşağıda mutlaka bu müziğin çevresinde gülen ve eğlenen insanlar vardır.

Boğaziçi'nde Vautour gemisinin süvarisi Piyer Loti erlerini teftiş ediyor

Bize ise odamız korkunç görünüyor. Zennur gözleri kapalı dinlemekte, ben ve arkadaşım ise yanyana oturmuş konuşmadan, ama istemeden de olsa bu müziği dinleyerek duruyoruz.

Saat dokuza doğru otelin kapıcısı kapımızı çaldı:

- Hanımefendiler, otelin sahibi sizlerden aşağıya inip kendisine katılma şerefini vermenizi rica ediyor. Biraz müzik dinleyip oyalanabilirsiniz.

Ben önce red düşüncesindeydim ama ablam kabul işareti yaptı.

- Müdür beye söyleyiniz ilgisinden mutlu olduk, ineceğiz.

Bizi salonun kapısında bekliyordu. Yapraklar altında ve orkestranın hemen yanındaki bir masaya yerleştirdi. Daha oturmuştuk ki orkestra beni allak bullak eden bir şarkıya başladı: Eski bir Türk melodisi. Üzerimde yaptığı etki sözle anlatılamayacak kadar keder verici.

Daha sonra bütün gözlerin üzerimize yöneldiğini hissediyorum. Müdür bunu farkediyor ve müziği durdurmayı isteyip istemediğini soruyor... 'Hayır'.... Daha kötü olacak. Eni iyisi sonuna kadar sessizce dinlemek.

Bu arada, nasıl oldu bilmiyorum, öykümüzü bu tanımadığımız kimseye anlattık. Bu masada, bu canlı ve neşeli ışıklar altında anlatılışı ne kadar acınacak ve ölüm derecesinde keder verici görünüyordu. Çevremizdeki durumla benim ruh halim tam bir çatışma içindeydi. Büyük bir üzüntü yaşamak ve bunu bizi seyreden insanlardan saklamak. Yine de, hayatımın sayfalarını açtığım bu meçhul şahsın bunlara gülmemesi neredeyse acımı bastırdı. Odaya çıkarken daha az kederliydim. Yorgun gözlerimin önünde ufak bir umut dalgası belirliyor ve parlıyor.

Sabaha kadar uyuyamadım. Her saatin çalışını iştittim ve sabahın ilk ışıkları açık ve yanmış gözlerime çarptı.

Perşembe günü sabahın sekizi, doktorun yeni ziyareti. Bize acıyor, cesaret ve umut veriyor. Saat onbirde Fethi Paşa'nın eşi geldi, o da sevimli olduğu kadar acıyıcı. Öğleyin, yüksekte bakan ve sert Emir Arslan, iki buçukta Türk konsolosu ile karısı ve arkasından Arslan'ın yeni ziyareti.

Saat altıya doğru otel müdüründen bizi ziyaret etmesini istiyoruz.

Tanımadığımız bir kimseye mahremiyetinizi açmak ve acımasını istemek ne derece ezici olursa olsun, umutsuzluğumuz bizi her çareye başvurmaya zorluyor. Belli belirsiz bir sempati belirtisini hissettiğimi sandığım bu kişi nezdinde deneme yapmayı düşünüyoruz.

Odaya giriyor ve dinlemeye hazır. Sakin görünmeye çalışıyorum. Türk kadınlarının zayıf olduklarını sanmasını, kalbimizde en ufak pişmanlığa en ufak zayıflığa ve bitkinliğe yer bulunduğunu sanmasını istemiyorum. Ama tabii bu yapay sükunete kanmıyor; sıkıntımızı her şeye rağmen farkediyor, çünkü görünmemesi olanaksız bir belirginliği var. Yardım etmek istiyor, evet, ama içinden de böyle bir ilgiye layık olup olmadığımızı sormaktan da kendisini alamıyor. Başlangıçta cümlelerin ve tabii soruların altında biraz şüphe ve alay bulduğumu sanıyorum. Ve bağırmaaya hazırım:

Ama birden yüzünde, ne olduğunu anlayamadığım bir değişik ifade belirliyor, ani bir yumuşama. Değişimi tam farketmediğim söylenemez ama bir şeylerin olduğu belli. Ve bu 'birşey' sesinin tonunun daha iyimser, ayrılık el sıkışının daha dostça olmasına yetti. Davamızı kazandık, imkânlar oranında bizden yana olacak, şimdi inandım. Ayrılmasından sonra kendimi dünkü gibi kırık ve bitkin hissediyorum ve dünkü gibi odamızda yalnızız.

Saat onda kapı çalınıyor ve çiçekli ve ışıklı salonda bizi dostların beklediği bildiriliyor. Kartlarındaki isimleri okuyunca kalbim sıkıştı. Bu çok uzun zamandır görmediğimiz Sırp dostlarla bu koşullarda karşılaşacağımı ummazdım. Şimdi de onlara tekrar sorunlarımızı ve endişelerimizi anlatmak mı gerekecek? Cesaretim kalmamış, kuvvetim bitmiş; ama bu yardımı red etmeye hakkım yok, zira burada yalnız değilim, ablamın hayatı tehlikede. Onun için oynamam gereken rolün bilincine sahibim. Bütün sempatilerden, acılardan yararlanmalıyım.

İnıyorum ama ayaklarım adeta sürtükleniyor. Yine de bize karşı kimsenin korumaya ya da yardım görevi bulunmayan bu şehirde onları buraya getiren düşünce takdire layıktır.

Onları evvelce peçe altından tanımışken şimdi bu çiğ ışıkların altında, herkes açık ve insanlarla dolu bir müzik salonunda görmek. İstanbul'dan hareketinden beri ilk kez Müslüman ve Türk olduğum aklıma geliyor. Kendi kendime bu adamların ortasında çarşafsız ve peçesiz ne yaptığımı soruyorum. Bir uygunsuzluk ya da bir suç yaptığım duygusu var içimde. Ama bana uzanan bu dost eller karşısında diriliyorum. Herşeye rağmen, hiç savaşmamış, hiç dalaşmamış, hiçbir davranıştan sorumlu addedilmemiş bir sıcak ser bitkisi olmama rağmen güçlü olmak istiyorum. Hepsini unutmaya ve ablam ve kendim için ne yapabileceğimi düşünmeye çalışıyorum. Oynayacağım role göre büyüdüğümü hissediyorum.

Bir masanın çevresinde ben ve arkadaşım Marcella bir kez daha öykümüzü anlatıyoruz. Ve bir kez daha yüzlerin gevşediğini, bakışların yumuşadığını, insancılık ve iyilikle parladıklarını görüyorum. Ve yarabbbim, bir saat önce öylesine bitkin ve kırık olan ben güven ve umut kazanıyorum. Yaşam ufkumuzun önümüzde açıldığını, bunun berrak, neredeyse mavi bir ufuk olduğunu görüyorum.

Ah!.. Sırp dostlarım, sonsuz şükranlarımı anlatabilir miyim!..

Onlara teşekkür sözcüklerini nereden bulabilirim?

O saatte bütün umutsuzluklarım bitmişti. Ne insanlardan ne de başka şeylerden artık endişe ediyordum. Kesin özgürlüğümüz için onların yardımıyla yeni bir kaçış muhakkak ve kolay görüyordum. Odaya çıkınca, bu kez rengi pembe görünüyordu. Duvardaki çiçek resimleri neşeli ve tazeydi. Beyaz lambalar yumuşak ve sanki neşeli bir ışık yayıyordu. Allahım! Keder ve neşemize göre çevremizdeki herşey nasıl da değişiyor.

Herhalde bir gece evvelki Sırp dostlarımız propagandamızı yapmış olmalı ki kaderin bizi sevk etmiş olduğu bu şehirde lehimize bir akım belirdi. Bütün sabah boyunca yeni ve hepsi de sevimli kadın ziyaretçilerimiz oldu. Bilinen bir meraktan değil, şefkat ve endişe ile geliyorlardı. Bizi kurtarmanın yollarını arıyor, kaçmamızı planlamaya çalışıyorlar. Konu gündeme geldiği anda Sırpça konuşmaya başlıyorlar tabii bir şey anlayamıyoruz. Planlarına kendimizi terketmekten başka çaremiz yok, ama güvenimiz var.

Saat ikide tanımadığımız, son derece sevgiyle dolu ve çekici bir kadın geldi. Ne olursa olsun bugün otele çıkmamamı, özellikle Emir Arslan ile gitmememi söyledi. Emir'in beni davet edeceğini ve planının kapalı bir arabayla zorla Türk elçiliğine götürmek olduğunu, orada hapsedilip hemen İstanbul'a gönde-

rileceğimi ekledi. Düşmanlarımız, ben ele geçirilsem, çok hasta ve kendi haline terk edilmiş olan ablamın direnmeden gideceğini hesaplamışlar. Akılcıca bir düzenleme!

Bu şeytani planın ustasının ziyareti bana bildirildiğinde meçhul kadın yanımdaydı. Emir'i karşılamak için inerken, hilesi onunkine benzer bir oyunu tasarladım. Neşeli bir şekilde, beni eğlendirmek için birlikte mağazaları dolaşmayı önerdi. Ablamın hastalığını ileri sürüp sevimli bir şekilde red ettim, kendisine teşekkürün yanı sıra son derece güvendiğimizi de söyledim. Tek umudumuz olduğunu ve kaderimizi ellerine teslim ettiğimizi de ekledim. Bu kısa nutuk, Emir'in, o ana kadar sürdürdüğü oteli polislerle kontrol altında tuturma planından vazgeçmesine yaradı.

Odaya ablamı bulmaya çıktığımda esrarengiz genç kadın hâlâ oradaydı. Sempatik bir gülüş ve sıcak bir tokalaşmayla ayrıldı. Kartını otel yöneticilerine gösterdiğimde, hepsi de bu ismin Belgrad'da tanınmadığını söylediler. Ne tür oyunlar dönüyor, anlaşılır gibi değil. Neyse ki Sırp dostlarımız ziyaretçi hanımın kartını görünce güldüler ve güvenmemizi söylediler. Dostmuş, herkes bizi kurtarmaya çalışıyor. Bu da bana cesaret veriyor. Şimdiye kadar karanlık ve kapalı görünen yolumda birbiri arkasından ışıklar yanıyor, kaçmamıza yarayacak geçidi aydınlatıyorlar.

Gece, Marcelle ile beraber, Sırp dostlarımızla birlikte ışıklı büyük salonda yemeği yiyoruz. Kendi aralarında ciddi ciddi ama alçak sesle konuşuyorlar. Kaçışımızın planlandığını biliyorum. Cesur girişimi kendi dillerinde tartışıyorlar. Ben, gözlerim kapalı, anlamamaktan adeta mutlu, kendimi koyuveriyorum. Bu, mutlaka, her zaman başkalarınca yönlendirilmeye alışmış genç Türk kızı kimliğimin öne çıkışı. Kesin bir güvenim var: Bizi buradan çıkaracaklar, bir otel harem olmasa da. Orkestra Hoffmann'ın Öyküleri'nden çok tatlı bir melodiyi çalıyor, ben de bu müzikle adeta beşikte sallanır gibiyim. İstanbul'dan hareketinden beri bu ilk gevşeme anım, şimdiye kadar böyle bir huzuru yaşamamıştım. Gözlerimin önünde bütün bir ufuk açılıyor ve güneşin aydınlatığı iri iri çiçeklerin yükseldiği kırlar görünüyor.

Gelgelelim uzun süre rahat kalamadım, yemek biter bitmez dostlarımız beni kenara çektiler ve 'Artık burada güvende olmadığımızı söylediler. Yarından itibaren çıkışlar polisler tarafından kontrole alınacakmış, planları bilindiğine göre bu gece kaçmak gerek. Onayımı bekliyorlar ve bu gece seferinin sonuçlarından ben sorumlu olacağım.

Aman Allah'ım!.. Ateşlerle yanan ve feci şekilde öksüren zavallı ablam ne olacak?.. İki feci sonuç arasında bir tercih yapmalıyım: Ya burada, bizi boğabilecek kadar güçlü olan düşmanların esiri kalıp tehlikeleri beklemek, ya da sevgili hastamı bu buzlu kış gecesinde yola çıkarmak!.. Beynim neredeyse çatlayacak...

Geriye götürülmeğe gitmek daha uygun görünüyor. Vereceği yanıtı tahmin edebildiğim halde ablamın fikrini almayı arzuluyorum.

'Gidelim, diyor. Ne olursa olsun gidelim!.. Giydirin beni, gitmek istiyorum!..'

Neredeyse gece yarısı oluyor. Otelde, çevremizde sesler birer birer sustu. Kapılar açıldı, kapandı, sonra yine sessizlik. Odamızda kalabalık ve telaşlıyız. Biz üçümüz titriyoruz. Zennur büyük bir güçlkle kalktı. Bitkin olduğu hareketlerinden anlaşılıyor, konuşacak hali yok ve gözleri öyle keder dolu ki... Alçak sesle

AS

Abidjimat effendim

Eyiliginizi heler aldım pek
mem mem oldum taşmil
tez feler size ded idiyor lar
kemali ihtiramla elinizi
sıkar arz taajimat iderim
oqlam osmam Ellarnezı caper

Ayşe Ratip

Ayşe Ratip Hanım'dan Latin harfleriyle Türkçe mektup.

konusuyoruz, yanlışlıkla bir ses yükselirse hemen uyarılıyor. Belirlenmemiş hususlar, tartışılacak noktalar var. Hayatımız ellerinde.

Sabahın ikisi, saat çalışıyor.

Son sesler de kesildi. Otele tam bir sessizlik hakim oldu. Işıklar söndü. Hareket zamanı geldi. Dostlarımızdan biri öncü olarak çıkıyor ve memnun olarak dönüyor. Ablam iyice hasta; daha şiddetli bir öksürük krizi geçiriyor ve ağzına götürdüğü küçük mendil kandan kırmızı oluyor. Endişe kalbimi sıkıştırıyor: Biliyorum ki dışarda taşları çatlatacak bir ayaz var.

Sessizce, tek bir kelime söylemeden mermer merdivenden iniyoruz. Büyük kapı mihveri etrafından dönüyor ve geçmemize izin veriyor. Sokakta kimseler yok, ışıklı ve buzlu. Gecenin ayazı yüzümüzü yakıyor. Adımlarımız bitkin ve yorgun. Yolun sağında solunda ışıklar var, ay kaldırımlara evlerin kara gölgelemini yansıtıyor.

Soğuktan uyumuş halde yürürken beklenmedik şekilde önümüze bir araba çıkıyor. Üçümüz içine yerleşiyoruz. Dostlarımız bizden ayrılıyorlar, sadece biri, tehlike anında yardımcı olabilmek için arabacının yanına oturacak kadar sadakatla davranıyor.

Araba gidiyor. Bu yolun kaç saat sürdüğünü söyleyebilecek durumda değilim. Pencereden, evlerin, ağaçların ve kardan beyaz tarlaların akıp gittiğini görüyoruz. Meçhul bir yol üzerinde, Sibirya'ya yakışır bir gecede bu gidiş bana hiç bitmeyecekmiş gibi geliyor.

Ah, vardığımız evde bizi karşılayan ve kaderimizi unutturan içtenlik ve uzanan dost eller!.. Kaçakları bağrına basan yuva sıcak ve huzurlu. Güçsüz olduğunu hissetmekten doğan korku, gecenin böyle ileri bir saatinde meçhul bir yere düşmenin etkisi, rastladığımız acıma ve sevgi ifadeleri karşısında, eşiği aşar aşmaz kayboluyor. Ocaktaki ateşin parlıtısı da yıkılmış ve donmuş ruhlarımızı ısıtıyor.

Ertesi cumartesi gününü bu sığınağımızda sakince dinlenerek geçiriyoruz. Ölçülü ziyaretler var. Gelecek günlerin sakladığı bilinmezliğe rağmen mutlu bir bekleme içindeyiz. ama bu sözle tarif edilemeyen acımlar karşısında bitkin suratlarımız ve acı gülümsemelerimizle ne kadar kederli misafirleriz.

Pazar - Söğüt ve kayın ağaçlarının kırağıdan bembeyaz olduğu bu kırıkta pazarın diğer günlerden hiçbir farkı yok. Ayın sükunet devam ediyor ve dinleniyoruz.

Pazartesi - Yine dinlenme ve bekleme günü.

Salı - Sabah sakin. Sevgili ablam yine ateşle ve göğsünü parçalayan bir öksürükle yatakta ya da uzanmış. Ama öğleyin tehlike işareti. Dostlarımız koşarak odamıza geliyorlar: Öncekinden daha amansız davranan düşmanımız yerimizi keşfetmiş, akşam olmadan ellerine geçebiliriz. Bir saat içinde yeniden kaçmalıyız ve yine bilmediğimiz ve belki daha uzak bir yere doğru ayrı ayrı kaçmak zorundayız. Zavallı hastamız, ateşine rağmen herkesten önce harekete hazır olmak zorunda. Dost ve dikkatli eller onu ihtimamla bir arabaya yerleştiriyor ve bizden ayrılıyor. Arkasından benimle Marcelle'in sırası geliyor. İrice olan Marcelle erkek kılığında, subay olacak. Siperli bir şapka, mavi bir asker ceketi ve çizme giyiyor, kırbaça taşıyor. Bana arabaya kadar kolunu veriyor. Çıktıkları gezintiden memnun iki arkadaş gibi görünmemiz gerekli. Eğer üzücü bir sona varma tehlikesi bulunmasa bu oyuna gülerdik. Sırp ovalarının تنها yollarında yeniden arabayla yola çıkıyoruz ve yine tamamen bilinmeyene yöneliyor, soğuktan donmuş ağaçlar altındaki hiç kullanılmamış yollara dalıyoruz.

Bir yol ağzında iki askere rastladık: Nerede olduğumuzu söylüyor ve selamlı-

yorlar. Böyle bir karşılaşmaya hazırlanmamıştık. Neyseki Marcelle'in subay şapkası etkiliyor. Beyaz eldivenli elinin selamlarına hemen karşılık veriliyor. Seyahatin sonunda kurşunu bir gökyüzü altında kırağıdan beyazlaşmış yeşillikler arasında güzel ve sessiz bir ev bize kapısını sessizce açıyor. Yeni dostlarımızdan biriyle az önce gelmiş olan ablam bizi kucaklıyor. Küçük ama hoş ve misafirperver bir salonda güzel bir ateşle ısınıyoruz.

Adeta dilsiziz, yeni ev sahiplerimize hayli saçma görünüyor olmalıyız. Ruhlarımızdaki çöküntüyü tahmin ederek herhalde kusurumuza bakmıyorlardır. Ah!.. bizi sürekli saran bu iyiliklerini, kederimize saygılarını, ilgilerini, şefkatlerini unutabilir miyiz?

Çarşamba - Yalnızlık. Bütün gün boyunca gözlerimizin önünde Sırp ovalarının kurşunu gökyüzü, kırağılı ormanları ve sisli havası vardı. Villanın yanından geçen yol تنها. Zaman zaman soğuk bir rüzgar dalları pencerelerimize kadar eğiyor.

Cuma - Dostlarımız planlarının son aşamasını karşılaştırdı. Bu son sığınağımızı da bugün başka yollar ve başka garip ve gülünç kılıklarla terkedeceğiz. Tekrar Belgrad'a dönülecek ve tabii bundan ürküyoruz. Oradan da mutluluğu getirecek sınıra kesin olarak geçeceğiz.

Üç grup halinde villadan ayrılmak gerekiyor. Önce Zennur, her şeyi yöneten sevimli ve zarif kadın arkadaşımızla gidecek. Bana onu bir kardeş gibi sevip bakacağını ve üç gün sonra Avusturya'da teslim edeceğini vadediyor... Eğer her birimiz ayrı ayrı noktalardan sınırı geçebilirsek. Allah'a kalmış!.. İşte gittiler.

Sıra benim. Geride kalan dostlarla kısa dokunaklı bir vedalaşma; onlara daha içten teşekkür etmek isterdim. Tek sözcük söyleyemiyorum, sesim kusılıyor... İki nefis al at ile dört nala yola çıkıyoruz.

Marcelle üçüncü grupta bir saat sonra Belgrad'a girecek.

Şehre vardığımızda her yerde ışıklar yanmıştı. Vardığımız evde salon sıcaktı. İlk bakışta pek çok çiçek ve altın işlemeli örtüler, doğu eserleri görüyorum, sanki bana kalbimi acıyla bastırarak terkettiğim uzaktaki ülkemi anımsatmak istiyorlar. Bundan evvelki bütün yeni evlerde olduğu gibi dost çehrelerdeki tebesümlem beni rahatlatıyor, cesaretim yerine geliyor. Kendimi artık gerçekte olduğum hayatın bir zavallı enkazı gibi hissetmiyorum. İstanbul'dan hareketimiz sırasında beliren ama bu zorunlu molalar sırasında yavaş yavaş yok olan canlılığım yeniden ortaya çıkıyor. Yine güçlü ve neşeliyim. Kafamda yeniden, bilmem hangi özgürlük ve mutluluk rüyasının planları beliyor.

Cumartesi günü sabahın dördünde yoldayız; kapalı bir araba Marcelle ile beni alıyor. 13-14 saat yol alıp Belgrad'dan seksen kilometre öteye gideceğiz ve geceyi orada geçireceğiz. Yarı sabah aynı saatte, Sava Nehri'ni yeni isimler altında geçip gece zavallı kız kardeşimizi Avusturya'da bulacağız. O da bu sabah saat dörtte, on gün önce tutuklandığımız aynı istasyondan trene binecek. Polis herhalde orada dikkatlidir. Cesaretle bir girişim, ama başka çare yok diyorlar. Tuna'yı vapurla geçme planı, nehrin üzerindeki sisin kalınlığı sebebiyle başarısız kalmış... Allah'ın hikmeti!..

Arabamız yol alıyor. Gün doğarken pembe, turuncu sonra kurşunu renkleri beliyor. Boyunca ilerlediğimiz Sava Nehri bütün renkleri alıyor ve gökyüzünün durumuna göre neşeli ya da keyifsiz oluyor.

Pencereden görebildiğimiz kadarıyla manzara akıyor. Bütün gün boyunca monoton bir manzara: Aynı Sava, aynı kırağılı ve sıkıcı ormanlar.

Biraz dinlenmek ve atlara soluk aldirmek için mola verdiğimiz küçük köyler son derece sakin. Ama hâlâ korkuyoruz ve şehir havası olan yerlerde durmuyoruz. Telgraf ve telefonun çalıştığı Obrenovatz'da olduğu gibi.

Akşam oluyor, güneş batıyor. Karlar çevremizde uçuşuyor. Yol tamamen bomboş. Hiç konuşmuyoruz. Kırbacın şaklaması ve nal sesleri bütün işitebildiğimiz gürültüler bunlardan ibaret. Sessizce açılan bir kapının önünde aniden duruyoruz. Bir şehirde, ışıklı bir binanın önündeyiz. Eşikte bir kadın silüeti, kar fırtınasına rağmen beliriyor. Kapı açılıyor, giriyoruz. Bir kat çıkıyoruz: Hiç tanımadığımız genç kadınların gülümsemeleriyle karşılaşıyoruz. Acıma ve sonsuz tatlılıklarıyla bizi rahat ettiriyorlar.

Neden bize bu kadar iyiler? Burada bütün kalplerin içinde de bulunan iyilik hazinesini acaba anlayabilecek miyiz? İlk felaket anından beri bize yardım elini uzatanların hepsine nasıl teşekkür edeceğiz?

Pazar - Sabahın dördü. Bir araba bizi nehir kenarındaki bir iskeleye götürüyor. Dostlarımız da yanımızda, sekiz kişiyiz. Vapur harekete hazır ve hemen biniyoruz. Maalesef hâlâ, ablamın sınırı aşarak kurtulmuş olup olmadığını bilemiyoruz.

Bende genç bir dostun pasaportu var. Marcelle'de de başka bir kimlik. Geçiş bir çeyrek sürüyor ve işte Avusturya kıyısında. Gümrük memurunun önünde korkudan dişlerim birbirine çarpıyor. Oysa korkunç değil rahat bir adam. Kağıtlarımı tetkik ediyor... Nefes alamıyorum... Uygun buluyor ve geçmemize izin veriyor. Vagona biniyoruz. Korku beni dilsiz yaptı. Hiç olmazsa biz ikimiz için tehlike kalmadı ama sempatik ablam, ondan hiçbir haber yok. Gecenin içinde tren Avusturya topraklarında ilerliyor.

R... 'de vagon değiştirme, dostlarımızdan üçü bizi burada terk ediyor. Yine gayet kısa bir vedalaşma. Teşekkür edecek sözcükleri bulamıyoruz. Dört saat sonra, eğer sınırı aşabildiyse, Zennur'u Agram'da bulacağız. Tren Hırvatistan'ın ormanları içinde ilerliyor.

Agram, saat iki. Ablam garda. Üçümüzden birden kurtuluş nidaları yükseliyor. Ama düşünecek zamanımız yok. Çabucak vagona biniyoruz ve hareket düdüğü. Bitti!.. Kurtulduk, artık göz yaşlarımızı tutamıyoruz.

Salı - Dün vardığımız Venedik'teyiz. Daha ılık daha yumuşak bir iklim. Güneşin batışı, denizin mavisi bize, güzelliği ruhlarımıza kazınmış olan uzaktaki ülkeyi anımsatıyor. İki küçük 'Kanun kaçağı' olduğumuza göre bir daha görmeyi umut edemeyeceğimiz ülkeyi.

Artık çevremizde tehlike yok. Burada dokunulmazlığımız var, birdenbire büyük bir huzura kavuştuk. Ama bu ani sükunetin içinde ızdırıp eksik değil. Babam, annem... Bir Allah'a ısmarladık bile demeden ayrılışımdaki son bakış. Erkek kardeşim, küçük kız kardeşim... Sanki ölmüş gibi ebediyen ayrıldığım bütün bu kimseler aklıma geliyor. Çocukluğumda bana ihtimam gösteren ve mutlu ve tatlı geçmesini sağlayan babam ve annem herşeye rağmen en sevdiğilerimdir. Eğer o zamandanberi bana acımasızca azap çektirdilerse bilmediklerindendir. Suç onların değildi, günümüzün değiştirilemeyen ve bizi deli eden katı kurallarındaydı. İçinde bulunduğum sürgünden onlara özür dilemedeki derinliği, umutsuzluğu ve trajikliği bilselerdi bana ruhlarını kapamazlardı.

Özgür, evet özgürüz!.. Havamız var, canlandıran güneşimiz var. Ancak özgürlük ve hatta yaşam için ödemek zorunda kaldığımız bedel hayli yüksek. Şim-

di dünyada yalnız başımıza nereye gideceğiz. Bunu biz istedik ve en azından gülümseme gücümüz olmalı. Ama hayır, kurtulmuş olmanın keyfi yerine göz yaşından başka bir şey bulmayı bilmiyoruz. Bu güzel akşam vaktinde, Doj'lar Sarayı'nın önünde Zennur ve ben birbirimize sarılmış sessizce ağlamaktan başka bir şey bilmiyoruz.

Nuriye Neyr el-Nissa."

1320'LİLER KUŞAĞINA KARŞI "MUTSUZ KADINLAR"

Mutsuz Kadınlar romanı, Nuriye Neyr el Nissa'nın kaçış öyküsünün yayınlanmasının ardından 1906'nın Mart'ında tefrika edilmeye başlandığında, okuyucular önsöz'de Loti'nin şu açıklamasıyla karşılaştılar:

'Bu tamamen hayali bir öyküdür. Canan'a, Zeyneb'e, Melek'e, yahut Andre'ye hakiki birer isim vermek istemekle insan boş bir zahmete düşmüş olur. Çünkü bu insanlar hiçbir zaman mevcut olmamışlardır. Bu öyküde bulunan yeğâne gerçek, bugün Türkiye haremlerine yayılmış olan yüksek entelektüel kültür ve bundan doğan ızdırapdır.'

Daha sonraki sayfalarda yazar bu karşıtlığı '1320'liler ile genç ve çağdaş kuşağın çatışması' olarak anlatmıştır. İslami hicri takvimi kullanan eski kuşağı (Büyükkanneler, babalar anneler) belirten 1320'liler kesiminin karşısındakileri, Avrupalı mürebbiyeler tarafından yetiştirilmiş, her biri en az iki-üç Avrupa dili bilen gençler oluşturmuyordu. Bu kez toplumun en üst tabakasının haremmini ele almıştı. Önsözünde, belki hesapta olmayan, hatta kitapta aksini belirttiği Avrupa'ya kaçış olayının da etkisiyle dostu ve sevdiği Türkler'i kırmamaya özen gösteren bir ifadeye yer verir:

'Benim yabancı gözlerime herhalde daha çarpıcı bir şekilde görünmüş olan bir ızdıraptan dolayı, sevgili dostlarım Türkler de artık endişe duymaya başlamışlardır ve bunu hafifletmeyi dilemektedirler. Devasını oradaki derin düşünürler hâlâ ararlarken ben tabii ki bunu keşfetmiş olmak iddiasına kalkışmam. Fakat kendileri gibi ben de bu devanın mevcut olduğundan ve bulunacağından eminim. Çünkü, zamanın önüne geçmek olanaksız değişimleri yüzünden, vaktiyle kendisi tarafından konmuş kuralların birer ızdırap sebebi haline gelmelerini İslâm'ın her şeyden önce bir ışık ve şefkat varlığı olan o harikulâde Peygamber'i, mümkün değil, istemez.'

Roman **Andre Lhery** adlı yazarın 1901 yılında Fransa'daki evinde dünyanın dört bir tarafından, özellikle kadınlarca gönderilmiş mektupları okumasıyla başlar. Biri İstanbul damgasını taşıyordu. Mektubun kendisinden çok bu şehrin ismi ona heyecan verdi. Orada yaşanmış bir gençlik serüvenini yayınlamış olduğu için kimi ona kızar, kimisi ise vicdan azabı duya duya sever, izlenimlerini yazarlardı. Bu kez imza **Zahide** idi. Türk'ten çok bir yabancıнын bu ismin arkasına gizlendiğini düşündü, yine de Türkiye'yi bağlılığı sebebiyle ona yanıt yolladı.

Andre'nin mektubu romanın kahramanı üç genç kadına ulaştığında, aralarında 22 yaşındaki **Cenan**, Kasımpaşa'daki konakta, ertesi günü yapılacak düğünün hazırlıkları içindeydi. Birkaç dil bilen, piyano çalıp beste yapan, Avrupalı yazarları okuyan kimselerdi. 1320'liler kuşağının zorlamasıyla Hamdi adındaki bir sultan yaveriyle evlendiriliyordu. Damat yakışıklı ve nazik biri olmakla birlikte kendi seçmediği bir kişi olduğu için Canan onu kocası değil sahibi ve düşmanı saymaktaydı. 13 yaşındayken çarşafa girmek dramını unutamadığı gibi esir sayılırcasına red etme hakkının tanınmamasına tutuluyordu. Sadece o değil iki yeğeni - 21 yaşındaki **Zeynep** ile 16 yaşındaki **Melek** - aile büyüleriyle aralarında iki yüz yıllık bir uçurum bulunduğu inanıyorlardı. 'Zira bugünkü Türkiye'de her şey tamamen farklıdır. Büyük anne dünyevi rolünü sevecen bir anne ve kusursuz bir eş olmakla sınırlı saymış, daha fazlasını istememişti.'

Andre hakkındaki düşünceleri de pek farklı değildi: '1830' yılı romanlarındaki Türk kadını yaşıyor. Nargile, tatlılar ve bütün gün sedire uzanıp yatma. Genç günlerinin Türk kadınında kalmış, zaten kendisi de yaşlanmaya başlamış.'

Cenan evlenmekten kurtulmak için kaçmayı bile aklından geçiriyordu, ama aldığı terbiye, dinin kurallarına uyma zorunluluğu bunu engelliyordu. Oysa kutsal günlere saygılı oldukları oranda 'Darwin ile Schopenhauer'in ve bir sürü benzerlerinin nefesleriyle kirlenmiş çoğunluktan' farklı değillerdi. Büyükanne bu durumlarının farkındaydı:

'İhtiyarlığında görmem çok hazine bir şey, Hristiyan olmanızdan da beter bir hale gelmiş bulunmanızdır. Çünkü nihayet Allah, bir dini olan her insanı sever! Fakat sizler, dönemlerinin geleceğini Peygamber'in o kadar olgunlukla haber vermiş bulunduğu gerçek imansızlırsınız.'

Cenan "Vücudum bir mukavele ile meçhul bir adama teslim edilmiştir ve ben namuslu olduğum için onu kendisine muhafaza ediyorum, fakat oyuna başvurulmamış olan ruhum hâlâ bana aittir ve onu belki hiçbir zaman rastlamayacağım ve herhalde bunu hiçbir zaman bilmeyecek olan ideal bir aşık için saklıyorum" diyen birçok genç Türk kadını gibi mutsuz olarak nikaha razı olmuştu. Ve düğün günü, yeğenleriyle birlikte andığı Andre'yi düşünerek gerdeğe girdi.

Aradan üç yıl geçmiş, Andre iki yıl için görevle İstanbul'a gelmiştir. Ama Beyoğlu'nda yaşamak zorunda kaldığı için mutsuzdur. Zira Beyoğlu 'Bir deniz parçasıyla birlikte birkaç yüzyılın, camiler ve hülyalar diyarı büyük İstanbul'dan ayırdığı, berbat bir Avrupa kenti taklididir.' Yolda yürürken peçesini açıp yüzünü göstermek gibi devrimci yeniliklere rastlanan bir yerdir. Bu sıkıntılar içinde yaşarken yine Zahide imzasıyla ve Çubuklu ile Paşabahçe arasında kırıkta buluşmayı öneren bir mektup alır. Yıllar önceki yazışma da hatırlatılmaktadır. Böylece yüzleri üç kat peçe altında saklanmış **'Üç Hayalet'** adını verdiği üç kadınla ilk kez buluşur. Kendisini iyi tanıdıklarını anlar ama 'Hayvanat bahçesi'nin kakaoluları' saydığı yani nefret ettiği Beyoğlu kadınlarından olmadıklarına da karar verir. Kendilerini **Zahide**, **Neşedil** ve **İkbal** olarak tanıtan kadınlarla ilk buluşma kısa sürer. Ancak kadınlar davalarını ona anlatmakta kararlıdır. Mektupla randevular vererek Sultan Selim'de, Firuzağa'da, Kasımpaşa'da Türk haremlerine sokarlar. Hatta birlikte **Medje'nin (Aziyade'nin)** kabrini de ziyaret ederler. Bütün bu buluşmalarda Andre fesli, tesbihli Türk erkeği kılığındadır.

Üç Hayalet'ten ikisi, Zeynep ve Nuriye Loti ile.

Buluşmalardan çok yazdıkları mektuplar ve Cenân'ın günlüğünden alınmış pasajlarla düşüncelerini aktarmaktadırlar. 'Günümüzün Türk kadını tanıımı-yorsunuz, ruhlarını anlamalısınız' diyerek harem yaşamına Aziyade dönemin-den farklı bir bakışla yaşamasını isterler:

'Gerçi batılılaşmış evlerimizde bir kuşaktan beri yerleşmiş Avrupavari evlen-me bize gurur veren bir ilerleme teşkil etmiyor değildi. Bununla beraber onu her an kırmak ya da içine bir yabancı kadın getirmek gücüne sahip olan bir koca kaprisinin tehdidi altında bulunan bu evlilik hayatı henüz kökleşmiş ol-maktan uzaktır. Sizden, bugünün Türk kadını, bizim gibi hayatı perişan ol-muş yüzlerce kadının hayatını anlatan bir kitap yazmanızı istiyoruz.

Buluşmalar ve mektuplaşmalar artıkça Andre Üç Hayalet'in gerçek kimlikle-rini de öğrenir. Asıl isimleri **Cenân (Zahide), Zeynep (Neşedil) ve Melek (İkbal)'dir**. Hatta yüzlerini açar, dekolte Paris giysileriyle karşısına çıkar, do-ğulu kılığında yerli danslar gösterirler, birlikte resim bile çekerler. Bütün çaba-ları yazarı istedikleri içerikte bir harem romanı yazmaya yöneltmektir. Sadece konusunu değil kitabın ismini bile tartışır.

- Dostlarımız bize yirminci yüzyılın Müslüman kadını lehinde bir kitap yaza-cağınızı haber verdiler, teşekkürle geldik.

- Kitabın ismi ne olacak?

- Henüz düşünmedim. Bu o kadar yeni, hem de itiraf ederim biraz da zorla kabul ettirilmiş bir proje ki... Eğer isterseniz ismi için bir yarışma açarız. İşte ben **'Mutsuz Kadınlar'**ı teklif edeceğim.

Cenân söze karıştı: **'Bezmiş Kadınlar'...** İnsan hayattan, hayatı yaşarsa be-zer; fakat biz aksine yaşamaktan başka bir şey beklemiyoruz... Biz bezmişler değiliz, **yok edilmişler, kapatılmışlar, boğulmuşlarız...**

- Evet Boğulmuş Kadınlar, peçenin altında boğuluyoruz... Sokakta üç peçeli bi-rini görünce bu kadın gitmesi gerekmeyen bir yere gidiyor diyebilirsiniz... İşte biz...

- Bir küçük Beyoğlu kadını gibi dedikodu yapmasana Melek!..

Andre'yi iyice davalarına katmak için üçü de kendi yaşam öykülerinin dramı-nı yazara anlattılar. Melek aylarca süren işkenceler ve gözyaşlarından sonra, dayakçı kocasından ayrılabilmişti. Zeynep kocasının her şeyinden nefret edi-yordu, zaten veremdi ve öksürükleri bitmiyor, ölümü bekliyordu. Cenân ise, za-manla alıştığı ve hatta sevmeye de başladığı kocasının kendisini bir yakınıyla aldattığını öğrenince, hele bu kadından doğacak çocuğu benimsemek zorunlu-luğuyla onu kuma olarak eve getireceğini öğrenince, valde sultan aracılığıyla padişah'tan boşanma izni çıkartmıştır. Ancak kocası Hamdi'nin sultan'dan ilk iradenin iptalini sağladığını haber alınca formüller aramaya başlar.

'O ilkbaharda yüksek sosyete'ye mensup olup Paris'e kaçmış olan bir genç ka-dından İstanbul'da çok bahsediliyordu. Bu macera haremelerde başları döndür-mekteydi. Bu olay iki hayalet kadının düşüncelerini tehlikeli bir şekilde meşgul etmeye başlamıştı. Cenân 'Onun büyük annesi İstanbul'a gelmiş ve bir Türk'le evlenip İslâm olmuş bir Fransızdı; ama biz üçümüz de Türküz, Türkiye'mizi bı-rakmayız' diyordu. Esasen Andre de ne Beyoğlu ne de Paris türü çözümlere ta-raftardı. Hele Türkiye'de her şeyin batıdan geri olduğuna hiç inanmıyordu:

'Uygulamada ne derece, ne de sosyal sınıf tanıyan ve en aşağı uşak ya da hiz-metçilerinin daima aileden kimseler gibi muamele gördükleri bu sakin ülkeden bizim haşin demokratlarımız gelip kardeşlik dersleri alabilirler... (Ayrıca

(Tarih Toplum Dergisi, Taha Toros arşivin'den alınmıştır)

Nuriye (Sağ başta) ile Zennur (Sağdan üçüncü) arkadaşlarıyla

Müslüman evliliklerinde nikahtan önce gereğince onay alınmamış olsa da, sonrasında, batı adetlerimizde bulunmayan ılımlı davranışlar ve yükümlülükler eksik olmaz: eşini kazanmak için çabalama zorunluluğu gibi.'

Ancak Üç Hayalet'i zorlayan koşullar bütün hoşgörü sınırlarını aşmıştı. Ailesi Melek'i zorla ikinci bir evliliğe zorlamaya başlar. Genç kadın üzüntüsünden menenjit olup ölür. Cenazesini hiçbir zaman anlamaya çalışmayan Hamdi Bey'e geri dönemeyeceğine artık iyice inanmıştır. Tek çözümün kendi yaşamına son vermek olduğuna karar verir ve roman bu kararını uygulamasını anlatan mektubunun metni ile sona erer:

"İrâdenin feshi bize bildirilince Zeynep bana kaçmayı tavsiye etmişti. Lâkin buna karar veremedim. Belki de, başka bir gök altında beni aşkın karşılayacağına emniyetim olsaydı... Fakat ancak muhabbetli bir merhamete hak iddia edebilirdim... Ölümü tercih ediyorum, yorgunum."

"Garip bir huzur varlığında hükümran bulunuyor... Yarınki bayram için sevenlerim tarafından yollanmış olan bütün çiçekleri oraya - bir kere girdiğiniz genç kızlık odama getirttim. Bunları yatağımın, üzerinde yazı yazdığım masanın etrafına yayarken sizi düşünüyorum dost. Sizi davet ediyorum. Bu gece benim arkadaşısınız. Eğer gözlerimi kaparsam, işte sizi soğuk ve hareketsiz olarak karşımda görüyorum. Fakat sizin gözleriniz, sırrını hiçbir zaman derinleştiremediğim gözler kapalı gözbebeklerimi delmekte ve kalbimi yakmaktadır. Eğer gözlerimi kaparsam yine buradasınız: çiçekler arasından portreniz bana bakmaktadır."

"Ya kitabınız - kitabımız. - Bana verdiğiniz ve beni yarın takip edecek olan o yapraklar haricinde demek ki, onu okumadan gidiyorum! Şu halde tam fikrinizi bile bilmeyeceğim. Hayatımızın hüznünü iyi hissettiniz mi? Uyuyan ruhları uyandırmak ve sonra, kanatlandıkları takdirde onları kırmak cinayetini, kadınları eşya zilletine mahkûm etmek alçaklığını iyi hissettiniz mi?.. Varlıklarımızın adeta kuma saplanmış bulunduğunu ve uzun cançekişmelerine benzediğini söyleyiniz... Oh, söyleyin bunu! Ölümüm hiç değilse müslüman hemşerilerime yarasın! Yaşadığım sırada onlara iyilik etmeyi ne kadar isterdim!.. Vaktiyle onları hep uyandırmaya teşebbüs etmek hülyasını beslemiştim... Oh, hayır, uyuyun, uyuyun zavallı ruhlar. Kanatlarınız bulunduğunu hiçbir zaman hatırlınıza getirmeyiniz... Fakat şimdiden kanatlanmış bulunanlar, harem ufkundan gayrı ufuklar görmüş bulunanlar, ah André bunları size emanet ediyorum; onlardan bahsediniz, onlar için konuşunuz. Düşünülen dünyada onların müdafii olunuz. Ve onların hepsinin gözyaşları, benim bu saatteki ızdırabım, bizi halbuki seven, fakat bize zulmeden zavallı körleri nihayet müteessir etsin!"

Şimdi yazı birden bire değişiyor, daha az emin, adeta titrek kesiliyordu:

"Sabahın üçü ve mektubuma dönüyorum, Ağladım, " o kadar çok ağladım ki, gözlerim görmez oldu. Oh, André! " André! Genç olmak, sevmek ve bununla beraber ölüme itilmek, bu demek ki kabildir öyle mi? Ah, bir şey boğazımı sıkıyor ve beni boğuyor... Benim yaşamaya ve bahtiyar olmaya hakkım vardı... Bir hayat ve ışık hülyası hâlâ etrafımda kanat geriyor... Fakat yarın, yarının güneşi, bu bana kabulü emredilen koca, onun beni saracak olan kolları... Ya benim sevdiğim kollar nerede?.."

Başka bir bekleme devrini haber veren bir fasıla, şüphesiz ki, son tereddüt ve neticesi tamir kabul etmez hareketin yapıışı. Ve birkaç dakika için mektup tekrar ahenkli huzurunu alıyordu. Fakat bu huzur ürperti veriyordu:

"Bitti, ancak biraz cesaret gerekti. Unutmayı temin eden "küçük şişe boştur. Ben şimdiden maziye ait bir şeyim. Bir dakika içinde hayatı aştım, dudaklarım da yalnız acı bir çiçek tadı var. Dünya toprağı bana uzak görünüyor ve her şey dumana gark oluyor, sade dost, sevdiğim, çağırdığım ve sona kadar yanımda istediğim dost müstesna."

Şimdi yazı çocukların yazıları gibi çarpık gitmeye başlıyordu. Sonra, yeni sahifenin nihayetine doğru, satırlar büsbütün karışıyordu. Zavallı küçük el artık yazısına hakim değildi, artık bilmiyordu, harfler çok ufalıyor, yahut birdenbire pek büyüyor, bu kadar büyük olmaktan korkunç bir mahiyet alıyorlardı... Bu, son yaprak, ölümün çarpınışı esnasında buruşturulmuş ve ezilmiş yaprak ve bunun böyle buruşuk, perişan oluşu okumaktaki dehşeti büyütüyordu.

"... Çağırdığım, sona kadar yanımda bulunmasını istediğim dost... Çabuk gelin sevgilim, çünkü bunu size söylemek istiyorum... Sizi bütün mevcudiyetimle sevdiğimi bilmiyor muydunuz? İnsan ölmüş olunca her şeyi itiraf edebilir. Dünyanın kaideleri artık yoktur. Sizi sevmiş olduğumu bu dünyadan giderken niçin itiraf etmeyeyim?"

"André sizin şuraya, size veda mektubumu yazdığım bu yazı masasının önüne oturmuş bulunduğunuz gün, eğildiğim sırada tesadüf beni vücudunuza dokundurdu; o zaman gözlerimi kapadım ve kapalı gözlerimin arkasından ne güzel rüyalar geçti! Kollarınız beni kalbinizin üzerine bastırıyorlardı ve aşkla dolu ellerim yavaşça gözlerinize dokunuyor ve onlardaki hüznü kovuyorlardı. Ah ölüm gelebilirdi ve size bezginliğin gelmesiyle beraber gelebilirdi, fakat bu ölüm ne kadar tatlı olur ve ne sevinçli ve minnettar bir ruh götürebilirdi... Ah, her şey karışıyor ve örtülere bürünüyor... Uyuyacağımı bana söylemişlerdi, fakat henüz uyukum yok, yalnız her şey kımıldanıyor, her şey çift oluyor, her şey raksediyor, mumların güneşlere döndü, çiçeklerim büyüdü, büyüdü, dev gibi çiçekleri olan bir orman içindeyim..."

"Gel André, benim yakınım gel, orada güller arasında ne yapıyorsun? Ben yazarken benim yakınım gel, belimde kolunu ve dudaklarımın yakınında sevgili gözlerini istiyorum. "İşte sevgilim böyle, senin tâ yakınında ve seni sevdiğimi söyleyerek uyumak isterim... Bana gözlerini yaklaştı, çünkü içinde bulunduğum öteki hayatta gözler arkasından ruhları okumak mümkündür... Ve ben bir ölüyüm André. Taşdığı sırları anlayamadığım berrak gözlerinde benim için bir gözyaşı var mı?.. Bana cevap verdiğini duymuyorum, çünkü bir ölüyüm ben... Sana böyle yazışım bundan ileri geliyor, benim uzak sesimi duyamazdın..."

"Seviyorum seni, hiç olmazsa bunu duyuyor musun, seviyorum seni..."

Ah bu cankeşişmesini sanki el altında bir şeymiş gibi hissetmek! ruhun gittiği büyük sır dakikasında kendisine hitap etmekte inat ettiği kimse olmak... Artık ölümler mülkünden gelen sevgili düşüncesinin son izini almak!..

"İşte gidiyorum, uçuyorum, sar beni André!.. Ah, seni bu kadar derin bir sevgi ile bundan sonra da sevecekler mi? "

"Ah, uyku geliyor, kalem ağırlaştı..."

"Senin kollarında... Sevgilim..."

Son kelimeler, hemen hemen belirsiz, kayboluyorlardı. Kaldı ki, okuyan ne

bunları, ne herhangi bir şeyi okuyabilecek halde değildi... Artık ne yazdığını bilmeyen zavallı küçük elin buruşturmuş bulunduğu yaprak üzerine dudaklarını huşu ile ve aşkla değdirdi. Ve onların büyük ve tek buseleri bu oldu...

.....
Ey Cenân-Feride-Azade, Allah'ın rahmeti üzerine insin! Mağrur ve beyaz ruhun huzura varsın! Ve Türkiye'deki hemşirelerin, benim davetimi üzerine senin aziz adını daha birkaç yıl, unutuluştan evvel, akşamları dua ederken ansınlar!.."

MUTSUZ KADINLAR OLAYI GERÇEK MİYDİ TARTIŞMASI

İki kızkardeşin kaçıışı olayı Mutsuz Kadınlar romanının yayınından daha çok kamuoyunu ilgilendirdi. Tabii aynı zamanda kitabın reklamına da yaradı.

Artık açık açık, büyükbabaları **Şatonöf Kontu**'nun 50-60 yıl önce Aydın Demiryolu şirketinde çalışmak üzere ülkeye geldikten sonra topluma son derece ısındığı ve Müslüman olup **Reşat** adını aldığı, oğlu **Mehmet Nuri**'nin de Galatasaray ve Fransa'da eğitimin peşinde Osmanlı hariciyesinde üst mevkilere yükseldiği yazılıyordu. Onun üç kızıyla bir oğlu, bir yandan tam bir Müslüman eğitimi görünken diğer yandan da Fransız kültürünü iyice hazmetmişlerdi. Kaçanlar, daha önce Atina'da maslahatgüzarlık yapmış olan bir hariciye memurunun eşi ile henüz evlenmemiş olan ortanca kızı. Şan hocaları Fransız öğretmen **Madam Weissen**'nin yardımı ve verdiği pasaportlarla yola çıktıkları da Beyoğlu'nda hemen öğrenilmişti. Belgrad'a doğru yola çıkan babalarının onları geri getirip getiremeyeceği merakla tartışılıyordu. Dedikoducu ağızlar bu tür olayların ilk olmadığını da anımsatıyorlardı. **İstanbul Şehremini Rıdvan Paşa**'nın bir yakınının aynısını yaptığı; Reji İdaresi'nin yüksek memurlarından birinin kızının bu şekilde kaçtığı ve halen Atina'da kalbinin emrine göre yaptığı bir evlilikle huzur içinde yaşadığı Madrid'deki Türk elçisi **İzzet Paşa**'nın annesinin de Belçika sefaretinin katiplerinden biriyle kaçtığı anımsatılıyordu. Genel kanı, haremın sıkı sıkıya kapalı duvarlarının artık içindekileri tutamaz hale geldiği idi. Nuri Bey'in kızlarından sonra yine Rıdvan Paşa'nın bu kez **Müşir Ethem Paşa**'nın oğluyla evli kızı da bir Arnavut'la kaçmış, kocası 'Boş olsun' demiş, şimdi kız şehremaneti memurlarından Said Bey'in haremında, yeniden evlenmesi için geçmesi gereken üç ay on günü bekliyormuş. Bu skandalla büyük bir şok geçiren Şehremini intihara kalkışmış ama silahı zamanında elinden almayı başarmışlar... Ve büyük keder içinde yatağa düşmüş, çıkamıyormuş.

İstanbul böyle çalkalanırken Fransa'da da Nuriye'nin yazı dizisinin de etkisiyle gazete sütunlarında yoğun bir tartışma başladı.

"İki genç Müslüman kadının haremden kaçış haberi gelince Paris gülümsemeye başladı. Macera hakkında kesin bir şey öğrenmeden önce doğal olarak kaçaklardan yana olduk. Geleneğimiz bunu gerektiriyordu. Bütün edebiyatımız feministtir... Fransız basma resim sanatında kadın kaçırma konusu en çok ter-

cih edilendir (....) Sen Nehri kıyılarında, Haliç'ten gelen tatlı sosyete skandalı keyifle karşılandı. Hatta suç ortaklığını hissettiren bir tebessüm, sonra da bir küçük kahkaha bunu izledi. Herkes birbirine, dirseğiyle dürterek ve göz kırparak sormaya başladı: 'Yeni ayrıntılar var mı?'

- Her an gelebilir... Eğlenceli olmalı!..

Ve arkasından ünlü operat nakaratları..."

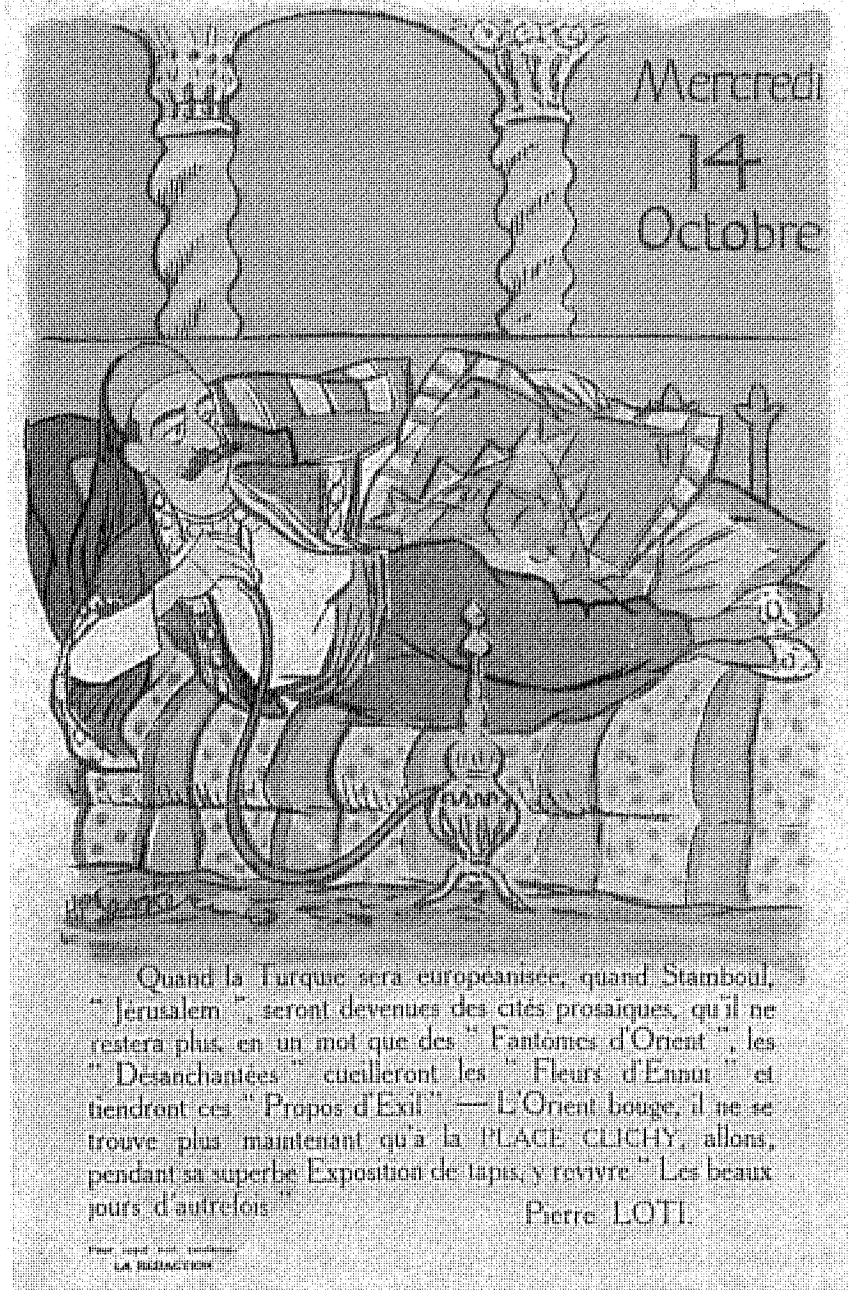
Çoğunluk işi bir eğlence konusu olarak algılamıştı. Ama ciddiye alanlar, yalnız bu arada eskinin abartmalı ve önyargılı kalıplarından kurtulamayanlar da vardı. 17 Şubat 1906 tarihli Figaro'daki Helia imzalı yazı bunlardan biridir:

'Son yıllarda İstanbul'u ziyaret eden ünlü kadın ziyaretçilerin hemen hepsi az ya da çok Nuri Bey'in kızlarını tanımışlardır. Bu genç kızlar İstanbul'un Avrupalı yaşamına son derece karışmışlardır. Eğitimleri kadar babalarının yüksek mevkii de onlara Türk sosyetesinde aynı bir yer sağlıyordu. Orada, çok kapalı olan Müslüman dünyası ile yabancı kadınların dünyası arasında bir bağ rolü oynuyorlardı. Elçilikleri ziyaret ediyor ve birlikte vatandaşlarını da getiren kordiplomatğin eşlerini evlerinde kabul ediyorlardı (...) Rollerini az rastlanır bir mükemmellikle yerine getiriyorlardı: Güzel, yetenekli, zeki ve zarif oldukları gibi, doğuyu bilmek kadar batılı anlayışa da sahiptiler. Çekicilikleri bu karışımından ileri geliyordu.

Kaçışlarına tüzüldüm: Sonuçta kaybeden ülkeleri için; doğudan en iyi izlenimleri almaktan mahrum kalacak geleceğin kadın ziyaretçileri için; nihayet kendileri için, zavallı şahane çevrelerinin dışına düştükleri ve gizemin en üst düzey çekiciliğinden mahkûm kalacaklarından dolayı.

Ben de İstanbul'a önyargılarımla ve doğu hakkındaki kalıplarımızla gittim. İslam alemine takdim edilince önce derin bir hayal kırıklığı yaşadım. Beklediklerimden yoksundu. Çok evlilikten bahseden yoktu. Hatta kötü gözle bakıyor ve son derece eski oyun sayıyorlardı. (...) Eskiye bağlı hanımların özledikleri bu çok evlilik aslında, fantezi dolu tanımlamalarla bize inandırılan şey değildi. Haremi, yaşayan bir çiçekler bahçesi ve efendiyi akşamları beğendiğini bir mendil fırlatıp seçen kişi diye tasavvur ediyorduk... Oysa her eşin kendi özel evi olması gereklidir, hatta Kur'an evlerin birinden çıkan dumanın diğerlerinin penceresinden görülmemesi gerektiğini kaydeder. Modern ve tek eşli Türk topluluğunda bunun önemli bir istisnasını, iki yıl önce ölen Bahriye Nazırı oluşturuyordu. Konağı çok geniş bir alanın içindeydi ve ölümünden sonra Boğaziçi sırtlarındaki bahçelerinde küçük evlere dağıtılmış yüz kadar kadın bulundu. Ama tekrarlıyorum, bu rezalet dolu bir istisnaydı.

(...) Pencereleleri kaplayan kafeslerin arkasında kadınlara ayrılmış olan bölüm daima hareketlidir. Orada kahve, sigara, alaylı ve müstehcen şakalar ve entrikalarla hoppaca yaşanır. Köle ve dost ziyaretleri kabul edilir, süslenmeyle uğraşılır, cuma günleri de kapalı arabayla Küçüksoy gezileri, mezar ziyaretleri yapılır, düğüne gidilir. Hepsisi bu kadar. Bu kadınlar dünyası erkeklerin tamamen meçhulüdür, zira peçe onları saklar. İtaat hatta köleliğe varan bir görünüş altında, gerçeğin gücüne sahip bir dünyadır. Türk kadınları efendilerinin yaptıklarılarından ve davranışlarından hiçbirini kaçırmazlar. Gizli gözetleme ve iletişim ağları vardır. Fakir dostlar, falcılar, kadın hamamcılar, azad edilmiş kölelerden oluşan bir grup bir gerdanlığın incileri içinden kayan ipekten ip gibi gerçek dünyada hareket halindedir. Bir büyük kişinin eşi olan hanım, yastıklarının ara

Quand la Turquie sera europeanisée, quand Stamboul, "Jerusalem", seront devenues des cites prosaïques, qu'il ne restera plus en un mot que des "Fantômes d'Orient", les "Desenchantées" cueilleront les "Fleurs d'Ennui" et tiendront ces "Propos d'Exil". — L'Orient bouge, il ne se trouve plus maintenant qu'à la PLACE CLICHY, allons, pendant sa superbe Exposition de tapis, y revivre "Les beaux jours d'autrefois".

Pierre LOTI.

Bir Takvimde Loti resmi: (Halı dükkânı reklamı için) Türkiye Avrupahlaştığında, İstanbul, Kudüs adı şehirler olduklarında, yani bir kelimeyle Doğu Hayaletleri kalmadığında, Mutsuz Kadınlar 'Can Sıkıntısı' çiçeklerini toplayacaklar ve 'Sürgün Sohbetleri'ni sürdüreceklerdir. Doğu hareket ediyor şimdi Clicy meydanında büyük halı sergisinde 'geçmişin güzel günleri'ni bulabilirsiniz. Piyer Loti

sında uzanmış haldeyken şehrin bütün büyük ve küçük haremliyle ilişki kura-
bilir. Habercilik mesleği pek çok fakir kadını yaşatır. İhtiyaç içindeki bir Müslü-
man kadının tek yapabileceği meslek hemen hemen budur.

Türk kadın dünyasıyla temasta olmaktan Avrupalılar'ın alacakları yararlı bir
ders de vardır. Müslüman kadınların gücü, kıskançlığı aşan bir dayanışma ru-
hundan oluşur. Bir Türk kadını asla bir erkeğe düşmanı kadının zayıf yanlarını
açıklayarak kendi cinsinin çıkarlarına ihanet etmez. Bir tür mason dayanışma-
sına benzeyen bu davranış bütün kadınları özel çıkarlarının savunulması için
birleştirir. Bu konuda bana sık sık, kocası yüksek diplomatik bir göreve atan-
mış bir kadının öyküsünü anlatmışlardır. Barbar doğulu yasaların birlikte yurt-
dışına gitmesini engellediği bu kadın ünlü bir yatıra koyunlar kurban etmişti.
Yol üstünde sadrazamın kızkardeşinin bir dostuna uğradı... Birkaç gün sonra
eşini elçi atayan irade geri alındı. Yatırın ünü de bu olayla arttı.

Yüksek sosyetenin genç kızlarının modern ve batılı eğitimi çevreleriyle süre-
kli uyumsuzluk içinde olmalarına sebep oluyor (... Ayrıca) son zamanlarda Tür-
kiye'de yayınlanan bazı eserler de günümüz kadınındaki değişiklikleri anlatıyor.
Bu romanlardan biri çok büyük bir ilgi topladı ama yazarı bedelini ağır ödedi:
Bir daha yazması yasaklandı. Bir erkek ve bir Müslüman olarak kadın hakları-
nı savunmuştu. Romanın kahramanı İffet, babasını ve erkekleri, bilinç ve kişi-
lik uyandırdıktan sonra kadınları köle tutmakla suçluyordu. Ve şeriat adına iş-
lenen bu suçu kutsal konularda sahtekarlık diye niteliyordu: Ne İslam, ne de
peygamberi kadını asla köleliğe ve alınıp satılan şeylerin aşağılığına mahkûm
etmemişlerdi.

Pek çok kadın kanatlarını çırpmayı ve kalemleriyle ortaya çıkmayı denedi.
Leyla Fatma Hanım İstanbul'da bir Dram'ı yazdı. **Fatma Aliye Hanım** de-
nemeler yayınladı. Türk kadın yazarlarının en ünlüsü **Nigar Hanım**'ın güzel
şirleri ve bir iki psikolojik romanı vardır. Güzel, sevimli ve çok kültürlü bir ka-
dındır. O da çevresine üstün olmanın sıkıntısını çekti. Bu yüzden genç kızlara
verilmesi moda olan eğitime karşı çıkıyor. Mükemmel bir Fransızca ile Nigar
Hanım bana, kızları olsaydı bunlara sadece Türkçe öğreteceğini ve yabancı
edebiyatı sadece çevirilerden okutacağını söyledi.

Belki de haksız değildi... Allah Kerim!..."

Yazarın burada belirttiği **Hüseyin Rahmi Gürpınar**'ın sansürce durdurulan
'Alafranga' isimli tefrikasıydı. Meşrutiyet'ten sonra 'Şipsevdi' adıyla yayınlan-
mıştır.

Nuriye'nin ilk yazısını okur okumaz kaleme aldığı yazıda **Henry Boujou** ise
daha da ileri gider ve hak kaçakları hem de Türkiye'deki değişimi daha da sert
eleştirir.

"Ner el Nissa'nın yazısı fazlasıyla mükemmeldi, oysa gramer hataları, dil sürç-
meleri bekliyorduk. Düzeltmeden önceki basit öykü kalpleri daha çok etkiler-
di, oysa gerçeğe pudra sürülmüş (...) Çağdaş Türkiye haremî sağduyuya aykırı
şekilde modernleştirme hatasını işledi (...) Ey Türkler Turquerie'lerden (Türk tür-
rü yaşam davranışları) ne kadar az şeyiniz kalmış. Fransız rüzgârından endişe-
lenmeliydiniz. Bizden gelen cereyan etkili parfümleriyle zehir yayıyor. Müslü-
man Zennur ile Nuriye'nin zindancıları Müslüman meslektaşlarından ziyade
batıdan çekinmeliydiler (...) Başta Kont Şatonöf suçludur (...) Barbarlık duvarı-
nı yıktınız, ihtilâl yapıyorsunuz ama dikkat edin fazlasıyla Fransızlaşmayın (...)"

Bir takvimde Loti resmi (Elbise reklamı için)

Lemaitre mağazasında en iyi spor elbiseleri bulabilirsiniz. Piyer Loti.

Yazar haremdeki eğitim ve terbiyenin saygıdeğer niteliğini anlatmak için de
bir tarihî olayı aktarıyor:

'18. yüzyılda Fransız Kralı'nın İstanbul'daki elçisi beş yaşındaki Ayşe adında-
ki bir kızı satın aldı. Fransız eğitimi verdikten sonra Fransa'ya götürdü. Kısa za-
manda Paris sosyetesinin gözbebeği oldu. Güzelliği derecesinde iffetliydi. Kral
naibinin girişimlerini geri çevirdi. Volter ona aşık olmuştu. Midesi için istediği
likörü bir şiirle yolladı:

Git, onun kanına en etkili alevi sok götür
Kalbinin buzunu ateşli bir arzuya döndür
Ve o da ruhumda yanan ateşin sıcaklığını hissetsin...

Likörü kabul fakat Volter'i red etti. Aşkı ciddiye alıyordu. Tek bir defa bir Malta Şövalyesi'ni M. d'Aydie'yi sevdi. Ölüm derecesinde bir aşkı. İstanbul kaçaklarının haremde çıkması iyi ama endişe veren bir tarafı da var. Türk polislerinin yirmi yaşındaki bir yüzü elli yaşında kabul etmesini hiç de 'zendost' saymayan anlayışı aşırı bir Fransız davranışdır ve bizi endişelendiriyor. Kederden kurtulup yeni kederlere düşmeyin. Türklerden intikam almak için masum Fransız delikanlılarını kurban etmeyin. Romanlara kanmayın, burası sadık zevcelerin ve müşfik annelerin ülkesidir. Kadın olmaktan başka ihtirasınız olmamalı. Ayşe'nin örneği size ilham versin."

Romanın haremî yanlış anlatmasını önlemek, 18-19. yüzyıllardan kalma harem imajının yenilenmesini sağlamak için diğer bazı yazarların da benzeri makaleler kaleme aldıkları görüldü. Şüphesiz bunların en önemlisi Loti'nin büyük dostu, edebiyat dergi yayımcısı ve eleştirmeni olan **J'uliette Adam**'dır. Romandaki Andre Lhery'nin (Yani Loti'nin) her fırsatta İslam geleneklerine saygısını belirttiğini vurguluyor. Kötü hazmedilmiş yabancı felsefelerden bir Türk feminizmi çıkarılmasına karşı. Hatta Türkiye'de güçlenen eğilime karşı Mısırlıların daha uygun davrandıkları kanısında:

"Mısırlılar Kur'anı çevirisinden değil Arapçasından okudukları için Peygamber ruhunu daha iyi anlıyorlar ve tek eşleri var. Tanıdığım Mısırlı kadınlar Türklerden daha yavaş ama daha güvenli şekilde uygarlığın reformlarına yöneliyorlar. Bazı Türk kadınları ise çok hızlı bir özgürleşme düşünüyor (...) Aslında Andre'den istedikleri savunmalarını üstlenmesi. Diyorlar ki 'Yirminci yüzyılın zavalı Müslüman kadınları hakkında bir kitap yazın. Dünyaya, bildiğiniz gibi bir ruhumuz olduğunu anlatın. Bunu yaparsanız sizi kutsayacak binlerce kişi oluruz.'

O halde bu fikirlere uygun olmayan hiçbir şey yazmayacak. Ona öyle geldi ki İslam geleneklerinin çoğuna bağlıdırlar ve peçelerini pek çok seviyorlar. Sadece seçtikleri bazı arkadaşlarının önünde bazen çıkarabilmek arzusundalar. İsteklerinin en üst sınırı, daha düşünen, özgür ve sorumlu varlıklar olarak kabul edilmeleri, bazı erkekleri hele hele nişanlısıyla -gerekiyorsa peçeli olarak- kabul etmelerine izin verilmesi ve onlarla konuşabilmeleridir.

Cenan 'Biz ve bizi izleyenler en az yarım yüzyıl için, evrimimizin daha ileri bir aşamasına kadar sadece bu ödünlerle tatmin edilmiş sayılabiliriz' diyor ve ekliyor: 'Bizi ne çılgın ne de bozguncu bulmamaları için bunu iyi belirt, dostumuz. Esasen Peygamberimizin kitabında bu isteklerimize karşı çıkacak bir şeyler bulunabileceğine de inanmıyorum.'

Aslında Türk kadınlarının istediği, hemen hemen Mısırlı kadınların gerçekleştirdiğidir."

J. Adam'ın romanı değerlendirmesini dolayısıyla Loti'nin tezini onaylayan ünlü bir doğulu, Mısır Milliyetçilerinin lideri **Mustafa Kamel Paşa** oldu. 'Ne içten ve gerçek bir eser. Kadın eğitilmelidir ama geleneklerimize uygun olarak, örnek zevce ve mükemmel bir eğitimci yapılmak üzere. Avrupa'yı maymun gibi taklit etmek istemiyoruz. Amacımız evrimdir, devrim değil. Loti kadınları isyana davet etmiyor. Bazıları iyi okuyamamışlar, yaptığı şey İslam geleneğiyle batıyı karşılaştırmaktır.'

Mısırlı kadınların daha ileri bir anlayışa sahip oldukları tezi bu yazarların iddiaları olmaktan ileri gitmiyor, zira sadece üç dört yıl sonra Mısır feminist hareketinin lideri **Malak Hıfni Nasef** Türk kadınının düzeyine erişmenin ilk hedefleri olduğunu açıklamıştır.

Bir Türk kahvesinde en büyük keyfini sürüyor: Nargile içmek. Şaşırtıcı şekilde bu kez şapkalı.

Abdülhamit sansürü Türk basınında konunun tartışılmasına tabii izin vermezdi. Buna karşılık Paris'teki Türk öğrencileri ve Jön Türk çevrelerinde şaşkınlık yaşandı. **Yahya Kemal** ve **Abdülhak Şinasi Hisar** hayretten dillerinin tutulduğunu saklamamışlardır. Gerçek tepki ise Jön Türk'lerin lideri **Ahmet Rıza**'nın **Meşveret** dergisinde görüldü:

'Mutsuz Kadınlar' romanı, İstanbul manzaralarının tasvirindeki başarısı oranda, haremî anlatışında ya da Müslüman kadının sadece yüzünü değil ruhu da örten peçeyi kaldırma tezinde hatalı. Bir roman yazdığını fantezilere başvuracağını gözardı etmiyoruz. Ama kahramanlarının kimlikleri?..

Aziyade bu güzel yaratıkların ilk ve tam örneğidir. Ama inanılması imkânsız

derecede hatalı, neredeyse sahtedir. Şimdi de sıra Cenân, Melek ve Zeynep'de. Doğu kadınlığını yansıtmak iddiasındaki bu natüralizm çabasında Türk olan sadece bu üç isimdir.

Mutsuz Kadınlar romanının yazarı Türk halkı tarafından çok sevilir. Kendisini resmetmekte ondan sadakatle bahsetmektedir. Bizi derinden etkileyen övgülerde bulunuyor. Üçü dördü dışında hiçbir Fransız yazarın bizi alıştırmadığı bir övgüdür bu. Böyle iken Mösyö Loti şu inanılmaz şeyi icat etti: 'Sevgili dostlarım' adını verdiği Türklerin kadınlarına, Foliberjer'in ya da olimpiya'nın kaldırıcılarında geceleri açan sokak fahişelerinden daha kolay yaklaşılabiliyor ve aşk yapılabilir.

En güzel erdemlerin, en soylu vakarın, en sevimli kadın iffetinin sığınağı olan Müslüman haremelerini kötü ünlü ve içindeki kadınların aşıkane randevular için koşarak çıktıkları ve Avrupalı olmak şartıyla erkeklerin canı çektiğinde girebileceği kötü ünlü yerler saymak gibi garip bir fikre nereden varmıştır? Kimbilir belki de zamanla genç Müslüman kadınlar için de Mösyö Piyer Loti'nin arzula-dığı ilkeler ve eğitimin de zamanı gelecektir. Tabii ki, Avrupa kadınlarının özel yapısı ve ahlâkını kazandıklarında olacaktır.

Şimdilik böyle değil, ve Cenân'lar, Melek'ler, Zeynep'ler, çok şükür sadece çekici bir şairin beyrinde ve Türk kadın gerçeğinin yüzbin mil ötesinde bulunuyorlar. Hayalperestler sadece Avrupa'da değil, İstanbul'da da var. Mutsuz Kadınlar yazarının soğukkanlılıkla yazdıklarını anlattığı bütün öyküler ancak Feydeau'nun bir vodvili ya da Offenbach'ın bir komik operetinde bulunabilir.

Mösyö Loti, varlığıyla şereflendirdiği, son derece içtenlikle sevdiği ve edebi vatani olan İstanbul'a döndüğünde sakın kafa ile bazı yazarlarımıza ve pek çok bilgili -gerçek bilgili- sakalı ağarmış saygıdeğer Türklerin bazılarını danıştıktan sonra yeni bir roman yazabilir. Bunda yabancı turistler için düzenlenen ve bir kere yaşamaları kaldırılınca arkasından matmazel Agavni, Kalyopi ya da Rebe-ka'lar çıkan ve Cenân'lar, Zeynep'ler ve Melek'lerle konuşulduğu sanılan ha-remler yerine gerçek Müslüman haremelerinin huzur hülyalarını, çocuksu gülüşmelerini, havai konuşmalarını ya da bazen kederlerini anlatabilir."

Loti'ye doğrudan mektup göndererek yansıttığı harem yapaylığını vurgula-yanlar da vardı. Bursa'dan 16 Aralık 1906 tarihiyle gönderilen bir mektup, 'Mösyö, diyor, size tavsiyede bulunacak kadar yetkim bulunmamasına rağmen şu küçük gözlemi yapmaktan kendimi alamayacağım. Haremden bahsetmek için orada hayatının büyük bir kısmını geçirmiş olmak lazımdır. Aksi halde da-ima gaf yapmak ihtimali vardır. Hürmetlerimle, "İmza: Aziyade'nizi okumuş bir Türk kadını.

Hele 1907 tarihli şu mektuba bakın "Ermeni olan Madam B. size haremle-rin içyüzü hakkında kimin bilgi vermiş olabileceğini soruyor (...) ve Loti oraya girmiş olduğuna yemin edecektir ama bence bu imkânsız. Gerçeği bildiğim için sözleriniz beni hayli eğlendiriyor."

Abartma, yapay ve gerçekdışı sayanlara karşılık gerçek anlatılan olayları ger-çek hatta gerçeği tam yansıtmamış sayanlar da yok değil. 'Siz harem baskısını gelin de bizde görün' dercesine, Cezayir'den **Meryem Crozes** 'Andre Lhery aracılığıyla Kasımpaşa'da Zeynep'e ulaştırmak üzere' gönderdiği mektupta şun-ları belirtmiş:

"Sevgili Türk kardeş, bizimkilere bakarak şikâyetlerinizin ne kadar haksız ol-duğunu size anlatmaya çalışacağım. O derece arzulanın İstanbul'da, lüks saray-larınızda candan bezdiren kafesler arkasında yaşamaktan bıkmışsınız. Dost, sö-züm ona hürriyetlerimizin devamlı çarpıldığı sersemce kaidelerin ve gülünç ba-tılıların görünmez parmaklıkları arasında yaşamaktansa sizin altın kafesinizde yaşamayı yüz defa tercih ederim.

Zannediyor musunuz ki evlendiğimiz zaman biz kocalarımızı tanır, efendi ve sahip olmanın zorlu mecrubiyetinden kaçınabiliriz? Zannediyor musunuz ki bi-zim görünürdeki işbirliğimiz-ortaklığımız bizi Cenân'ın Ada'lardan dönüşünde karşılaştığı kazadan koruyabilir. (...) Sizin hiç olmazsa A. Lhery ile konuşmak onun eliyle yazdığı kağıtlara sahip olmak imkânınız vardır... Ya biz zavallılar (...) 19 yıldan beri onunla ilgili gazetelerde çıkan her yazıyı keser toplarım. Oda-mın şeref köşesinde göndermek lütfunda bulunduğu fotoğrafı asılıdır."

İçlerinde en ilginç hiç şüphesiz Tunuslu bir genç erkeğinki. Dermeche 9 Ekim 1906 tarihini taşıyan mektubuna **Mahmud Er-Gaig** "Kitabı şimdi bitir-dim. Yemin ederim ki hâlâ hıçkırıklarımı tutamıyorum. Zavallı aşk! Zavallı ha-yat!" cümlesiyle başlıyor. Kitabın tamamen hayal eseri olduğu yolunda Loti'nin notuna inanmadığını belirttikten sonra "Yalan olamaz, zira aynısı benim başım-dan geçti" diyor. "Ama biz daha şanslıydık. Sevgilimin kocası 45 gün önce ti-fo salgınında öldü. Kendisi 4 gün önce yataktan kalktı, kitabınızı okudu, o da bütün bunların hayal olduğunu kabul etmiyor."

Türkiye'den iki tepki alacağım. Birincisi ünlü diplomat Turhan Paşa'nın yakı-nı **Kerime Turhan**'ın 14.3.1907 Mahrem kayıtlı mektubundaki düşünceleri:

"Heyecanımı anlatacak cümle bulamıyorum. Düşüncemi şu basit cümlelerle ifade edeceğim: Bizi anlamışsınız, hem de pek çok ve en yakınlarımızdan da-ha fazla! Siz, o kadar değişik ırk ve memleketten gelen siz, gözyaşlarımızı ve ızdırabımızı anladığınız ve şimdiye kadar önem verilmeyen ruhlarımızın varlığını keşfettiniz. Loti'yi yakından tanıyan K. Turhan, "Eğer yüzyıl Doğu'yu de-ğiştirmeseydi siz de bizi büyük annelerimizin içinde gül ve yasemin reçelinden başka birşey düşünmediği mutlu uykudan kaldıramazdınız" diyor ve devam edi-yor "Bugünkü rüyalarımız başka... Erkeğin esiri ve oyuncağı değil çocuklarımı-zın eğitimini yöneten anneler olmak istiyoruz (...) Gelecek nesillerin minnetine ebedi hak kazandınız."

18 yaşındaki bir genç kızın **-Celile Ekrem-** mektubu da (3.1.1907) "Bizi ne kadar iyi anlamış ve anlatmışsınız" diye başlıyor. Şair **Recaizade Mahmut Ek-rem** Beyin kızı olduğunu, ağabeyinin de şair geçindiğini belirten Celile ekli-yor: "İkisi de modern fikirlerle yatkındır, ancak benim de birgün bir Hamdi Beyin eşi olacağımı ve Mutsuz Kadınlar listesini devam ettireceğimi düşündükçe üzü-lmekten kendimi alamıyorum. Ah, zavallı Cenân, onun çektiğini çekmektense onun gibi ölmeyi bin defa tercih ederim. Ama umarım ki Mösyö, kendilerine ya-kın bir hürriyet ve aşk -biraz da ondan- devri müjdeleyerek, bütün genç Mutsuz Kadınların moralini farkında olmadan yükselttiniz. Havari olmaya devam ediniz Loti. Davanıza babalarımızı, kardeşlerimizi, kocalarımızı kazanınız ve bir kere daha inanınız ki, koruduğunuz küçükler onlara verdiğiniz değere layıktırlar."

Romanın gerçeklere bağlılığı ne kadar sorgulansa da gelişen bir dinanizme - kadın eşitliği ve hakları- ivme kazandırdığına bu tartışmalardan daha etkili kanıt bulunamaz. Ayrıca romanın büyük bir ilgi gördüğü de bir gerçektir. Loti'nin ölümüne kadar 17 yılda 419 baskısı yapılmıştır.

HAREMCİLİK OYNAYAN NURIYE

Romanın ilham kaynağı Üç Hayalet'in gerçek yaşamdaki rolleri ve olaydan sonraki davranış ve yaşamları bir başka romana konu olacak kadar zengindir. Şimdi üçünün kaçış öncesinde ve sonrasında 'Mutsuz Kadınlar'da bahsi geçmeyen öykülerini ayrı ayrı aktaralım.

Önce üçlünün en genci, Loti'nin Neyr diye tanıdığı, romanda Melek adını verdiği gerçekteki Nuriye'den başlayalım.

Loti, olayın içyüzünü önce beklemediği birinden aldığı bir mektuptan öğrendi. **Genç kadınlarla mektuplaşmalarında Alman Postahanesi vasıtasıyla aracılık yapan Hans Hensel**'den:

"Size bütün hikâyeyi anlatacağım. 8 Ocak günü (1906) trenle birlikte hareket ettik. İki genç kadın bir Fransız kadın dost ve ben. Bu dostun annesi, kendisi ve iki kızına ait pasaportu kendilerine vermişti. Matmazel Nuriye saçlarını pudra ile boyayıp beyazlatarak 50 yaşında bir kadın kılıfına girmişti. Herşey yolunda gidiyordu. Kadın ve erkek dostlarım sayesinde gardaki ve Mustafa Paşa'daki polisi aştık (...) Salı sabahı ihanete uğradılar Belrad'da tevkif edildiler..."

Hemen ertesinde Nuriye imzalı ve "Sevgili dostum, 15 gün önce bu kederli ve yabancı barındırmaz memleketten ayrıldığımızı hiç şüphesiz öğrenmişsinizdir" diye başlayan bir mektup aldı. Neyr'in elyazısını kolaylıkla tanıyabildiği bir mektup, Hans Hensel'ininde eksik kalan noktaları tamamlıyordu: Sultanın emriyle ve korkunç suçlamalarla Belgrad'da tevkifleri, babalarının gelişi, Sırp subaylarının yardımıyla Avusturya'ya kaçışları, Venedik'te gondol gezintileri ve Nis'e varış. Fakat mektubun asıl önemli kısmı diğer satırlarda saklıydı:

"Kızkardeşim ciğerlerinden hasta, Belgrad'da doktorlar eğer İstanbul'a dönerse bir ay içinde ölebileceğini söylediler. Çektiğim ve çekmekte olduğum ızdırıp çok korkunç. Ne zaman onu görmeye geleceksiniz. Size yazmamı söylüyor. Size karşı ne kadar derin bir sevgisi olduğunu bilirsiniz" sonra ikinci önemli noktaya geçiyor "Söylemesi güç ve acı birşey. Son derece renkli ve hareketli kaçışımızın bir hikâyesini en kısa süre içinde yayınlattıyı bağlamalısınız. Anlıyorsunuz değil mi? Zennur çok hasta, buraya ne ile geldiğimizin farkında bile değil. Her çeşit yorgunluk onu yıkıyor. Doktor tam bir sükûnet emretti. Onun için savaşta tek kişiyim, belki de bir sanatoryuma yatırılması gerekecek..."

Loti parasızlık hikâyesinin ve korkunç suçlamaların iç yüzünü biliyordu. Hensel bunları daha açık cümlelerle anlatmıştı:

"Babalarının yaptığını tahmin edemezsiniz. Kızlarının ve benim hırsızlık yaptığımızı tellemiş. Gerçek şudur ki, Madam Zennur eşyaları içinden taşıyabile-

cek herşeyi almıştı, ben de elimden geldiği kadar bunda kendisine yardım ettim. Ayrıca bana ait fakat içinde kızlarına ait eşyalar bulunan sandıkları da el koydurtmaya kalkıştı, zor kurtardık. İstanbul'da sakladığım eşyalarından bir kısmı da yakında getirtmeye çalışacağım." Zennur'un hastalığı konusunda da Hensel gayet açıklı "çok öksürüyor ve kan tükürüyor."

İstanbul'daki dostları da kendisine haber yetiştirmekte gecikmediler. Mektubuna "Küçük ayaklarınız için Seyhülislamınkine benzer bir çift sarı pabuç yolluyorum. Bence siz de büyük bir şeysiniz" diye başlayan **Zeki Maghamez** kızlarla mürebbiyelerinin evden bir sürü şey çalmış olduklarının söylendiğini, **Pierrot** ise (29.1.1906) mücevher ve para olarak 29 bin frank götürdüklerini bunun refah getirmesinin beklenemeyeceğini aksine sefaletle düşeceklerini yazıyordu.

Nuri Beylerin kapı komşusu ve dostu **Valentine Dubzele** ise ailenin durumu hakkında geniş bilgi veriyordu: "Sevgili Komutan, mektubunuzu Nuri Beye vermemem daha uygun, çünkü şu anda çok üzgün ve ilişkilerinizi bildiği için bu onu daha da üzebilir. Onları reddettiğini, lânetlediğini ölümlerinden başka bir şey istemediğini söylüyor (...) Hiçbir yere çıkmıyor. İstikbali ve mesleki durumunun sarsıldığı belirtiliyor. Zavallı anneye gelince öyle acınacak bir durumda ki aklını kaçırmaktan korkuluyor."

56 yaşındaki Loti'nin 20 ve 22 yaşındaki ik genç kadın hakkındaki hisleri neydi? Gizli buluşmalarının ötesinde bu durumda ne düşünüyordu? Nis'e gönderdiği cevapta, haberi gazetelerde okuduğundan beri yaptığı araştırmaları anlatıyor yazı yayınlattırmak ve para elde etmek için herşeyi yapacağına söz verdikten sonra ekliyordu "bu andan itibaren sıkıntıda kaldığınız her an, eski bir dost gibi bana bildiriniz. Gelip bizde kalın demek çok tabii olurdu ancak Madam Zennur'un sıhhati için buranın havası tehlikelidir. Ama ilkbaharda geleceksiniz değil mi? Karım dün, sizin için endişeler içinde Bordo'ya gitti, döner dönmeyiz size yazacak."

İki genç kadının, Harem hayatı dışında Fransa'da Loti ile ilişkilerine geçmeden önce, size başlarından geçen hoş bir olayı Nuriye'nin 15 ve 16 Mayıs 1906 tarihli iki mektubundan naklen anlatmak isterim. Büyük babalarının kasabasında akrabalarını ziyarette gitmişlerdi:

"Küçük kasabanın halkı gelişimizi işitince "Yaşasın Şatonöf Kontesleri" diye bağırıyorlar, şapkalarını yerlere kadar eğerek bizi selamlıyorlardı. Neredeyse atları söküp arabayı çekecekler." Ancak ertesi günkü mektup, ilk sevincin yerine, en aşağı İstanbul'daki harem yaşamının yarattığı üzüntü derecesinde hayret uyandırmıştı:

"Öğleden sonra salonda dünya kadar yaşlı Madam da Chateaufort ile beraberim. Bir saat boyunca bana ailelerimiz arasındaki akrabalık derecelerini anlattı (...) Sonra birdenbire bir şimşek kafama düştü: "Küçük yavrum sizi o kadar beğendim ki, bütün akrabalarımızın çocuklarına, oğlum Jean'a, torunum üsteğmen de Talance'a, Madam d'Amorur'un iki oğluna gelmeleri için telgraf- lar yolladım. Pazartesi günü burada olacaklar. Onları görmeye ve içlerinden biri nişanlı seçmeye hazırlanınız. Hepsisi de yakışıklıdır ve hiç şüphesiz biri hoşunuza gidecektir."

Neredeyse bağıracaktım. Hayır yeter artık! Hiçbir şey istemiyorum! demek dünyanın her köşesinde bu zulme uğrayacağım. Buraya bunun için mi geldim?

(Tarih Toplum Dergisi, Taha Toros arşivinden alınmıştır)

Nuriye'nin çocukluk, gençlik ve Fransa'da anne olarak resimleri

(...) Bu işten sıyrılmalıyım. Bu yeni kaçışın mali ve moral yönü için herhalde yine sizin yardımınıza sığınacağım. Fransız basını yine bizden bahsedecek!.."

Bu mektuba "İsmi değiştirilmek istemeyen zavallı dostunuz Nuriye" imzasını atması, kendi tercihi olmadan düzenlenecek her türlü birleşmeye karşıtlıkta kararlılığını gösteriyor. Sadece haremde biraz daha serbest olabilmek, yani Mısırlılar'ın formülüyle yetinmek niyetinde değildi. Tam özgürlük istiyordu. Esasen eylemlerinin amacı bunu bütün dünyaya göstermek değil miydi?... Gelgelelim kuram ile uygulamanın, hayal ile gerçeğin aynı şeyler olmadığını bir hedefe ulaşmanın bedeli bulunduğunu çok kısa zamanda farkettiler. Savaşımı başkaları değil, kendileri yürüteceklerdi, bunun için de ayakta durmalarına yetecek bir mali kaynağa ihtiyaç vardı. Zennur'un akciğer hastalığı ılımlı bir iklimi ve sanatoryum bakımını gerektiriyordu, yani hayli pahalı bir şeydi. Bir süre Nis'te, Üç Hayalet'in tabuları yıkmaya yönelik eylemlerine hayran kalan bir Fransız feministi, şair **Renee Vivien**'in misafiri oldular. Eşcinsel olan Vivienne'in bunu başka amaçla düşünmüş olabileceğini ileri sürenler çıkmıştır. Oysa bizimkilerin bu tarakta bezi yoktu. Ayrıca iki kardeşten Nuriye'nin bambaşka, Zennur'un ise onunkiyile tam ters düşen hedefleri bulunduğu da belirtmeye başladı. Aşk aramaktan çok eğlenmek, gülmek, şakalaşmak meraklısı olan Nuriye 1906 Mart'ında kalemi eline aldı ve Loti'ye olayların içyüzünü anlatmak ihtiyacını duydu:

"Hayatımı ve bu konudaki zavallı fikirlerimi biliyorsunuz dostum - Ben garip bir fedakârlık yaptım. Bunu sadece siz biliyorsunuz, bu derdimi kimseye söylemedim, ruhumu kimseye açmadım (...) Bu sabah mektubunuzu alınca yalnız başıma saatlerce ağladım. (...) eğer birgün ben de hasta olursam, ne yapalım bizim gibi fakirleri dinlendirecek bir hastahane yatağı bulunur.(...) Bütün işim, beni buralara sürükleyen belki istemeyerek bütün sevdiklerimden koparan bir ablayı tedavi etmekten, hayata kavuşturmaktan ibaret."

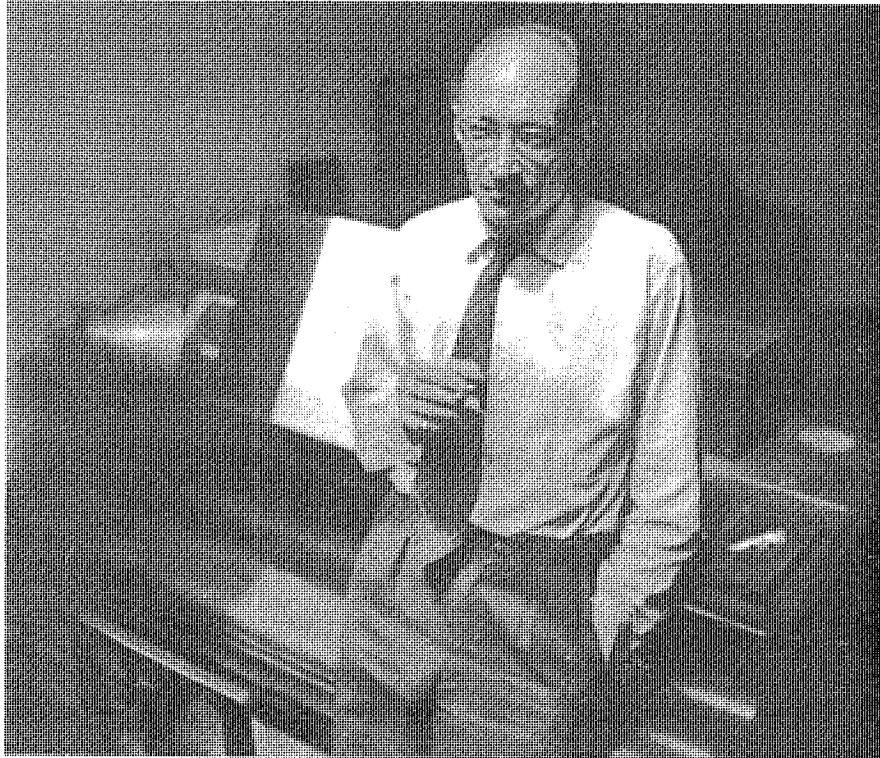
Ama bu kadar iç döküş sıkıntıdan kurtulmasına yetmemiştir, ertesi gün tekrar yazar:

"Dostum dünkü mektubunuz beni altüst etti. Adeta deliye döndüm. Zennur'a hiçbir şey hissettirmeme cesaretini gösterdim. Dostum şunu iyi dinleyin: kaçmayı isteyen ben değilim asla böyle birşey yapmayı düşünmezdim. Kararsızlığımı, korkumu hatırlarsınız (...) Dostum Zeynep ayaklarıma kapandı. Eğer gelmeyi reddedersem Leyla gibi hatta daha kötüsünü yaparım ve bu ölümün sorumluluğunu vicdanından silemezsin, beni burada tutan artık yalnız sensin" dedi ve bütün bunlar felâketimizden 10 gün sonra. Söyleyin ne yapabilirdim? Şimdi tek düşüncem sağlığının şu kötü durumunda yaptığım fedakârlığı ona hissettirmemektir. Anneme ve sevgili iki küçüğüme (kardeşleri) karşı (...) Zeyneb'i kurtarmak için alçakça davrandım. Bana acıyınız dostum ve ne durumda olduğumu takdir ediniz."

Annesi ve iki kardeşinden bahsederken Nuriye'nin babasını hiç anmaması belki de onun ne halde bulunduğunu öğrenmiş olduğundandır. **Nuri Bey** önce aile şerefi açısından, sonra da kendisine çok parlak bir geleceğin kapılarını açmış olan **Sultan Abdülhamit**'ten gelecek tepkiler bakımından çok büyük bir üzüntü içine düşmüştü. Padişah olayı büyütecek bir girişimde bulunmaktan - Başka olaylardaki davranışının aksine - kaçınmış, üzüntüsünü belirtmekle ye-

tinmiş ve Nuri'nin amiri **Turhan Paşa**'ya sadece olayı olabildiğince süratle kapatması talimatını vermişti. Ancak bu da Nuri'yi teselliye yetmedi, üzüntüsünden iki yıl sonra elli yaşındayken öldü. Bunun eşini de ne derece perişan ettiğini söylemeye hacet yoktur, o da arkasından öldü. Nuriye'nin mektubunda olayın sorumluluğunu tamamen ablasına yüklemeye çalışması, hatta kendisine de ağır bir eleştiri yönetmesi içine düştüğü bunalımı çok iyi yansıtır. Oysa Loti'nin de yardımıyla, bir miktar para ve etraftan yardım sağlayabilmek için **Figaro**'da yayınlattığı yazılarda ne kadar kahramanlık ve idealizm mesajları veriyordu. Belki de Loti'nin, Nis'te sürdürdüğü keyifli yaşamdan haberdar olduğunu öğrenmişti. Yazar yakından tanıdığı ve dost olduğu Nuri Bey'in akıbetinden kendisini sorumlu sayıyor olabilir. Bu da yetmemiş gibi, Nis'te bulunan ve İstanbul'dayken kendisine hizmet etmiş olan yakın bir adamından (**Masmejean**) aldığı 28 Şubat 1906 tarihli mektup Nuriye'nin hiç de duygusal bir yanı bulunmadığı kanısını yaratıyordu. Masmejean Loti'nin isteği üzerine genç kadınların durumunu yakından izlemiş ve daha önce

Zennur'un kan kustuğunu, her an ölebileceğini buna karşılık Nuriye'nin arkadaşlık kurduğu bir Amerikalı kadınla otomobil gezintileri yapıp şampanya içtiğini bildirmişti. Diğer bir mektubunda ise Loti'yi üzecek ve ondan soğutacak bilgiler de ulaştırdı:

Nuriye'nin bestekâr ve Fransız radyosunda müzik şefi olan oğlu Jean Sohozinski 1968'de. Loti'nin annesine gönderdiği mektupları bir banka kasasında saklıyordu.

"Küçük güzel Nuriye gerçekten bir Türk diplomatının kızı, büyük bir safiyetle, babasının Makyavelizmini miras aldığını söyleyerek övünüyor...Onu neden biraz yaramaz ve ısırcı bulduğumu anlatayım: İstedikleri düzeltmeleri yapmaları için kendilerine gönderdiğiniz yeni kitabınızın müsveddelerinde sizi anlatan bir cümle vardı: "Şairimiz biraz yaşlıcadır." Şeytani ve güzel gözleriyle bana bakarak Nuriye dedi ki" - Bu satırı çizmedim, eminim ki bu satır komutanı üzümüştür."

- Madem onu üzeceğini biliyordunuz, metinden çıkarmak daha ince bir davranış olmaz mıydı?

Bu ona biraz haddini bildirdi ama bütün gece boyunca ve küçük Türk beyni ile küçük intikam projeleri hazırladı durdu.

- İtiraf edin ki İstanbul'daki eve geldiği zaman Kumandan korkular içindeydi.

- Bir Fransız Savaş gemisinin Kumandanı için bir skandal endişesi tabii değil mi? cevabını yerleştirdim.

- Ben, diye Nuriye devam etti, ona daima biraz kızgındım. Devamlı olarak ona acı vermek istiyordum. Ama Leyla ile Zennur onda herşeyi mükemmel buluyorlardı, hatta şimdi bile Zennur'un önünde onunla alay etmeye imkân yoktur, müthiş kızar; bilmem nasıl oldu, bu iki yaratık (Leyla ile Zennur) beni Loti ile randevularına iştirak ettirdiler. Herhalde bir üçüncüye ihtiyaçları vardı..."

Bu kızgın cümlelere rağmen Masmejean Nuriye'de herşeyi affettiren çocuk su ve saf bir iyiliğin varlığını inkâr edemiyor: "Ablasına şefkat ve dikkatle bakıyor. Kötüden çok muzip ve alaycı olan kabuğunun altında küçük kuvvetli ve asil bir kalbi var...Zennur için siz bir ilâhsınız; Nuriye'ye gelince, çok sevgili büyük dost."

Loti'ye olan büyük hayranlığına rağmen Nuriye bu tok sözlülüğünü ve neşeli havasını asla terketmemiş hatta Aralık 1907 tarihli bir mektubunda yazara "Mektubunuzdaki Şarklı deyimini bir hakaret diye almıyorum. Batılları daha yakından tanıdığım dan beri Doğulu olmaktan ne derece gurur duyduğumu bilebilmeniz" demekten çekinmemiştir. İradesinin kuvvetini de içerden ve dışardan türlü etkilere rağmen kendi sevdiği ve seçtiği genç bir erkekle evlenmekle göstermiştir. Nuriye'nin kendisine saygıda asla kusur etmemesine rağmen Loti ona gittikçe soğuk davranmış hatta mektuplarında "Muhterem madam" gibi resmi ve soğuk deyimler kullanmıştır.

Nuriye'nin Fransa'da iken Loti'ye yazdığı mektuplara iş mektubu demek hatta sayılmamalıdır. Bunlar ya Figaro'da yayınlanan makaleler, ya romanın tasarımları ya da Zennur ile ilgilenmesini isteyen yazılardır.

Aslında Nuriye bütün bu olanlarda en az sorumluluğa sahip olan kişiydi. Hatta Figaro'da çıkan yazının da kendi kaleminden çıktığı şüphelidir. Büyük bir olasılıkla Cenân tarafından yazılmıştır. Pek genç ve hiçbir yaşam deneyimi olmayan kızın girişime başlangıçta bir oyun oynama keyfiyle katıldığı, sonradan zorunlu davranışlarda bulunduğu anlaşıyor. Nitekim olaylar durulduktan sonra Üç Hayalet içinde keyifli günleri o yaşadı. Şatonöf Kontesi'nin sevmeyişi, tanımadığı kişilerle evlendirme projesini geri çevirme iradesini gösterdiği gibi, sokağa düşmeden seveceği bir insanı aramış ve bulunca hemen evlenmiştir. Eşi, Fransa'ya sığınmış Polonyalı **Kont Rohozinski**'ydi. Onun çok uzun, kendisinin hayli kısa olması sebebiyle sokakta birlikte yürümekten kaçınmalarına rağmen mutlu bir yaşamları olmuş, iki oğulları, iki kızları dünyaya gelmiştir. Ab-

lasının Fransa'da doğurduğu kızını da o büyüttü. Neşeli ve esprili hali ile Fransız kültür çevrelerinde de aranan bir kişi oldu. Heykeltraş **Rodin**'le, ünlü tiyatro sanatçısı **Sarah Bernhardt**'la, yazar **Claude Farrere** ile dostluklar kurdu. Türkiye ve Türk edebiyatı konusunda konferanslar verip anavatanını Fransızlar'a tanıtmaya da çalıştı.

Mutlu yaşamakta kararlı bir kadındı. Haremde kalmış olsaydı da mutlu olacaktı. Çocukları ve torunlarıyla çevrili olarak 84 yaşında Paris'te öldü.

UMUTSUZ AŞK TUTKUNU: ZENNUR

Nuriye'nin ablası Zennur tıpkı Kıbrıslı'nın eşi ve kızı gibi kaçıştan en çok zarar gören kişi oldu. Osmanlı hariciyesinin yetenekli memurlarından - Ki daha sonra bir süre Hariciye Nazırlığı yapmıştır - **Sefa Bey**'le evlenmişti. Hem de genç adam amirinin konağına iç güveni alınmıştı. Ancak daha evlendikleri gün eşini görünce Zennur fenalık geçirmiş, bunu farkedene genç adam üzüntüsünü açıkça belirtmiş, bir daha birbirlerine en ufak bir sevgi hissetmemişlerdir. Sorumlu sadece Sefa mıydı?...Loti'ye yazdığı 15 Şubat 1909 tarihli bir mektubunda, kendisini on günün sekizinde yatakta tutan ince hastalıktan (Veremden) bahseder. Tabii bu üç yıl sefalet çektikten sonraki durumudur. Dört buçuk yıl önce evlendirildiğinde ailesinin içe kapanıklığını çözmeye tasarladığını düşünmek yerinde olur. Sadece içe kapanıklık da değil, bir türkeklik, bir korku hep ona hakim olmuştur. Romanın içeriği konusunda Loti'ye yolladığı bir mektupta 'Sultanın ismini, varlığını kitaptan çıkarmak çok daha iyi olacaktır (...) yeniden bir olay yaratmasından o kadar korkuyorum ki, neler yapabileceğini tahmin edemezsiniz' diye endişesini belirtir. Gerçekten bu korku, bir türlü içine yerleşemediği gerçek yaşamın aksine, hayalinde yaşattığının vazgeçemediği bir parçasıydı.

Hastanın hastalığından memnun olduğu, iyileşmemeyi yeğlediği, böylece dikkatlerin odağında kalacağını düşündüğü durumlar vardır. Özellikle veremli-lerde rastlanır. Zennur'un kafasındaki senaryoda, aile baskısı, istemeyen evlilik, hastalık gibi öğeler vardı. Ancak bunun tam bir roman halini alması için iki unsura daha ihtiyacı bulunuyordu gizli ve imkânsız bir aşk ve ölüm.

Masmejean'ın Loti'ye mektubundaki (14.3.1906) "Batan güneşe karşı (...) perdelerin arasından denize bakarak (...) soluk renkli küçük dost Leyla'dan bahsetmeye başladı: öyle tatlı, öyle dokunaklı ve o kadar hisli idi ki, yaşların gözlerine dolduğunu hissettim" cümlesi, Zennur'un ne derece Leyla'nın hayaliyle dolu olduğunu gösterir.

Üç kadının ortak mektupları dışında 1906-1909 arasında Loti'ye şahsen 75 mektup gönderen Zennur'un yazıları içinde, aşkını ve kafasında kurduğu yöne adım adım ilerleyişini gösteren kısımları bulmak hiç de zor değildir. Oysa ne Leyla ne de Nuriye'de benzeri cümlelere rastlanır.

İstanbul 30.3.1905 - İstanbul'dan ayrılmakla beni yalnız korkunç derecede yalnız, dolsuz savunucusuz bıraktınız. Hayır, artık burada kalamayız. Bu fazla çok fazla acı.

"İstanbul 24.8.1905 - Hep hastayım, ne olacağımı bilemiyorum. Artık hiçbir şeye inanmıyorum. Bu ilimler ne yapıyor (...) Eğer bir yardıma ihtiyacım olursa hiç şüphesiz size gelip isteyeceğim."

Masmejean da 18.2.1906 tarihli mektubunda iki kardeşin Paris'e ne kadar farklı düşüncelerle geldiklerini anlatır. Biri kararlarını vermiştir, öbürü - Nuriye - ise hayal alemindedir:

"Evelce tasarladıkları projeleri biliyor musunuz? Mükemmel bir müzisyen olan Zennur kaçmalarına yardım eden şan hocası ile birlikte beste yapacak ve Paris'te böyle yaşayacaklarmış. Nuriye'ye gelince hiçbir şey bilmiyor ve hiçbir şeye karar vermiş görünmüyordu. Duruma göre hareket edecekti (Belki Amerika'ya, belki de Paris kaldırımlarına, birbirinden o kadar uzak, fakat buna rağmen o kadar benzeyen iki şey)."

Zennur Paris'te, 'ruhi yalnızlığımı tek anlayabilecek insan' dediği Loti'nin Türkiye'dekinden de hassas bir savunucusu kesildi. O kadar ki Mutsuz Kadınlar aleyhinde yazı yazan birisi için "Bu aşakılık elime geçse hiç durmaz boğarım" demekten çekinmedi. Uzun süre ön planda görünmemeye dikkat etmişken 1908 Temmuz'unda İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra sevdiğini (Yazarı ve romanını) savunmak için ortaya çıkar. Orada, Romanya'daki olayların gerçekliği-ne Türkiye sokaklarındaki özgürlük gösterilerine kadınların da yüzü açık katılmaları kanıt olarak gösteriliyordu:

"İstanbul haberleri, seçim kampanyası vesilesiyle liberal Türkiye'nin coşkusu içinde genç kız ve kadınların şimdiye kadar kapalı tutuldukları harem-lerden çıkıp gösteri alaylarının başına geçtiklerini, bayraklar çekip mızıkla eşliğinde şehri dolaştıklarını öğretiyor. Sadece üç ay önce, böylesine olağanüstü bir olaydan bahsedecek olan, Avrupa diplomasisinin en ünlü falcıları tarafından tam bir deli diye nitelendirilirdi. Oysa değişimin farkında değiller, halbuki Loti uyarı-mıştı. 'Mutsuz Kadınlar' hayalî, bir sanatçının kafasından çıkmış figürler değildi. Etten ve kemikten yapılmış yaşayan varlıklardır. Bu şaşırtıcı tablo, seyircinin gözleri önüne geleneksel yatağanlar kadar sultanın dilsizleri tarafından getirilen kementlerin çekiciliğini de seren bir geçmiş zaman sarayının dekoru değildir. 'Mutsuz Kadınlar' son derece modern-dir. Günlerini, Boğaziçi'nin mavi sularında meşin bir torba içinde kudurmuş kediler ve zehirli yılanlarla bitirmeyi beklemiyorlar...Şimdi de konferanslar veriyor, makaleler yazıyorlar."

Bu ortam o güne kadar sessiz kalmayı yeğlemiş olan Zennur'a da sesini yükseltmek fırsatını verdi. "Hatice-Zennur, Şatonöf Kontu Reşat Bey'in torunu Nuri Bey'in kızı" imzasıyla 'Mutsuz Kadınlar konusunda Gerçeğin İçyüzü" başlıklı bir yazıyla olayın hayalî olmadığını ve Meşrutiyet'in haklılıklarını ispatladığını anlatmaya girişti:

"Piyer Loti'nin bir kitabı üzerinde benim de birkaç söz eylememe, gerçek bir Türk ve gerçek Müslüman'ın savunması için izin verilecek mi?

Ben, ızdıraplarımız üzerine dikkatleri çekmeye katkıda bulunan bu kitaptaki Zeynep'tim. Melek genç kızkardeşim, Cenana ise şimdi Eyüp mezarlığında yatan sevgili yeğenimiz Leyla idi. Hiçbir kökenine yönelme, Fransızlığı'nı arama arzusu yoktu ve kesin olarak bu sebeple ülkemizi terketmek istemedi: Tam bir Çerkez'di.

Loti'nin hiçbir kitabı, hepimizin ricası üzerine zavallı hapislane yaşamımıza tahsis ettiği bu kitabı kadar topa tutulmamıştır. Ve bu vesileyle, savunduğu biz

(Tarih Toplum Dergisi, Taha Toros arşivin'den alınmıştır)

Zennur Paris'e gitmeden önce. Grup resminde Zennur ayakta. En sağda tek erkek kardeşi Reşat Nuri Darago, Ortada Nuriye, en solda en küçük kardeşleri Mihrinur

Müslüman kadınlar kaldırıya uğruyoruz, dolayısıyla anlattıklarının doğruluğu nu onaylamak için sesimizi yükseltmek bize düşüyor.

Roman lehimize - Hayalet Kadınlar dediği biz zevcelerin bir savunması olduğuna göre, kocalarımız, efendilerimiz ve sahiplerimiz tarafından bir yanıtın yükselmesi beklenebilirdi. Şimdiye kadar hiçbirini söylemek için ağzını açmadı. Geçen yıl bir büyük Paris gazetesinde çıkan bir yazı büyük gürültü kopardı. Bir Türk, gerçek bir Türk Loti'yi yalanlıyor deniyordu. Bu Türk, sultana yaranıp yükselmeye çalışan bir Ermeni'den başkası değildi. Bir Türk nasıl kadınına hitap edildiğini hiç bilmiyor, kadınlarımızdan bahsederken 'Karılarımız' diyor ve komikleşiyordu.

Daha sonra **Revue Illustree**'de harem yaşamını çok iyi bildiğini söyleyen bir Fransız kadını belirdi. Araştırılınca İstanbul'da hiç bulunmadığı, bir Mısırlı ile evli olduğu ve Kahire'de yaşadığı anlaşıldı. Türkiye ile Mısır'ı karıştırmıştı. Sonra **Geniaux** adında bir genç romancı ortaya çıktı. Tunuslu Müslüman kadınları etüd etmişti. 'Hiç böyle değil, Loti kıyafet değiştirmiş Avrupalı kadınlarca aldatılmış olmalı' diyordu...Bu iddiaya omuz silkilir.

Sonunda Revue'de daha heyecan verici bir yazı çıktı. **Sefer Bey** imzasını taşıyordu ve Loti'nin eserini temelinden yıkıyordu. 'Yıkmayı' seven küçük gazeteciler bundan hoşlandılar. İşte şimdi gerçek bir Türk, bir gerçek efendi işe el attı diyorlardı. Yazıyı okuduğumda ilk satırlarında hemen farkettim: Yazan bir Peralı'dan başkası olamazdı. Bütün ifadesi Pera kaldırımlarında dolaşanlarınkini andırıyordu. Az zaman sonra bunun ne Bey, ne Sefer, ne Müslüman ne de Türk olduğunu öğrendim. Karşımızda basit, zenginleşmiş bir Levanten vardı. **Greguvar Efendi** gibi bir şey. Hayatında hareme girmemiş biri daha. Ayrıca onbeş yıldır Türkiye'ye adım atmamış olduğunu da itiraf ediyordu...**Viktor Efendi**. Evli kadının hatıra defteri olamaz diye eleştiriyor ama benim defterim, yani gerçek. Bize Mutsuz Kadınlar değil 'déséuilibres= dengesizler' diyor. Dengesizlik bizde değil, kapalı bir kültür ile hedefsiz ve ufuksuz bir yaşamdadır.

Asıl amacım, Loti'nin günbegün yaşayıp, isteksizliğine rağmen bizim ısrarlarımız ve şimdi ismini açıklayamayacağımız kadın arkadaşlarımızın katkısıyla yazdığı romanın yaşanmış olduğunu kanıtlamaktır. Kitap Loti'nin ve bizim yaşadıklarımızdır...Hatta kitabın şurasında burasında yer alan mektuplar da bizim gönderdiğimiz mektuplardır. Eğer Loti, Melek ve Zeynep'in mektuplarını bazan düzeltti ya da kısalttıysa da, hepimizden iyi yazan Cenani'kilere hiç dokunmadı.

Çocukluğumuzda, hocalarımız ve kadın terbiyecilerimiz kadar sevgili babamız da, biz üçümüzün ve bizimle birlikte yaşayan diğer küçük arkadaşlarımızın da Fransızca'ya çok çalışmamızı isterlerdi. Babam Loti'nin hayranıydı ve ödevlerimizde bir güneş batışının, bir fırtınanın ya da Anadolu kıyısında bir gezintinin anlatılmasını istediğinde örnek olarak onun stilini gösterirdi. Bunları en iyi başaran Leyla (Kitabın Cenani'si) idi. Ve bazıları Loti'yi çok hayrete düşürmüş ve eğlendirmiştir.

Kitabın ilk dört bölümü yazıldığında Mutsuz Kadınlar'ın sonunun, birlikte tarladığımız şekilde daha farklı olması gerekiyordu. O sırada Cenani, Melek ve ben Zeynep, üçümüz de haremın kafeslerinin arkasında yaşıyorduk ve kolayca tanınmamamız için önlemler almamız gerekiyordu. Bu sebeple Melek'i ödürmesi gerekti, oysa çok şükür hayatta. Hatta Figaro'da Neyr-el-Nissa imzasıyla dra-

matik ama gürültü koparan kaçıışımızı anlatan o oldu. Açıkçası romanda tek gerçek olmayan Melek'in ölümüdür. Cenân'ın ölümü ise gerçektir. Esasen romandaki rolü de hayattakinin aynıdır.

Piyer Loti onun veda mektubunu aldığıında romanın ilk iki bölümünü **Revue des Deux Mondes**'a teslim etmiş bulunuyordu. O zaman romanın sonu ona, bu gerçek son ve ıstıraplı güzellik karşısında çok zavallı göründü. Ve ayrıca mektubun bütün dünyaya ulaştırılması gerektiğini hissediyordu.

"Müslüman kızkardeşlerim, onları size emanet ediyorum, onlardan bahsediniz ve onlar için konuşunuz" diyordu Leyla.

Loti yine de bize danıştı, kendi başına ilerlemek istemiyordu. Hiç duraksamadan aynen yayınlanmasını istedi. O da bir virgölünü değıştirmeden kullandı. Daha sonra bu zavallı mektubu Rochefort Camisi'nde çiçeklerle çevrelenmiş olarak gördüm ve Leyla'nın el yazısıyla olan bu mektup karşısında gözyaşlarını tutamadım. Amacımız için savaşıyan ve ölenleri düşündüm.

Artık şunu söylemekte sakınca yoktur: İhtilal Türk kadınlarını daha özgürleştirmiştir. Cenân'ı tanımış ve ona acımış olan bütün Türk ve Fransız kızkardeşlerimizi biliniz ki, o yaşadı ve bu güzel mektupları yazdı. Ve bizim feminist ihtilalimizin öncüsü olarak tırpanı yedi ve son nefesinde gerçekten arkadaşlarını, ızdıraplarımızı ışıtilir hale getiren romancıya ısmarladı."

Zennur'un mektubu Loti'yi aklamaya ve olayın düzmece olduğunu yalanlamaya katkıda bulundu. Hatta Meşrutiyet'le birlikte kadın haklarında belirgen gelişmeleri onun çabalarını bağlamak eğilimi bile görüldü. 31 Mart ayaklanmasında Meşrutiyet'le kazanılanların geri alınacağı korkusu belirmişti. Ayaklanma bastırılınca **'Sizin Küçük Mutsuz Kadınıız'** imzasıyla Figaro'da yayınlanan bir fantezi yazıda romancı adeta bütün gelişmenin başlatıcısı gibi belirtilmiş ve geleceğe ait özelemler aktarılmıştır:

"Sevgili Mösyö Loti, çok mutluyuz. Bir ara reaksiyon kazanacak diye ürtük. İhtiyar kadınlar bütün umutlarımızı kaybetmemizi söylemeye başlamışlardı. İki yüzlülükle bize, kaderimize razı olmamızı söylüyorlardı.

- Bizim gibi haremın tatlı gölgesinde yaşayacaksınız, diyorlardı.

Siz bizim kederlerimizin ve mutsuzluğumuzun sırdaşıydınız. Biliyor musunuz ki umudumuz, Avrupalı kadınlar gibi serbestçe sokağı çıkmak ve esirliğin işareti olan ağız kapayıp gözlerin görmesine izin veren peçeyi değıl, özgürlüğün simgesi olan ve gözleri saklayıp ağız açıkta bırakan peçeyi taşımaktır. Neyseki dostlarımız kazandı. Şu halde korumalar refakatinde olmadan moda eşyası satan dükkanlara ve terzilere gidebileceğiz. Şimdiden seçtiğim sokak kıyafetimi düşünüyorum. Burada İngiliz usulü şıklığı yansıtan bir terzimiz var. Fransız vitrininde bazı geniş şapkalar gördüm.

Biliyorum bana çıkışacaksınız, ulusal giysileri muhafaza etmemi isteyeceksiniz. Sanatçı duygularına hitap edeceksiniz. Ama bu geniş kumaşlı etekler yürümemizi güçleştiriyor ve davranışlarımızın narinliğini azaltıyor. Kendimi hafif hissetmek istiyorum. Hızlı gitmek arzusundaım hızlı, hatta kocamdan bir otomobil bile isteyeceğim. Beni geniş sokak mantosu altında ve kalın tüller içinde gördüğünüzde, ülkemin modasına döndüğüme inanabilirsiniz. Bir çuval havası taşıyacağım ve siz de bundan keyif alabilirsiniz.

Allah'a ısmarladık sayın mösyö. Umarım yakında İstanbul'a gelirsiniz. Ama bir gazeteye Türkiye'nin eski güzeliğine üzülen bir yazı yayınlamaktan kaçının.

(Tarih Toplum Dergisi, Taha Toros arşivin'den alınmıştır)

Zennur ile Nuriye yeni yetişme yıllarında

Melankoli ile geçmişe yönelenler burada pek popüler değıl. İleriye...İşte bizim sloganımız bu.

Ne amaçla olursa olsun herhangi bir eleştiri, Loti'yi sevgisi kadar romanı yaşamının rehberi sayması sebebiyle de Zennur'u savunmaya yöneltiyordu ama,

tek neden bu değildi. İçinde bulunduğu maddi güçlük de onu buna zorluyordu. Dört yıl içinde en aşağı iki düzüne ve çoğunlukla Nuriye'nin imzasını taşıyan mektup ve telgraf Loti'den para yardımı yakanışını taşır: "Yalvarırım bin frank ödünç veriniz stop kira vadesi yüzünden deliye döndüm beni korkunç sonuçlardan kurtarabilirsiniz."

Memleketteki miras hakları (babası 1908 Şubat'ında, annesi 1909 Mart'ında ölmüştü) ve alcakları için Türkiye'ye dönmesi gerekiyordu ancak Zennur gurunun kiramıyor ne oraya gidebiliyor ne de kimseden yardım isteyebiliyordu. Bu işleri kendi deyimiyle daha girgin ve atak Nuriye üzerine almıştı.

Nuriye'nin evlenmeye karar vermesi herşeyi altüst etti. Ortaya Zennur'un ne olacağı meselesi çıkmıştı. Loti bir yazı ile kendisini Rochefort'a misafir kalmaya davet edince genç kadın "Mahrem" kayıtlı ve "Dünyada hâlâ benim ne olacağımı endişelenen tek bir varlığın bulunduğunu görmekten mutluyum" cümlesiyle başlayan ve içini tamamen ortaya döken bir mektup yolladı:

"Hayatımı, hayatımızı, kerdeşimin ve benim hayatımı tamamen biliyorsunuz. Bizim kadar birbirine bağlı iki varlığın daha bulunmadığını da biliyorsunuz. Beraber olmak, birlikte yaşamak için karşılıklı ne kadar fedakârlık yaptığımızı da biliyorsunuz. Arzum kardeşimden ayrılmamaktır - o da aynı şeyi düşünüyor. Ondan 8 günden fazla ayrı durmam mümkün değildir (...) Ama durum bunu gerektirirse evvelce de söylediğim gibi: kendimi öldürürüm."

Zennur'un bencilliği bu ifadeyle açıkça ortaya çıkar. Loti'nin, Nuriye'nin, İstanbul'dakilerin sadece kendisiyle ilgilenmesini, herşeyin kendisine göre yürümesini istemektedir. Ancak bu şekilde mutlu olabilecektir. Gepegen kızkardeşinin sevdiği bir kimseyle yuva kurup mutlu olmasını bile düşünmemekte, her an yanı başında olmasını istemektedir. İntihar tehdidiyle onlarda suçluluk duygusunu körükleyerek, oluşturduğu senaryonun sürüp gitmesinden başka bir önerisi yoktur. Mutsuzluğuna ağlamayan insanları görmekle mutlu olabilecektir. Ancak, Nuriye'nin aşırı gerçekçiliği bu hayallerini yıkar. Genç kız hayatının erkeğini bulur bulmaz hemen evlenecektir.

Balayını Rusya'da geçiren Nuriye yine de Loti'ye Zennur için yalvarmakta devam etti. Yazarın hissiz davranmadığı da Zennur'un hayret dolu mektubundan anlaşılıyor: "Çok sıkıntılı günler geçirdim. Havalenizin en çok ihtiyacım olan bir anda ve size hiç bahsetmemiş olduğum halde gelmesi beni şaşırttı. Nasıl bildiniz? Ama ihtiyaç bir günün ihtiyacı değil ki; Nuriye hep Loti'ye yalvarmaktadır: "Çok gururlu, kimseden birşey kabul etmek istemiyor geçmişteki dostluğunuzu hatırlayıp onun için birşey yapmak istemez misiniz?"

Her teşekkürü yeni bir yakarı izliyor. "Onu evinizde misafir ettiğiniz için size minnettirim" ve hemen arkasından feryat:

"Zennur bugün tam bir buhran içinde yazmış, size kendisinden bahsetmemi istiyor, yalvarıyor. (...) Kalbinize, hatıralarınıza, hayatınızın unutamayacağınız sayfasına hitap ediyorum. Kardeşime yardıma gelmenizi rica ediyorum. Hayatta yalnızdır. Babamın hatırası üzerine yemin ederim ki yiyecek yemeği yoktur ve birkaç güne kadar evinden atılmak tehlikesi ile karşı karşıyadır."

Bu Nuriye'nin kardeşi için son yalvarışdır. Loti'nin kendisine yüz vermediğini bildiğinden artık aradan çekilir. Bir kere de Zennur 'Kiramı ödeyemeyecek durumdayım, Nuriye size yazmamı söyledi; çok defa intihar düşündüm, neredeyse kapı dışarı edecekler. 2000 Frank yollayınız diye yazar (15.2.1909). Dikkati çeken Zennur'un zengin kayınbiraderinin, Nuriye'nin kocasının yard-

mini istememesi ve durmadan Loti'nin başına ekşimesidir. Karısını boşayıp kendisini mi almasını bekliyordu, acaba?...Tamamını bilmediğimiz senaryosunun en akla yakın sonucu olarak bu çözüm görünüyor. Oysa Loti'nin Zennur'a bir aşk ifadesi hiç olmamıştır. Üstelik haremde ve özgürlüklerin eksikliğinden yakınmıştır ama ne kaçma, ne evini eşini terketme, ne de maddi yardım önerisinde bulunmuştur.

Loti son defa Zennur'dan 'Suprêmes Visions d'Orient = Doğudan en üstün hayaller' adlı kitabında, İstanbul'u ziyaretine ait 15 Eylül 1909 tarihli bir notta bahseder: 'Bu sabah bir sürü ziyaretçi geldi. Aralarında Madam Zennur ile iki kızkardeşi de vardı.

Üçü de gayet sık çarşafli örtünmüş ve zenci köleleriyle gelmişlerdi. Fransa'da o kadar Parizyen tanımış olduğum Merhum'u burada Mutsuz Kadınlar zamanından daha Türkleşmiş görmek o kadar tuhaf ki.'

Babası ve annesinin bu olayların üzüntüsüyle ölmelerinin haberini aldıktan ve Paris'te yaşamasının olanaksızlığını farkettikten sonra, Zennur İstanbul'a dönmekten başka çare bulamadı. Bu dönüş, Loti'nin de belirttiği gibi evvelki tezlerinin inkârı anlamına taşıyan bir nitelik taşıyordu. Kocasını kabul etmediği gibi ailesinden kalanlar da ilgi göstermediler. Hayatının nasıl sona erdiği hakkında kesin bir bilgi yok. Balkan Savaşı'nda yaralıları için Adapazarı'nda kurulan hastanede gönüllü hemşire olarak çalıştığı ve orada öldüğü söyleniyor. Bir doktorla evlenmiş olabileceğinden ve yine de veremden öldüğünden bahsedilen var. İntihar ettiğini de - Romanına uymak için ileri sürenler bulunuyor ki en doğrusu bu görünüyor.

Haremle hiç de ilgili olmadan, mutsuzluğunu kendisi yaratmış bir kadındı.

ROMAN YAŞATMAK İSTERKEN ROMAN YAZDIRAN: MARI

Gelelim Üç Hayalet'in sonucuncusuna. Andre Lhery'nin -yani Loti'nin aşkıyla yananak ölen Cenana namı diğer Leyla'ya.

İki kardeşin her fırsatta Leyla'dan bahsediş şekilleri, karakterleri gibi farklıdır. Zennur yaşı gözlerle ondan bahseder ve Haliç bölgesindeki mezarının yerini belirtirken gerçekçidir. Nuriye ise onun gerçekten öldüğüne Eyüb'ün selvileri altına gömüldüğüne inanmadığını söyler: "Nerede ve ne zaman bilemem ama onu görebilirim" (21.5.1906).

Zennur Leyla'nın ölmüş olmasını istemekte hem kışkıracı bir aşık olarak hem de Roman icabı haklıdır. Nuriye de ölmüş olmamasına inanmakta haklıdır, zira Paris'te oturdukları binanın birkaç kilometre ötesinde Leyla yaşamaktadır. Loti bu kadının (Romanya'daki Cenana'nın) kimliğini hiçbir zaman öğrenememiş ve hayatının sonuna kadar onun yaşadığını bilmemiştir. Oysa en aşağı 60-70 mektubun altına imzasını Leyla diye atan kadında Loti'yi gerçekten sevmiş bir varlık saklıdır. Bütün Mutsuz Kadınlar Olayı süresince Leyla ile Loti sadece 4-5 defa karşılaşmışlar dolayısıyla yazar onu, Nuriye ve Zennur kadar tanıyamamıştır.

Üçüncü Hayalet'in olaylardaki rolünü değerlendirebilmek için 1899 yılına dönmemiz gerekir. Paris'li **Mari Lera** adında mürebbiyelik yapan yazarlığa da özenen bir kadın İstanbul'un alafranga yaşamlı bir ailesinin kızlarıyla mektup arkadaşlığına girişmiştir. Bir süre sonra onlardan İstanbul'da misafirleri olma daveti alır ve 1901 yazında üç ay boyunca aralarında, daha açıkçası haremle-
rinde yaşar. Onlar gibi çarşaf ve peçeye girer ve batılıların türlü fantezileri yakıştırdıkları bu yaşama içerden tanık olur. 'Bir kere Taksim suyundan içen tekrar içecektir' atasözü ona da işler ve aralarla tekrar tekrar İstanbul'a gelir, çeşitli işler yaparak - Mürebbiyelik, Fransızca ve müzik hocalığı gibi - geçimini sağlar. Eski bir konakta geçmişin kadınları (Loti'nin 1320'li yılleri diye adlandırdıkları) ile gününün genç kızları arasındaki sorunları, şahsen tanık olarak öğrenir. Gözlemlerini, geniş yankı uyandırmayan makaleler halinde 1902 ve 1905'te Fransız dergilerinde yayınlar. Kullandığı imza **Marc Helys**'dir.

Beklenen yankıyı bulamamasında yazılarının ciddi nitelikli olması Avrupalıların hayallerindeki hareme uymaması etken olmuştur. Hatta İstanbul harem-
lerindeki yaşam, mobilya ve giysilere ait çektiği resimleri derginin yayın müdürünün 'Yeterince doğulu değil, okuyucularımız da Paris evleri gibi döşenmiş bu haremle ilgilenmez' şeklindeki red kararıyla karşılaştı.

1904 yılında gökyüzünün koyu bulutlarla kapalı olduğu soğuk bir gününde, sakıntılarını dağıtmak için eğlence arayan üç kadının - Zennur, Nuriye ve Mari - aklına, İstanbul'un ilgi odaklarının başında gelen **Loti'ye bir roman yaşatmak** düşüncesi takılır. Çok genç iki arkadaşına karşılık olgun yaştaki Mari bu fikri asıl ortaya atandır. Gençlerin Loti'yi tahlil edip ilgisini çekecek bir kültüre sahip olmaları mümkün değildir. Esasen Fransızca'yı hayli iyi bilmekle birlikte, hatasız yazacak düzeyde de olamazlardı. Mektupları üçü adına Mari yazıyor ve Nur el-Nissa diye imzalıyordu.

Sıkıcı bir günün kederini dağıtmak için başlanan oyun kısa süreli olarak düşünülmüştü. Mari kısa zaman sonra Fransa'ya dönecekti. Ancak ilk üç buluşmadan sonra (Kireçburnu-Eyüp-Sultan Ahmed) Loti'nin oyundan hoşlanması işleri kızıştırdı. Loti'ye kendi hayatlarını Türk Haremlerinin içyüzü üzerinde bir roman yazdırmayı tasarladılar. Nuriye oyuna bir çocuk heyecanı ile bir figüran gibi katılıyordu, ancak büyük zekası ile bu tecrübeden büyük şeyler öğrenecekti. Zennur mutluluğu bulamamış harem kadınının örneği idi. Mari ise oyunun düşünen beyni mektupları kaleme alan elli oldu, Fransa'ya gidince bile, iki kardeş Loti'nin mektuplarını ona yolluyor, yazdıklarını İstanbul veya İzmir postahanelerinden damgalattırarak Loti'ye gönderiyorlardı. Hatta gerektiğinde kayıpta Leyla yerine bir yeğenlerini oturup, onun yokluğunu yazardan saklıyorlardı.

Ancak iki kardeşin kestiremediği, Mari'nin de mutsuz bir evlilik geçirmekte olduğu ve gerçek aşkı aradığıydı. İki kardeşin notlarını ebedi bir hava ile kağıda dökerken Mari araya kendi düşüncelerini ve kalbinin sesini de dökmeye yöneldi. Böylelikle Loti ile aralarında bir nevi entelektüel flört başladı. Fransız Kadın, Aziyade'nin hatırasına bağlılığını bildiği için kendisini onun yerine koymakla ihtiyar aşıkta gerçek bir heyecan uyandırmayı becermiştir. Tabii bu heyecan zamanla kendisini de sardı. Loti'nin 1923'de ölümünden hemen birkaç ay sonra yayınladığı "Mutsuz Kadınlar'ın Sırtı" adlı kitabında Mari **"Loti'ye bir roman yaşatmak isterken romanı biz yaşadık"** der.

Üçü adına önderilen 123 mektubun hiç olmazsa 80-90'ını yazan ve Leyla'nın

(Tarih Toplum Dergisi, Taha Toros arşivin'den alınmıştır)

Loti'nin romandaki Cenar, asıl adıyla Mari'ye ithafı resmi "Misafirperverliğine sevgi dolu minnetle"

aşkına gerekli ruhu verdirebilen Mari'nin bunu kendisinde hissetmeden yaşamasına imkân yoktu. Nuriye, pek tecrübesiz, Zennur kendi deyimiyle en kapak ve ifadesiziydi. Mektuplarında "biz" derken birden birinci şahsa dönüver

1911 Mart'ında Loti Türkiye'yi ziyaret ettiğinde Sourire Dergisi'nin karikatürü

CARIYE- Şişmanım, nazik ol! Bırak Loti'yi göreyim.

HAREMAĞASI- Eğer beni kovalarsa masraflarımı onun karşılayacağını sanıyor musun?

mesi; haremdeki Türk kadınları yerine kendi içini döküvermesi, "Dostumuz, eğer mâkul isek bir daha birbirimizi görmeyiz. Ebediyen meçhul ve uzak dostlar olarak kalırız" demesi, mektupla yarattığı aşkın daha derinlere inmesi ve açığa çıkmasından endişesini gösterir.

Loti, bir ara Leyla'nın mezarını da araştırmış, ve gerçeği hiçbir zaman öğrenemedi, 55'inci baharında bir aşk daha yaşamış olmanın mutluluğu içinde ölmüştür.

Mari 'Mutsuz Kadınlar' romanının tartışmalarının kızıştığı bir dönemde, 1908'de '**Kapalı Bahçe - Türkiye'de kadın yaşamından sahneler**' adıyla bir kitap yayınladı. Bunda kendi deneyimlerinden bahsetmedi sadece 'Bir Zennur ya da Nuriye'nin Cemil ya da Hamdi'yi eş kabul edip etmemesi' sorununun varlığına temas eder. Doğal olarak buradan Cenan'lığını çıkarmak mümkün değildi. Kitabı, harem konusunda geçmişte yayınlananların hemen hepsini bildiğini ve olaylara o açıdan baktığını gösteriyor. Harem yaşamındaki değişimin elli yıl önce Sultan Abdülmecit zamanında başladığını, saray kadınlarının **Fransız kraliçesi Öjeni'**yi gördükten sonra önce korse sonra da Paris modası elbiselere merak saldıklarını anlatır. Daha önce haremde Avrupa'ya kaçmış kadınlar hakkında bilmediğimiz bilgiler de veriyor. **Leyla Fatma** adındaki kadının '**İstanbul'daki bir dram**' ve bir diğeri '**Bir Çerkez Kadın**' adlı kitaplarını anlatırken, özgürlük ve cinsellik değil aşk aradıklarını, harem yermek değil özlediklerini kaydettiklerini belirtir: 'Oranın en tatlı anılarını taşıyorlar. Özgürlüğü değil doğu hapishanelerinin zevklerini övüyorlar...'

Bu ilginç **Kıbrıslı-Melek-Ayşe** olayını hayli ayrıntılı ve Türk toplumunda bilinmeyen bir şekilde aktarmasıdır. Mari/Melek'i Fransız değil de Rum diye sunması ilginçtir. 1870'de yayınlanan broşürün ve sonraki kitapların kamuoylarında hiçbir etki yaratmadığını saklamaz. 'Türk kadınları kimseyi ilgilendirmiyor-du çünkü sorunları özgürlük davası değildi' dedikten sonra tamamen 'Haremde

1915'de Fransız donanması Çanakkale'yi zorlarken Numero adlı İtalyan Dergisi'nden

FRANSIZLAR İSTANBUL'DA

- İlk ayak basan Loti, bütün *Mutsuz Kadınlar*'ın kurtarıcısı olarak karşılanıyor.'

Otuz Yıl' kitabına dayanarak şu yargıda bulunur: 'Bunda harem özlemi ve harem yaşamının keyfi hep ön plandadır. Oradaki maddi güveni aradığı anlaşıyor. Bir feveranla o yapıdan koptular ama bilmedikleri bir dünyada melânkolik bir yaşamın içine düştüler.'

Bu gerçekçi değerlendirmeye varışını haremın içine girdikten sonra kendi özeleştirisini yapmayı başarmasına bağlamaktadır:

'Türk elbiseleri giydim, çarşafa ve peçeye büründüm. En kalın peçeyi ben kullanıyordum. Böylece içlerine girdim ve onlar gibi yaşadım.Öykülerini dinledim. Yaşamın belirgin ve güleryüzlü biteviyeliği altında pek çok keder ve hayli romana rastladım. Uzun süre doğulu kadını kendi batılı ruhumla değerlendirdim. Çoğu kez ona, İslâmi ortamda yaşamaya mahkûm edilmiş bir Hristiyan olarak düşünceler, özlemler, duygular yakışıyordu. Belirsiz ve tamamen yüzeysel kültürleri beni hayran bırakıyordu ve haksız değerlendirmelere yöneltiyordu. Kitaplarımızdan aldığı fikirlerle karşılaştırıyor ve bize bütünüyle benzemesine şaşıyordum. Gerçek kişiliğini, ırkını geleneklerini hesaba katmıyordum. Kendi idealimize göre biçimlendirmek için onu önce deforme etmek ve parçalamak gerektiği anlayışındaydık.

Zamanla hatamı anladım ve o günden sonra onu değerlendirmede daha az iddialı davranıp sadece onları anlamaya yöneldim. Bu da kitabımın planını tamamen değiştirdi. Türk kadınının bir incelemesini yazmayı hayal ediyordum, oysa sadece bazı Türk kadınlarına rastladım ve sizlere İstanbul anılarımdan en canlı ve belirgin olanları anlatacağım.'

Mari'nin '**Bazı kadınlar**' demesi anlattıklarının bütün haremi bağlamaktan uzak olduğunu kabul ettiğini göstermektedir. Bunun, romana özellikle Türk tarafından yükselen tepkiler üzerine başlayan tartışmalar sonunda, bazı kişilerin Loti gibi Zennur ve Nuriye'ye de tehdit ve şantaj mektupları göndermesinden ileri geldiği anlaşıyor. Zennur Nis'ten 1906 Aralık'ında yolladığı iki mektupta Loti'yi şöyle uyarmıştır: "İmzasız mektuplara aldanmayın, bir Türk kadını asla öyle şey yapmaz. Hayalet imzalı mektupta dostlarımızdan birinin erkek kardeşinin el yazısını tanır gibi oldum"... 'Ben de bir şantaj mektubu aldım, içinde size ve bize çamur bulaştırmaya çalışıyorlar...' Bu girişimler kafalarda Türk haremlelerinde ne kadar Mutsuz Kadın (Batı kültürü almış doğulu) tipi bulunduğu sorusunu gündeme getirdi. Metin gazetesinde **M. Harry** imzasıyla çıkan yazı çoğunluğun aksi yapıda olduğu kanısını yansıtıyordu: 'Müslüman kadın kederinden memnundur. Tek başına sokağa çıkan ama onları daha çok çalışmaya zorlayan eş ve babaları olduğu için Avrupalı kadınlara acırlar. **'Sonunda Mari de kitabında itiraf etti 'Mutsuz Kadınlar'da sunulan tipteki harem kadınlarının sayısı yirmiden fazla değildi.**

Mari kitabında haremdeki kadının durumu hakkında şunları yazar:

"Harem konusundaki Avrupalı hayalperestliği gerçekleri yansıtmaz. Odalık deyiminden pek çok anlam çıkarılır. Güzel, rahat ve biraz da meşum, hafif ipekli elbiseler giymiş ve inciler takınmış olarak sedire uzanıp hayaller kuran kadın olarak sunuluyor. Gerçekte odalık sadece bir oda hizmetçisidir. Bu evin efendisinin sık sık metres diye kullandığı bir hizmetçidir. Bu uygulamanın olağanüstü bir doğruluğu da yoktur. Aslında yasak olduğu halde gizli pazarlarda satın alınabilen esirlerdir. Şu da var ki Türkiye'de cariyeye bir aşağılanma konusu oluşturmaz. Pek çok ünlü hanımefendi hayata buradan başlamıştır. Cariye

aileden sayılır ve sosyal düzeyde özgür hizmetçilerden daha önde bir yere sahiptir. Hizmetçilere emreder ve sadece efendilerine bağlı olurlar, evin anahtarları da onlarda durur. Evlenmeyip yaşlanırlarsa ailenin genç kızlarının korumacılığını yapar ve bütün güven isteyen konular onlara bırakılır.

Hareme gelince, burası evin ailenin kadınlarına ayrılmış kısmıdır: Anne, eş, kızkardeşler, halalar ve evlenmemiş kızlar için. Kadın, çalışma, zahmet ve endişeden muaf tutulması gerekli sayılan bir kutsal yaratık sayılır. Şunu da kabul etmeli ki, yenilikler ve modern yaşamın gerekleri Türk evinin özelliklerini önemli ölçüde değiştirdi. İster zengin ister fakir olsun Türk evi hâlâ eski Selâmlık ve harem ayırımına sahiptir ama artık eskisi gibi iki ayrı konut, iki ayrı ev niteliği taşımıyor.

Müslüman kadın da hukuk açısından özgürdür. Mal sahibi olmakta ve istedikleri gibi yönetmekte batılılardan daha ilerdedirler. İstanbul'daki bir Fransız kadının hisse senetleri vardı. Paraya ihtiyacı olunca bunları çekip satmak istedi. Şirket müdürü 'Müslüman olsaydınız kolaydı, hemen verirdik; ama Fransız yasaları gereğince kocanızın onayı gerek' diye reddetti."

Müslümanlıkta sosyal kast bulunmadığını ve İslâmın esas olarak demokratik ve eşitlikçi olduğunu kaydeden Mari, haremdeki asıl sorunun, evlenenin tercihi, hislerine ve eşini önceden tanımasına önem verilmemesi olduğunu belirtir. Nitekim romanın mesajı da haremi aşağılamaktan çok bu hususlar üzerine yoğunlaşmıştır.

HAREMİN DOĞAL ÖLÜMÜ

Loti'nin eserlerinin gerçeğin tamamını yansıtmamasında, Türk ya da Müslüman toplumların sorunlarını aktarmaktan çok, kendisinin ve batı toplumlarının bunalımlarından sıyrılma çabası etkili olmuştur. Bir bakıma, Avrupalının 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başındaki aşırı maddeci ve duygulardan arınmış çoğunluğunun karşısına dikilen kesimin bir temsilcisidir. Bunlarla savaşıyor kendi din adamları ve dincilerinin de kısırlık ve yeteneksizliğinin bilincinde olarak, doğulu çözümlerinden medet ummaktadır. Aradığı huzurlu ve sorunsuz sığınağı herşeyden, günlük sorunlardan arındırmış haremde bulduğu inancındadır. Bu haremlelerinde Rumu, Ermeniye, Yahudiye, Çerkesi, Avrupalıyı kaynaştıran Türk haremi olduğu inancıyla İstanbul ve Türkiye onun gözdesi olur. Örneğin bir hayli dolaştığı -Fas ve Cezayir'den Mısır'a, Filistin'e kadar - Arap ve İran haremlelerini aynı derecede etkilememiştir. Başta kendi anavatani olmak üzere Avrupa'dan gelen ve toplumları içinden birbirine düşüren ırkçı, bölgeci, milliyetçi, ayrılıkçı akımlara karşı bu bütünleştirici özelliğe öyle bağlıdır ki, romanında **Andre Lhery**'ye şöyle söyler:

'Ben dine bağlı bir adamım, davanızı tersine savunursam, karışmam. Benden beklenebilir bu, ha!... İnsan ızdırabının alanını genişleten öğretmenlere, yüce profesörlere, bütün o kitaplara savaş!.. Ataların mutlu huzuruna dönüş dilerim...'

Değişmemesini istediği bu Türkiye hayranlığı öylesine herkesin dikkatini çekmiştir ki, 1914'de **Maria Ortizy Herrera'nın Leo de Kenael** adıyla yayınladığı kitabında şu şiirle anılmıştır:

Mutsuz kadınlar, sevgili ölümler
Sizin gerçek öykünüz, bana kalırsa
Yazarın kendisince güzelleştirildi,
Onun yeni sözcükleri ve üslûbuyla
Ey Piyer Loti, İslâmın şarkıcısı
Baştan çıkaran sözlerini bize tekrar söyle!
Sevgili Türkiye'yi savunmaya devam et,
Zira o senin ikinci vatanın.

Loti çözümü, gençliğinde Aziyade ile toplumun en aşağı tabakasında bulduğunu sanmıştı. Yaşlılığında ise Üç Hayaletle, iki düzineye varmayan bir kesimin içinden bakarak huzurun kayboluşuyla, haklı özelemlerin gerçekleşmemesinden doğan yeni bir bunalımı bağdaştırmaya çalışıyordu. Nefret ettiği Avrupa'nın ve Pera çevresinin davranışlarının o huzurlu eski Türk dengesini yıkmasının endişesi içindeydi. Eksiği ise, bu iki kesim arasındaki asıl büyük çoğunluğu oluşturan orta sınıfın ve köy kadınının durumundan hiç haberdar olmamasıydı. Oysa, gerçekten haremın içine girip yaşamış olan Mari'nin dediği gibi, Türk evinde her ne kadar eski selâmlık ve harem ayırımı hâlâ devam ediyor idiyse de 'Artık eskisi gibi iki ayrı konut, iki ayrı ev niteliği' kalmamıştı, erkek ve kadın birarada yaşıyordu.

Daha da önemlisi Türk toplumunda konu üzerinde yapılmış ve yapılmakta olan tartışmaların tam farkında olmamasıydı. **Abdülhamit** sansürü çok şeyin yazılmasını engelliyordu ama kadının eğitimi, çalışma alanına sokulması yolunda en gerçekçi adımlar onun saltanatında atılmıştı. Böylece topluma katılımcı bir nitelik kazanıyorlardı. **Namık Kemal, Ahmed Midhat, Şemsettin Sami** gibi yazarlar bir yandan kadın eğitiminin önemini vurgularken bir yandan da görücü usulüyle evlenmeye karşı çıkmışlardı. Hatta tek kadınla evliliğin toplumu huzurlu kılacağını bunun da İslâmiyetle ters düşmeyeceğini savunmuşlardı. Cehalet sonucu İslâma sonradan sokulan engeller kaldırılırsa kadının toplum içinde daha aktif bir rol üstlenebileceğine de inanıyorlardı.

Gerek erkek ve gerekse kadın Türk düşünürlerce ileri sürülen bu görüşler Loti'nin tezlerine tam uymuyordu. Kadının aktif rol alması haremdeki huzurun sonu olabilirdi. Oysa İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte kadının toplumsal statüsü inanılmaz bir yoğunlukla gündeme geldi. En yüksek sosyete de refahtan sıkılan kimselerin sorunları kimseyi ilgilendirmiyordu. 1908 kuşağı Kıbrıslı Melek Ayşe öyküsünü bilmiyordu ama Nuri Beyin kızları Zennur ve Nuriye'nin marifetlerinden haberdardı. Toplum nüfusunun yarısını oluşturan gücün ihmal ve sosyal yaşama sokulmamasının etkileri önem taşıyordu. 1915'de C. Sa bih şöyle yazar:

'Kız okulları açılır, programlarının zamana uygun olmasını engelleriz. Kadınlar telefon idaresine, posta memurluğuna tayin edilmek ister, tesettürü (giyimde örtünmeyi) bahane ederek önüne geçeriz. Ticaret yapmak ister, ticarethanenin sırf kadınlara yönelik olması şartını koyarak ticareti imkânsız hale getiririz. Kocasıyla gezmek ister, vapurda, tramvayda, tiyatrodaki her yerde kadını kocasından ayırırız. Velhasıl, kadın neye teşebbüs etse, örf ve adet adına en

DÜNKÜ TÜRK KADINI

YARINKİ TÜRK KADINI

Meşrutiyet'in ilanı üzerine Gaulois gazetesinde 'Düncü ve Yarınki Türkiye başlıklı yazıda iki resim

gel oluruz. Kadına ille de kocaya gideceksin diye baskı yaparsınız, ama erkeğe yapmayız. Bütün bu örf ve adetler değişmedikçe kadınlarımız ilerleyemez. Bu da milletimizin ilerlemesini engeller.'

Buna dinci bağnaz kesimin şiddetle karşı çıktığı ve sert tartışmalar olduğu biliniyor. Din elden gidiyor feryatlarına **Ziya Gökalp**'in yanıtı şöyledir:

Bir kadın var ki ya annem, ya kardeşim, ya kızım,

Odur bende en mukaddes duyguları yaşatan...

Bir diğeri sevgilim ki günüm, ayım, yıldızım;

Odur bana hayattaki şiirleri anlatan...

Bu mahlûklar nasıl hakir olur şer'in (dinin) gözünde?

Bir yanlışlık var mutlaka müfessirin (dini yorumlayanların) sözünde!

Bu tartışmalar sırasında, Loti'nin Türk ve Türkiye sevgisine saygılarını elden bırakmamakla birlikte - Tıpkı Meşveret'te **Ahmet Rıza**'nın yaptığı gibi - İkinci Meşrutiyet'in yazarları da romancıyı eleştirmekten hatta alaya almaktan kendilerini alamadılar. Bunlardan **İzzet Melih**'in 1908'de **Kalem** dergisinde yazdıkları ilginçtir. Birinde, Loti'nin kaleme aldığı bir mektup diyerek şöyle yazar:

"Mutsuz Kadınlar'daki aydın küçük hanımlara, Cenân, Melek, Zeynep gibi zavallı kara hayaletlere acıyordum. Uygarlaşmak isterken ızdırıp konuları icat eden genç Türk erkeklerini alaya alıyor, inanç ve akideleriyle korunan bir uykudan uyanmak istemeyen sade ve akıllılara hayranlığımı belirtiyordum. Oysa şimdi felâket önlenemez halde ve yıldırım hızıyla yaygınlaşıyor. Senatörler, milletvekilleri olacaklar. Türklere yakışmayan aşağılıkta bir kutsallığa saygısızlık. Uygarlığın konforuna erişeceksiniz; Geniş ve iyi döşenmiş caddeler, elektrik ışığı, otomobiller ve diğer bir yığın divanelik. Allah aşkına, gözlerimin önündeki sayısız minareleri mavi ufuk üzerinde görkemli bir iz bırakan İstanbul'uma ne yapacaksınız? Bütün bu güzel şeyleri bozacak, değiştireceksiniz. Ve bir gün tekrar aranızda gelirsem bütün bu beni hayran etmiş, gözlerimi kamaştırmış şeylerin hiçbirini bulamayacağım. Küçüküsu'da kayığıma binip kendimi gösteremeyeceğim. Aziyade'ye olan hayali aşkıma artık ciddiye almayacak ve göstermelik mezarına çiçekler koyamayacağım. Oysa hayali ne güzeldi ve ben bile yaşamış olduğuna inanmıştım. Bu güzel rüyalarımın yok oluşu, bu berbat son karşısında, ağlamak bir çocuk gibi hıçkırarak ağlamak istiyorum.'

Diğer yazı ise '**Cenân'dan Loti'ye mektup**' başlığını taşıyor.

'Türk toplumundaki değişmelere karşılık belirttiğiniz üzüntüler çok dokunaklı. Hayranınız kadınların çoğu bunları gözleri yaşla dolarak okudu. Muzip bir hanım kulağıma fısıldadı: 'Doğru, gözlerimiz yaşlarla doldu. Ama gülmekten.' Yakınmalarınızdan etkilenen sadık kadın okuyucularınız geçen gün toplanıp yetkili makamlara şöyle bir isteği ulaştırdılar: "Sanatın kutsal haklarına zarar vermemek, oriyantal köhne düşüncelerin büyük hayranı Piyer Loti - Julien Viaud'nun kalbini yaralamak için iyilik ve adalet duygularınıza hitap ederek, uygarlık afetiyle mücadele etmenizi ve Türkiye'de her ilerleme ve değişmeyi durdurmanızı rica ediyoruz.'

Böylece Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte bir anda kadının harem içinde neler yapabileceği çerçevesinden - Loti'nin ve Mısırlıların formülü - harem dışındaki hak ve yetkilerinin tartışılmasına - Türk modeli- geçilmiş oldu. Harem çoktan bitmiş, sadece son derece sınırlı ve toplumdan kopuk bir 'mutlu aza'nın sorunu olduğu kesinleşmişti. Türk kadınının toplumda söz sahibi olması, kararlara katılması ve sorumluluk almasının yolları aranıyordu. Tabii bu arada harem son kalıntılarına hâlâ rastlanıyor, sorunları da eksik olmuyordu. Başta en

Eyüp'teki Piyer Loti kahvesinde Loti resimleri

örgütlü kurum olarak saraydaki harem vardı. Osmanlı hanedanında gelenek, yeni bir hükümdar tahta çıktığında eskisinin haremdeki kadınların - yaşlı ve gelenekleri bilip törenleri düzenleyenler hariç -evlendirilmeleri ya da akrabalarının yanına gönderilmeleri idi. Geçmiş yüzyıllarınki gibi yüzlerce kadın olmasa da, yirminci yüzyıl hükümdarlarının haremlerinden de 3-4 düzine kadının çıkarıldığı görülmüştür.

Konumuzu, Saray haremünün son on yılına ait iki olayı aktararak noktalayalım.

Abdülhamit Balkan Savaşı sebebiyle Selanik'ten İstanbul'e getirildiği zaman Beylerbeyi Sarayı'nda yaşıyordu. Yanındaki kadınlarından **Behice Sultan** 1913 yılında İngiliz elçiliğine başvurup 'öldürülme tehditi' altında bulunduğunu bildirmişti. 1914'de yeniden başvurup artık kocasıyla aynı yerde kalmak istemediğini, Şişli'de ayrı bir eve çıkmayı arzuladığını belirtiyordu. Onüç yaşındaki oğlu **Nurettin**'in de kendisinden alınıp eğitim için **Şahzade Selim**'in yanına verilmesinden yakınıyordu. İngiliz Hariciyesi'nin belgelerine göre 1914 Mayıs'ında elçi ile Osmanlı Dahiliye Nazırı **Talat Bey**' konuyu görüşürler. Talat kadının isterik olduğunu, Adapazarı'na fakir ailesinin yanına gönderilmezse sarayı yakmaktan bahsettiğini söyler. Çocuk ise zeki fakat çok şımarık ve tembel olup, cezalandırılırsa İngiliz elçiliğine şikâyet etme tehditlerinde bulunacak kadar da haddini bilmezdi. Anlaşıyor ki birkaç ay sonra Birinci Dünya Savaşı'nın patlamasıyla iki devlet arasında bir harem savaşının çıkması önlenmiş oldu.

Son ilginç olaya ise **Murat Bardakçı**'nın '**Şahbaba**' kitabında rastladık. Cumhuriyet'in ilan edilip saltanatının sona erdiğinin açıklanmasından üç gün sonra 1 Kasım 1922 günü Vahdettin ani olarak, haremine Sultan Reşat'ın hareminden 15 yaşındayken aktarılmış olan Nevzat Hanım ile nikâhlandı. Genç kız gerdeğe girdiğinde 19 yaşındaydı, damat ise 61. Olayların gidişatının sonucu olarak zaten fazlasıyla hareme kapanmış olan eski sultan nikâhtan sonra oradan hiç çıkmaz oldu, hatta ziyaretçilerini bile kabul etmedi. 1926'da Sarı Remo'da ölürken son sözlerini bu eşine söylemiştir.

Böylece harem, doğal bir ölümle Türk toplumundan ayrılmış oluyordu. Cumhuriyet'in kadın hakları konusunda aldığı ve özellikle haremi yasal olarak da tasfiye eden kararları aslında gerçekleşmiş olan bir durumu onaylamaktan ibaretti.

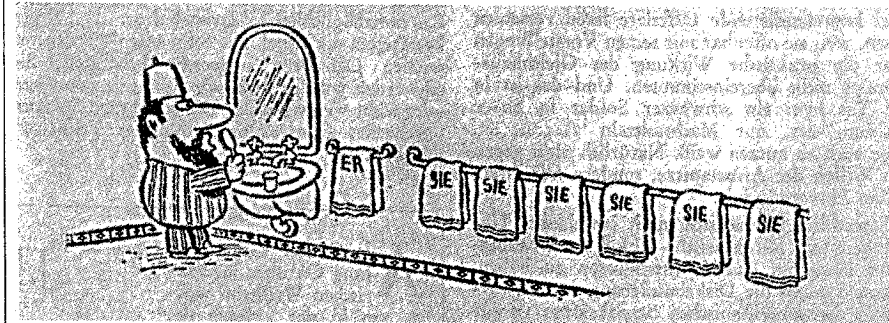
Türkiye'de sona erdi ama harem 21. yüzyıla iki toplumda yaşayarak giriyor. Birçok İslam ülkesinde yasal bir kurum ve batı dünyasında hâlâ hayalleri gıcıklayan bir konu olarak. İşte 1970'lerin 1980'lerin Avrupalı karikatüristlerinden birkaç örnek.

"Değiştirelim mi? Bende ikiz var"

Afrikalı Diktatör: "Kamçı, harem ve akbabayla."

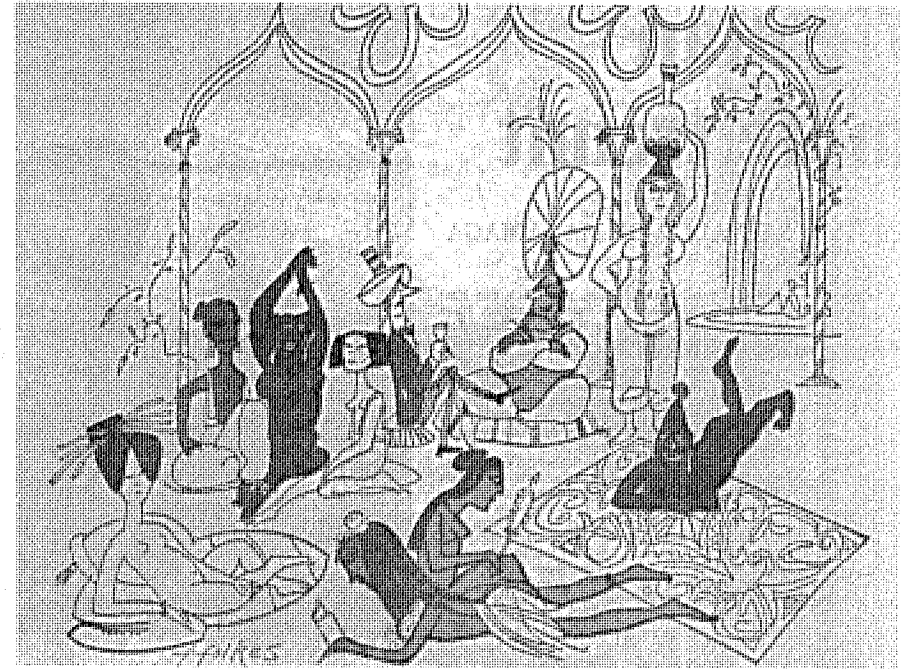
"Er: erkeğin; sie: kadının"

Yazısız

"Korkarım nargile artık sana yaramıyor"

"Şu mahakkak ki hiç kimse beni ırkçılıkla suçlayamaz"